BÜLTEN İLAM

| OCAK - ŞUBAT - MART 2008 | YIL:2 | SAYI:5 |

UZUNGÜNDEM

KÜLTÜREL BAĞLANTILAR

SON DURUMDAN ÖNCE

ARAMAKLA BULUNMAZ...

ATÖLYE / İKTİBAS

PANEL ODASI

KİTAP RAFLARI

İLMİ ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Editör

İLİŞKİLERİN ya da "BU SAYIMIZ"IN HARİTASI

Bağlantılar, yakınlıklar ve mesafeler üzerine kurulu bir hayatın içindeyiz. Seyrelen, yoğunlaşan, farklı kollardan dolaşıp gelen, gergin ya da uzlaşmaya dayalı, muvafık veya muhalif, kırılgan ya da sağlam, ama mutlaka karmaşık ve çok boyutlu, bazen kopan bazen yeniden kurulan ilişkiler yumağı bir hayat bu…

Hayatın haritasını çıkarmak istediğimizde yolumuzun varıp çattığı yer ilişkilerdir. İlişkilerin haritasını çıkarma gayretiyle yaptığımız bir çizimde ise ortaya çıkan resim, hayatın kendisidir. Belirsizliklerin, gölgeli çizgilerin, gri alanların yoğun olduğu bir resimdir bu. Dolayısıyla ilişkiler adına bir tanımlama ve tasvirde bulunma çabasının, alaca karanlıkta, puslu ve bulanık havada yolculuk yapmaya işaret eden bir tarafı var. İlişkiler üzerine arkeolojik bir kazı yaparak ortaya tüm berraklığı ve açıklığıyla bir soy kütüğü çıkarmak neredeyse imkânsızdır. Zira en belirgin ve açık olduğu durumlarda bile kapalı, gizli, derinlerde kalan bir tarafı var ilişkilerin. Bu açmazın, temelde, ilişkilerin "tarihsel" ve "açık uçlu" olan doğasından kaynaklandığı söylenebilir.

İlişkilerin görünürdeki failleri insanlar ve toplumlardır. Belki de "asıl" sayılabilecek aktörler ise sahne gerisindedir. Fikirler, beklentiler, pratikler, kabuller, tercihler ve sosyal konumlar, ilişkiler dünyasının "kurucu aktör"leri, "belirleyici eksen"leri ve "temel dinamik"leridir. Bu manzaranın bize söylediği şey şudur: İlişkiler meclisinin mümtaz nazırları "insanlar", "toplumlar" ve "fikirler/akımlar"dır. İmajlar savaşının rağbet gördüğü son dönemde "eşyalar"ı da artık bu ayanlar meclisinin pek mühim nazırları arasına dâhil edebiliriz.

* * *

Efendim, BültenİlAm, bu sayısında ilişkiler ve bağlantıları eksenine alan, en

azından buna dikkat çeken, bir muhtevaya yaslanıyor. Sahayı parselleme ve alanı tüketme iddiasında değil yine.

Sayının ilk bölümünde ilişkilerin kültürel boyutuna, o karmaşık ve çok yönlü yüzüne ilişkin üç yazıya yer veriyoruz. İsmail Güllük *Televizyon ve Hayat* başlıklı yazısıyla "sihirli kutu"nun hayatla ilişkisine, insanların artık baktıkları her yerde görmeye alıştıkları bu "renkli ekran"a duydukları ilgiye dair genel bir deneme yapıyor.

Sosyolojiyle Bakmak adını taşıyan yazısında Adem Başpınar, sosyolojinin tevellüdünün modern dönemdeki gelişmelerle ilişkisi ve bu gelişmeler etrafında kazandığı iç mantığı ele alıyor. Ve eleştirel bir bakışla sosyolojinin doğudaki Müslüman toplumlar için ne ifade ettiğine, başka bir deyişle sosyoloji-doğu dünyası ilişkisine dikkat çekiyor.

Mehmet Çiçek, bir dilde yazılmış bir metnin, başka bir anlam dünyasıyla buluşturulmasına elçilik eden "tercüme sahası"ndaki hâkim anlayışlara işaret ediyor. Modern dönemden sonraki zamanda (postmodern) tercüme-metin ilişkisine, farklı anlam dünyalarının birbiriyle ilişki kurma tarzlarında tercümenin oynadığı role dair, teorilere dayalı bir özet sunuyor. Yazı başlığı *Postmodernizm ve Tercüme.*

Gerilim-mutabakat-tartışma ekseninde yürümek üzere, ilişkilerin en hararetli yaşandığı alan, hiç kuşkusuz siyaset alanı. Devletler, vatandaşlar ve siyasi akımların kendi aralarında yatay ve dikey "hak, sorumluluk, doğruluk" tartışmalarını yaptıkları bir alan.

Mustafa Yiğitoğlu, *Merkezin Tavrı: Otoritenin Esnekliği* yazısıyla son yüzyıla girerken Osmanlı toplum yapısı ve bu yapı içerisinde müslüman-gayrimüslim ilişkisiyle alakalı 19. yüzyıldaki kavgalı ortamdan uzak, olumlu kareleri bir araya getiriyor.

Devletin içine düştüğü durumla ilgili filmin devamını anlatan bir durumla Ali Can, *Türkiye'nin Kadim Kimlik Tartışmaları* başlıklı yazısında, Osmanlı'nın sonlarından başlayıp günümüze kadar uzanan, devlet ve aydınlar düzeyindeki siyasi akımlar, tavırlar, kimlikler arası tartışmalardan kısa bir kesit sunuyor.

Dr. Salih İnci, Türk Yunan İlişkilerinin Cumhuriyet dönemindeki sorunlarla örülü serüvenini anlatıyor. *Çatışan Komşular* üzerine, ortak noktalar ve farklılıklara dikkat çeken kuşatıcı bir bakış.

İlişkilerin gönül huzuruyla ilgili dolayısıyla bireysel yönüyle ilgili olaraksa iki yazıya yer ayırıyoruz. Dr. Adem Ergül, *Muhitle İlişkiler* adına yazdığı yazıda önce insanın ilişki coğrafyasının genel bir kadastrosunu çıkarıyor; uğranılacak ilişki dairelerini belirliyor. Ardından da bu dairelerle hangi tarzda ilişki kurulması gerektiğine dair düşüncelerini dile getiriyor, etraflı bir şekilde.

Son dönemeçte ise Şükrü Mutlu Karakoç, ilişkiler dünyasındaki farklı tecrübeler, birikim ve fikirlerden hareketle, acımasız eleştiri oklarına tutulabilecek bir yazıya imza atıyor. Kar tanelerinin kadınlarla ilişkisine, başka bir ifadeyle, kar taneleri üzerinden kadınların okunmaya çalışılmasına dair bir yazı *Kar Taneleri ve Kadınlar.* Tabi huzur arayışlarına dair de…

Bu sayıya emeği geçen dostlarımıza ve hocalarımıza, gene gönül dolusu şükranlarımızı sunuyoruz.

İÇİNDEKİLER

4 **HABER-İLAM**

5 **UZUNGÜNDEM**
AKADEMİDE SON DURUM

KÜLTÜREL BAĞLANTILAR

12 **İsmail GÜLLÜK**
TELEVİZYON ve HAYAT

15 **Adem BAŞPINAR**
SOSYOLOJİYLE BAKMAK

17 **Mehmet ÇİÇEK**
POSTMODERNİZM VE TERCÜME

SON DURUMDAN ÖNCE

22 **Mustafa YİĞİTOĞLU**
"MERKEZ"İN TAVRI:
OTORİTENİN ESNEKLİĞİ

25 **Ali CAN**
TÜRKİYE'NİN KADİM
KİMLİK TARTIŞMALARI

28 **Dr. Salih İNCİ**
ÇATIŞAN KOMŞULAR:
CUMHURİYET DÖNEMİ
TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

ARAMAKLA BULUNMAZ...

34 **Dr. Adem ERGÜL**
MUHİTLE İLİŞKİLER
VE GÖNÜL HUZURU

37 **Şükrü Mutlu KARAKOÇ**
KAR TANELERİ ve KADINLAR

ATÖLYE / İKTİBAS

44 **Prof. Dr. Zafer TOPRAK**
CUMHURİYET, DEMİRYOLU, LAİKLİK:
"BİR MODERNLİK METAFORU"

49 **Prof. Dr. İsmail KARA**
"SECDE"DE BULUŞAN ÖYKÜLER

52 **Nathan GARDELS & Masumeh EBTEKAR**
ŞAH'TAN SPİCE GİRLS'E UYGARLIKLAR
DİYALOĞU

PANEL ODASI

57 **Şükrü Mutlu KARAKOÇ**
YORGUN BİR KONU?
ÖRTÜ, İKTİDAR ve TÜRBAN
De Certeau, Bourdieu ve Foucault'yu
Hatırlamak

KİTAP RAFLARI

63 & OSMANLI AYDINLARI
VE SOSYAL DARWİNİZM

64 & TÜRKİYE'DE
SEKÜLARİZM ve MODERNLİK

65 & SÖZÜ DİLDE HAYALİ GÖZDE

66 & YERSİZ YURTSUZ

BÜLTENİLAM

| OCAK - ŞUBAT - MART 2008 | YIL:2 | SAYI:5 |

Çilehane İlmi Araştırmalar Derneği Adına Sahibi:
Nevzat ÖZÇİÇEKÇİ

Yayın ve Yazı İşleri:
Şükrü Mutlu KARAKOÇ

Grafik:
Sami KAYA

Baskı Cilt:
Yurt - Ofset

Yazışma Adresi:
(İLAM) İlmi Araştırmalar Merkezi
Bulgurlu Mah. Çiçek Sk. No:35
K. Çamlıca Üsküdar/İSTANBUL

Tel : 0216 428 39 60

Faks : 0216 327 75 83

Web : www.ilamonline.com

E-posta : ilam@ilamonline.com

HABER-İLAM

Araştırmacılarımızdan Murat KAYA, doktora çalışmasını tamamladı. Kaya, doktorasını Marmara Üniversitesi S.B.E.'de "Kur'an'da Allah'a Ait Azamet İfadeleri (Tahlili ve Orijinal Bir İcaz Vechi Olarak Temellendirilmesi)" adlı tez çalışmasıyla [Danışman: Prof. Dr. Suat YILDIRIM, İstanbul, 2007, s.307.] yaptı. Kurum olarak, Dr. Murat KAYA'yı kutluyoruz.

UZUNGÜNDEM

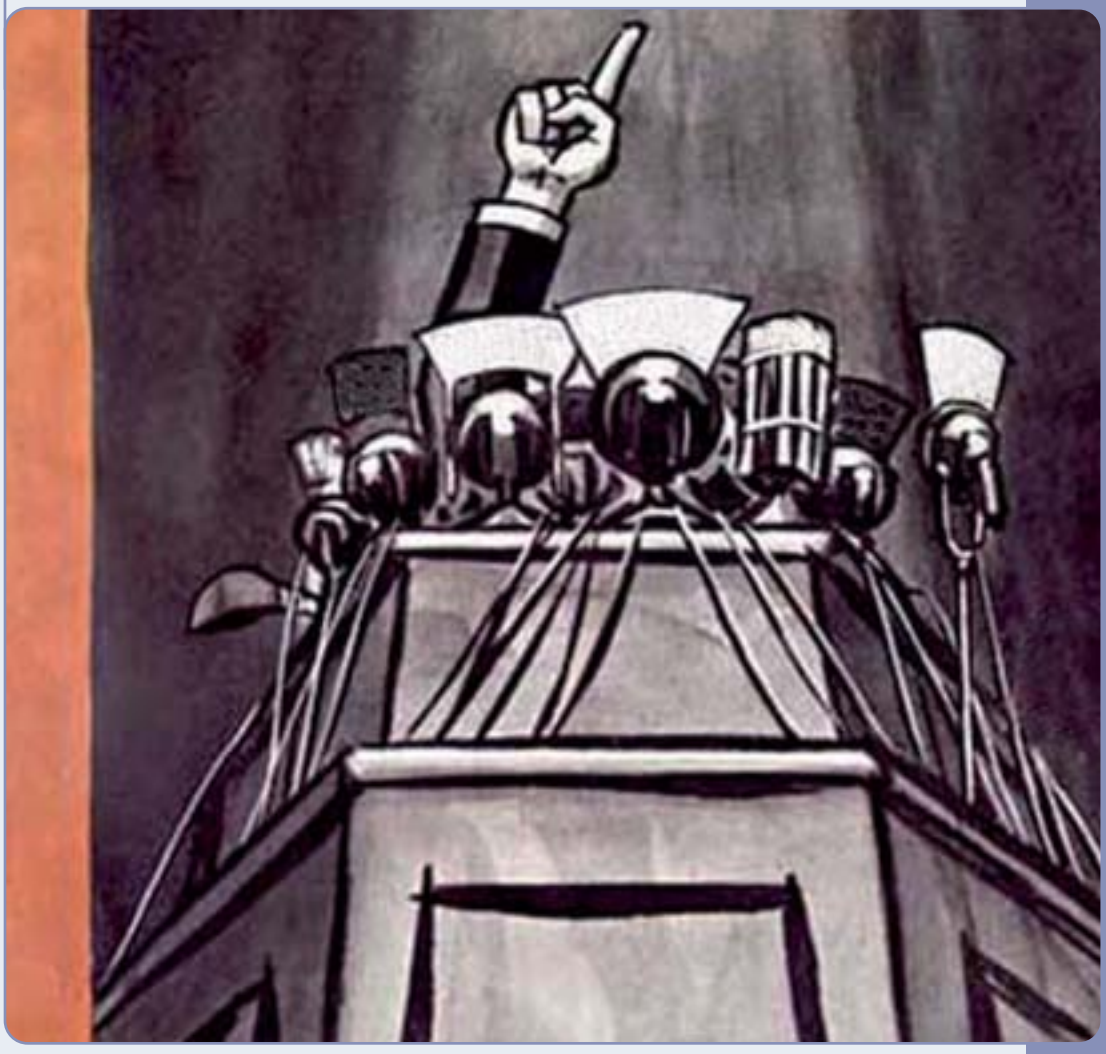

AKADEMİDE SON DURUM

VAHİM BİR MEKTUP

İsmet Berkan

Üniversiteler Arası Kurul, boş bulunan Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) üyeliklerinden birine dünyaca ünlü yer bilimci Prof. Dr. Celal Şengör'ü aday olarak gösterdi. Prof. Şengör'ün YÖK üyeliği, bir süreden beri Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün onayını bekliyor. Hatta dünkü Cumhuriyet gazetesinde Cumhurbaşkanı Gül'ün bu atamayı henüz onaylamamış olması eleştiriliyordu.

Cumhurbaşkanı Gül'ün atamayı neden hâlâ onaylamadığını bilmiyorum ama aşağıda aktaracağım mektubu okuduğunuzda belki de atamanın neden hâlâ yapılmadığı konusunda bir fikir sahibi olacaksınız.

Mektubu Prof. Dr. Celal Şengör yazmış ve kendisini YÖK üyeliğine uygun gören Üniversiteler Arası Kurul'un 219 üyesine birden göndermiş.

Mektup şöyle:

"*Temsilciniz olmamı isteyerek bana verdiğiniz şerefin her türlü sevinç ve tatmin hissinin üzerinde olduğunu belirtmiş, bunun yaşamımda bana verilen en büyük mükâfat olduğunu arzetmiştim.*

Bunu çok zor bir zamanda, uygarlığa karşı yöneltilmiş saldırıların fütursuzca geliştiği bir ortamca cesaret ve haysiyetle yaptınız. Bu saldırıların en son örneği Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisinin ortaklaşa başlattıkları üniversitelerde türban serbestisi atağıdır. Bunu yakından izlemekteyim. Bizim açımızdan, üniversitelere dini bir sembolün girmesinin hukuk cephesinin, kamuoyunda öne çıkartıldığı kadar belirleyici olduğunu sanmıyorum, çünkü hukuk nihayet aksiyomatik bir sistemdir. Baştan kabul edilen aksiyomlara bağlıdır. Bu açıdan hukukun rölativist bir temeli vardır ve bu temel onu bazı durumlarda pek tehlikeli bir tahakküm aracı yapabilir. Bunun en meşhur misalleri Katolik Engizisyon Mahkemeleri olmakla beraber, onu aratmayacak güncel örnekleri, Sovyetler Birliğinden Nazi Almanyasına, Çin Halk Cumhuriyetinden Amerika Birleşik Devlelerine kadar değişen çok geniş bir yelpazede görülmüş, pek çok insanın en feci şartlarda katledilmesine, toplumların sefâlet ve felâketine neden olmuştur.

Halbuki üniversitede dinin 'şakırdatılması', bizzat üniversite kavramıyla çelişir. Dünyada katolik, protestan veya islâmi üniversitelerin olması veya üniversitelerin Orta Çağ'da dinsel kurumlardan türemiş olması bu gerçeği değiştiremez. Din, belirli dogmalar çevresinde kurulmuştur ve yanılmaz olduğu iddia edilen bir veya birkaç tanrının vahiyleri olan dogmalarından vaz geçemez. Bilim ise sürekli olarak gerçeği arayan ve gerçekle bağdaşmayan hiçbir şeyi kabul etmeyen bir düşünce sistemidir. Bilim, bitmeyen bir deneme-yanılma süreci içerisinde daima yanlışları eleyerek hakikate asimtotik olarak yaklaşır. Ancak hepinizin bildiği gibi, tek bir ters veri en ihtişamlı teoriyi çöpe atmaya yeterlidir. Dinin pek çok dogması bilimin ispatları karşısında bu şekilde çöpe gitmiştir. Bugün artık ne dünyanın yedi günde yaratıldığına, ne Nuh Tufanına, ne de Havva ile Âdem masalına inanmak mümkündür. 'Üniversitede yasak olmaz" diyenlerin, üniversitede yanlışlığı ispat edilmiş fikirlerin artık kullanılamayacağını ve öğretilmeye devam edilmelerine izin verilemeyeceğini

anlamış olması gerekir. Bu nedenle coğrafya derslerinde düz bir dünya veya fizik derslerinde Aristo fiziği öğretmeye kalkan hocalara izin verilemez.

Karşımıza dinin dogmalarını reddeden bilimi öğrenmek için geldiğini iddia ederken, o dogmalara bağlı olma sembolünden inatla vaz geçmeyenlerin bilimsel dürüstlük ve samimiyetine nasıl inanacağız? Akla açık bir ihanet olan bu davranışın temsilcilerini, aklın ve bilimin geliştiricisi olan üniversitelerimize nasıl alacağız? Böyle kişilere, öğrettiğimiz bilimi öğrendiklerine itimad ederek nasıl not veya diploma vereceğiz? Günün birinde öğrendiklerini, aklı ve bilimi ve dolayısıyla insan uygarlığını boğmak için kullanmayacaklarına nasıl güvenebileceğiz?

Bu nedenle üniversite tüm dogmatik inanç sistemlerini işlevine temel yapmayı reddeder. Onları bilimsel olarak inceler, ancak temsilcilerini üyeleri olarak kabul etmez. Militan dogmatiklerin üniversite bünyesine kabul edilmemelerinin nedeni budur. Kimse bize bu açıdan 'bilimperestlik yapıyorsunuz' diye bir eleştiri yöneltemez, zira, büyük felsefeci Lord Bertrand Russell'ın dediği gibi, insanlığın gerçekten bildiği fakat bilimin bulmuş olmadığı hiçbir şey yoktur. Bir başka deyişle, bilim dışında insanlığın hiçbir bilgi kaynağı yoktur.

Türban yasağının kaldırılmasını temelde yalnızca bu nedenle kabul etmemiz mümkün değildir. Bu konuda ne karşımıza çıkarılacak hukuk sistemleri, ne de dünyadan gösterilecek örnekler bizi ikna edebilir (sui-misal, misal olamaz). Bizim düşüncemizin ve faaliyetimizin temeli eleştirel akılcılıktır. Aklı ve eleştiriyi kabul etmeyen hiçbir sistemi üniversite kapısından içeri alamayız.

İcab ederse, ülke yöneticileri akıllarını başlarına alana kadar o kapıları kapatırız. Bu bizim tarihsel geleneklerimizden gelen hakkımız ve hem insanlığa hem de öğrencilerimize karşı görevimizdir.

Bu düşüncelerimi muhterem kurulunuza en derin saygılarımla arzederim."

* * *

Bu mektuba ne diyeceğimi gerçekten ben de bilmiyorum. Nutkum tutuldu, desem yeridir.

Sadece şunu söylememe izin verin: Eğer üniversite, Celal Şengör'ün dediği gibi, sadece dini dogmaları reddettiğine kendini inandırmış insanları mezun etmiş olsaydı, bugün gerek bilimsel ve gerekse teknolojik olarak çok geride bir noktada olurduk, çünkü üniversiteler bırakın mezun edecek öğrenci bulmayı, bilim yapacak bilimci bulmakta bile ciddi sıkıntı çekerdi. Bu sadece Türkiye'de değil, dünya çapında böyle olurdu.

Bilim-din çelişkisi veya çatışması zaman zaman bu köşede de konu edilmiş bir şey olmakla birlikte, dindarlığın, hatta inanç sahibi olmanın 'geri' olmaya yeterli bir şart olduğunu söylemek çoğu ateistin bile söylemekte zorluk çekeceği bir fikir olsa gerek.

Hukuk yoluyla baskı rejimi kurmanın mümkün olduğu doğru olmakla birlikte, eğer hepimiz, hukuk sisteminin sadece bizim açımızdan 'doğru' bölümlerini uygulayıp geri kalanını uygulamasaydık nasıl bir dünyada yaşıyor olurduk acaba? Bu dünyada 'demokrasi' ve bilimsel olanlar dahil 'özgürlükler rejimi' nasıl mümkün olabilirdi?

'Türban serbest olursa üniversiteyi kapatmak' bir şaka herhalde.

Radikal, 31/01/2008

CELAL ŞENGÖR'ÜN MANTIĞI

İsmet Berkan

Önceki gün bu köşede dünyaca ünlü yerbilimci Prof. Dr. Celal Şengör'ün Üniversiteler Arası Kurul tarafından Yüksek Öğretim Kurulu'na aday gösterilmesi üzerine

ÜAK üyelerine gönderdiği teşekkür mektubunu yayımladım.

Bu yazı üzerine epey bir zamandan beri almadığım kadar çok elektronik posta aldım. Gelen mektupların bir bölümünü Celal Şengör'ün haklı olduğunu düşünenlerin mektupları oluşturuyordu. Çok sayıda mektup aldığım ve hepsini tek tek yanıtlayamadığım için bugün Şengör'ün yazdıklarına geri dönüyorum.

Prof. Şengör'ün metni, içinde çok sayıda doğru cümle bulunan, doğru tespitlerin yapıldığı bir mektup. Ama bu doğrular hep üniversal düzeydeki olgular için geçerli. Dinin dogmalardan oluşması, bilimin esasının yanlışlanabilirlik olması, bilimle din arasındaki çelişki gibi şeyler bunlar. Esasen bu cümleler, benim köşemin sürekli okurlarının yabancı olmadığı, benim tarafımdan da zaman zaman konu geldikçe savunulan düşünceler.

Ancak Şengör'ün metni bunlardan ibaret değil. Bir de bu genel doğrularla günümüz Türkiyesi'nin başlıca tartışma konusu olan türban konusunu evlendirmeye de çalışmış ünlü yerbilimci. İşte sakatlıklar da tam burada başlıyor zaten.

Benim okumama göre Prof. Şengör şöyle bir Aristo mantığı yürütüyor:

Türbanlılar dindar insanlardır. Dindar insanlar dogmalara inanırlar. Dogmalarla bilim bir arada yaşayamaz. Dogmalara inananlar bilim yapamazlar. O halde türbanlılar bilimi öğrenemezler. O halde türbanlılar üniversiteye girmemelidir.

Adım adım gidelim:

Türbanlılar büyük olasılıkla dindar insanlardır. Dindar insanlar mutlaka dogmalara inanırlar, en azından Allahın varlığına inanırlar. Dogmalarla pozitif bilim bir arada yaşayamaz. Ama dogmalara inananlar sahiden pozitif bilim yapamazlar mı?

İlk aklıma gelen örnek, tanrının varlığını sorgulamak şöyle dursun gökyüzünde tanrıyı arayan Galileo Galilei. Engizisyonda yargılandı, yakılarak idam edilmekten kendi bilimini inkâr ederek zor kurtuldu. Bugün modern fiziğin kurucusu olarak anılıyor.

İkinci örnek, son derece dindar olması yetmezmiş gibi hayatının önemli bölümünü simyaya adayan Sir Isaac Newton.

Başka örnekler vermeme gerek var mı, bilmiyorum. Şengör'ün mantık dizgesini devam ettirmeme de gerek kalmadı herhalde.

* * *

Ama biz yine de, bir an için Şengör'ün yürüttüğü mantıkta hiç hata olmadığını, onun haklı olduğunu varsayalım.

İstatistik bir bilimse, türbanlı kadınlarla aynı düşünceleri paylaşan, dindarlıkta onlardan geri kalmayan en azından eşit sayıda erkek de olması lazım üniversitede. Prof. Şengör acaba onlara üniversitenin kapısını nasıl kapatmayı düşünüyor?

Devam edelim: Eğer bütün türbanlılar, şeriat özlemi içinde ve ilk fırsatta laikliği ortadan kaldırmak isteyen insanlarsa ve çeşitli araştırmalara göre Türkiye'de kadınların yüzde 60-75'i dini sebeplerle başını örtüyorsa, az önceki akıl yürütmeyi tekrar ederek, erkeklerin de bir o kadarının şeriat özlemi içinde insanlar olduğunu mu düşünmeliyiz?

* * *

Bilim-din, bilimsel bilgi-dogma çatışması da üniversitede bir yere kadar vardır. Bir edebiyat profesörü veya bir hukuk profesörü veya sosyal bilimlerin başka bir dalından bir akademisyenin yaptığı 'bilim'le dinsel dogmalar arasında hiçbir çatışma yaşanmayabilir ve yapılan yine de 'bilim' olmaya devam eder.

* * *

Son olarak Celal Şengör'ün bir çarpıtmasının üzerinde durmama izin verin. Şengör, mektubunun sonlarında aynen şöyle diyor:

"Kimse bize bu açıdan ´bilimperestlik yapıyorsunuz' diye bir eleştiri yöneltemez, zira, büyük felsefeci Lord Bertrand Russell'ın dediği gibi, insanlığın gerçekten bildiği fakat bilimin bulmuş olmadığı hiçbir şey yoktur. Bir başka deyişle, bilim dışında insanlığın hiçbir bilgi kaynağı yoktur."

Aynı Bertrand Russell'ın bir dönem elinden tuttuğu, kitabının yayımını sağladığı Witgenstein'ın eğer hâlâ duruyorsa kemikleri sızlıyordur; Russell'ın 'İnsanlığın gerçekten bildiği fakat bilimin bulmuş olmadığı hiçbir şey yoktur' cümlesi ile 'Bilim dışında insanlığın hiçbir bilgi kaynağı yoktur' cümlesi aynı anlama mı gelir?

İnsanlığın bilim dışında bilgi kaynakları elbette vardır. O bilgilerin geçerliğini tartışmak başka bir şeydir. Bertrand Russell, cümlesini çok daha dikkatli kurmuş, anlamını aşan hiçbir şey söylememiş. Ama Celal Şengör bu cümleyi de kendi tezi için çarpıtmaktan geri kalmamış maalesef.

Yazıyı Bertrand Russell'dan bir başka alıntıyla bitireyim: 'Dünyamızın sorunu, aptalların kendilerinden çok emin olması, akıllılarınsa şüphelerle dolu olması.'

Radikal, 02.02.2008

TÜRBAN ÜNİVERSİTEYİ ÜÇE BÖLDÜ

Taha AKYOL

EVET, üniversite üçe bölündü! Önce rektörlerin büyük çoğunluğu ÜAK adına açıklama yaparak yasağı savundu; hatta "Hak etseler bile bu kızlara geçer not vermem" diyen bilim adamları da oldu!

Sonra 3500 civarında bilim adamı "özgür üniversite" diye bir bildiri yayımladı; diğer özgürlüklerle birlikte, bu kızların da öğrenme özgürlüğünü savundu.

Bazı meslektaşlarımız hemen kaleme sarılmıştı; 80 bin akademisyen içinde sadece 3500 tane 'imalat hatası' olabilirdi!

Tipik genelleme mantığı!

Fakat, "Türban laikliğe aykırıdır, yasak sürsün" diyen ikinci bildiriyi imzalayanların sayısı, bu satırlar yazılırken, 4400 civarında idi!

Sonra üçüncü bir bildiri yayımlandı: Bunu yayımlayan öğretim üyeleri de türban yasağının kalkmasını istiyor ama ortaya çıkan kutuplaşmayı ve yasama yöntemini yanlış buluyor, geniş bir özgürlük paketi açılmasını istiyorlardı.

Çok fikirli bilim!

Bilim adamlarından hangisi doğru? Bu sorunun bilimsel bir cevabı yoktur, hangisi duygularınızı okşuyorsa size göre o doğrudur! Türban yasağını savunmak da karşı çıkmak da "bilimsel" değildir, özgürlük ve laiklik kavramlarına verdiğiniz anlamlarla ilgilidir.

Üzerinde durmak istediğim asıl husus, "üniversitelerin üçe bölünmüş" olmasıdır! Bu gerginlik elbette çok kaygı vericidir. Cumhurbaşkanı Sayın Gül bu tehlikeli gerginliği dikkate alacaktır sanıyorum.

Benim bugün yazmak istediğim husus şudur: Demek ki artık Türkiye'de üniversite bile "tek fikirli" değildir!

"Üniversite bile" diyorum çünkü üç çeyrek asırdır üniversiteyi "tek fikirli" yapmak için kaç defa "tasfiye" yapıldı! Kaç defa üniversitenin üzerinden tank geçti!

27 Mayıs darbesi olduğu zaman, sesini yükseltebilen bir tek Prof. Ali Fuat Başgil vardı! Hukuk profesörleri, DP'lileri cezalandırmak uğruna "Geriye yürüyen ceza kanunları çıkarılabilir" diye utanç verici fetvalara imza atıyorlardı!

Bugün ise, yaşanmış bütün tasfiyelere ve YÖK sisteminin cenderesine rağmen üniversite "çok fikirli" olma yönünde evriliyor! Üniversite er geç Batı'daki kadar öğretme ve öğrenme özgürlüğüne ulaşacaktır!

Kısa zamanda

Çünkü Türkiye orta sınıflaşıyor, dışa açılıyor, dünyayla bütünleşiyor. Artık "tek fikirli" olamaz! Bilim adamları da artık "tek fikirli" değiller...

Türban konusunda, Nilüfer Göle, Sencer Ayata, Nur Vergin, Elizabeth Özdalga ve Çiğdem Kağıtçıbaşı gibi saygın sosyologlarımız çok farklı değerlendirmeler yapıyorlar.

Hele de sosyal bilimlerde hiçbir bilim insanı, kendi analiz ve yorumunu "Bilimsel olanı budur" diye empoze edemez.

Genel bir tezi ileri sürmek için, yapılmış saha araştırmalarının bulgularına dayanmak lazımdır.

Klasik sosyolojinin "Bu kadar kısa zamanda olamaz" dediği değişimler, Türkiye'de gerçekleşiyor çünkü Türkiye'de şehirleşme, eğitim, iletişim, ulaştırma, piyasa ekonomisi ve dışa açılma gibi toplumsal dinamikler klasik sosyolojinin gözlemlemediği bir hızla gelişiyor.

Bu sebepten, Binnaz Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Çarkoğlu gibi sosyal bilimciler saha araştırmalarını 8-10 yıl arayla yeniliyorlar, yeni durumları görmek için.

Türkiye'nin böylesine çeşitlenip çok fikirli hale gelmesi teokrasiye karşı laikliğin, otoriterliğe karşı demokrasinin en sağlam teminatıdır.

Çok fikirlilik iyidir; sakınmamız gereken, kavgadır.

Milliyet, 12.02.2008

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ GENEL CERRAHİ UZMANI

Prof. Nusret Aras'tan Fıkhi Bir Hüküm:

Ankara Üniversitesi rektörü Aras, üniversitelere başı örtülü olarak girmek isteyen öğrencilerin durumlarıyla ilgili "Bu mağduriyeti nasıl aşmamız gerekiyor. Bu insanları bilimsel açıdan nasıl algılayabilirsiniz. Bu soruna anlayışla yaklaşmak zor mu?" şeklindeki soruya şu cevabı ("fetvayı" da denebilir) verdi:

Prof. Dr. Nusret Aras: "Bu soruya cevap vermek gerçekten zor. Çünkü bu düşünce yapısı laikliğe bir dayatma olarak ortaya konuyor. 'Ben onların istediği gibi davranırsam dinime uygun davranmamış olurum' diyor. İslam dininde kaza uygulaması var. Bu kızlarımız bunu bir kaza olarak saymalıdırlar. Bu bir farz değildir. Dünyada 1,5 milyar Müslüman var. Bunların birçoğu en temel farzlardan Hac vazifesini yapamıyor. Bu durumda bu kişiler Müslüman değil mi?"

Habertürk, 04.02.2008

KÜLTÜREL BAĞLANTILAR

İsmail GÜLLÜK

TELEVİZYON ve HAYAT

Televizyonun hayatı

Hemen hemen her evde bulunma özelliğine sahip tek eşya türü, televizyon. Bazı evlerde buzdolabı ve çamaşır makinesi bulunmazken, bu büyülü kutu, işlemeli dantelâlarla süslenmiş bir şekilde evlerin başköşelerinde yer almakta.

Başlangıç serüveni 19. yüzyılın başlarına dayansa da televizyon ilk defa 26 Ocak 1924'te İskoç bilgin Jhon Logie Bair tarafından patentli olarak icat edilmiştir.

Televizyon o tarihten günümüze çeşitli evreler geçirerek bugünkü görünüm, donanım ve konuma ulaşmıştır. Öyle ki, artık toplu taşıma araçlarında bile canlı yayında bir maçı izlemek mümkün hale gelmiştir. Önceleri yalnızca evlerde seyredilen televizyonlar şimdilerde giysimizin bir cebinde adeta bir yazıcı melek gibi bizi takip etmektedir. Kısa bir zaman sonra toplumun hemen her kesiminin cebine girecek olan televizyonlar, çağımız insanını çoktan kendi manyetik alanına çekmeyi başarmıştır.

Televizyonun İşlevi ve Amacı

Televizyon dünyada meydana gelen hadiseleri en kısa yoldan bize haber veren, farklı insanlarla ortak düşünce alanları oluşturan, dünyanın bir köy haline gelmesine katkı sağlayan bir iletişim aracıdır.

Günümüzde televizyon, insanın muhtelif duygularına hitap etmekte ve insanda var olan her bir duygu, his ve latifelere uygun programlar sunmaktadır. İnsan kendisinde var olan hislerini televizyonda gördüğünde onun kendi hislerine tercüman olduğunu düşünmekte ve neredeyse televizyonu ken-

disiyle özdeşleştirmektedir. Zevkler ve renkler tartışılmadığı için, kimisi haber programlarını, kimisi belgeselleri, kimi de spor ve eğlence programlarını tercih etmektedir.

Televizyonun işlevini kanal türlerine göre farklı kategorilere ayırmak gerekir. Örneğin; müzik, belgesel, haber, spor, vb. gibi tek bir konuya odaklı kanalların amacı ile çok programlı konulara odaklı kanalların amacı birbirinden farklıdır. Müzik kanalının işlevi insanları eğlendirmek ve onları müzik konusunda belli seviyelerde bilgilendirmek; belgesel kanallarının işlevi doğayı, şahısları ve olayları tutarlı bir bütünlük içince izleyiciye aktarmaktır. Haber kanallarının işlevi memlekette ve dünyada meydana gelen haberleri sıcağı sıcağına seyirciye aktarmaktır. Tek konuya odaklı kanallar kendi sahalarında yeterince doyurucu bilgiler vermektedirler. Ancak çok programlı kanallarda durum farklıdır. Çok programlı bir kanalda programların başlangıç ve bitiş saatleri belirli olduğu için yoğun bir bilgiden ziyade, yüzeysel ve seyirciyi bıktırmayacak bilgiler öne çıkmaktadır.

Öte yandan televizyon dünyasıyla ilgili bir de, kanal sahiplerinin ve program yapımcılarının hedeflerine de değinmek gerekir. Her kanalın mutlaka bir kuruluş amacı ve felsefesi vardır. Yapımcılar kanalın kuruluş amacına göre/uygun programlar hazırlarlar. Bu programlarda öncelikli hedef, "daha çok seyirci"nin ekran karşısında kalmasını sağlayarak, reytingi yüksek tutmaktır. Ancak burada reyting bir ara araçtır. Asıl hedef farklı olabilir. Bu hedef bazen ticari ve ekonomik, bazen siyasi, bazen kültürel, bazen dini bazen de milli bir anlam/görüntü taşıyabilir. Dolayısıyla biz farkında olsak da olmasak da birileri bizim ne izlediğimizin ve ne istediğimizin farkında olarak bizi bir yerlere doğru yönlendirmektedir.

Program türleri

İnsanda potansiyel olarak iyi ve kötü birçok duygu ve hisler vardır. Televizyon insanların bu sıradan duygu ve ilgilerinin ekrandaki uzanımıdır. Televizyon yapımcıları da bu hislere tercüman olmak için çeşitli programlar düzenlemektedirler. Haberler, diziler, komedi, eğlence, müzik magazin, talk-show, aktüel, pazarlama, kültür-sanat, eğitim, film (yerli veya yabancı), yarışma, spor, belgesel, çizgi film, çizgi dizi, açık öğretim, tartışma programları bunların başında gelir. Herkes bu programlar içerisinden kendine göre tercihler yapmakta, bir yönüyle kendini ilgili programın kucağına atmaktadır. Unutmamak gerekir ki, program yapımcıları izleyici kitlesi için cazip olabilecek her imkanı seyirciye sunmakta ve seyirciyi ilgili kanala çekmeye çalışmaktadır. Her yayın için geçerli olmamakla birlikte, genelde, yapılan programların temel amacı faydalı olmaktan öte seyirciyi ekrana bağlamaktır. Sahanın kendi tabiriyle reytingdir. Çoğu yapımcıya göre reyting uğruna her şey mubahtır. Böyle bir anlayışla, çoğu zaman kültürel, ahlaki, dini ve insani erdemler bu uğurda göz ardı edilmekte ve toplumun bu değerler karşısındaki hassasiyeti de zedelenmektedir.

Televizyonun dezavantajları

Televizyonun zarar veya dezavantajlarıyla ilgili şikâyetlerin listesi oldukça kabarıktır. Hemen her yerde önümüze çıkan ve şöhreti televizyonla at başı giden bu şikâyetler galerisine bir göz atalım: "Sürekli televizyon izleyen bir kişi ailesiyle yeterli zaman geçiremeyip, çocuklarından her geçen gün uzaklaşıyor. Aileler git gide evlerinde kendi kültürleri yerine, televizyonda saatlerce izledikleri yabancı kültürleri konuk ediyorlar. Çocuklar davranış itibariyle ve ahlâkî açıdan

artık, halaya, teyzeye, amcaya ya da dayıya benzemiyor, saatlerce gözlerini bile kırpmadan seyrettikleri filmlerin kahramanlarına benziyor. Bu arada aile ve akraba ziyaretleri kesiliyor. Yapılan ziyaretlerde de sohbetlere doyum olmuyor! 'Aman ses yapmayın çocuklar televizyonun sesini duyamıyorum' sedaları yükseliyor. Toplumu birbirine bağlayan bağlar bir bir çözülüyor."

"Öğrenciler sabahları derslere uykusuz bir şekilde başlıyor. Öğretmenler öğrencilerin televizyondan kaynaklanan dikkatsizliklerinden ve derse adapte olamamalarından yakınıyor. Korku, şiddet, dehşet, tecavüz ve psikolojik rahatsızlıklar gibi olumsuzluklar toplumda giderek yükseliyor. Kısacası problemler zincirleme birbirini takip ediyor. Sonra da çözüm önerileri ekrandaki tartışmalardan dile getiriliyor. Getirilen öneri ve çözümler, televizyonun o yüzeysel, fikri arka plandan uzak, sorumluluk fikrini kenara iten dünyasında boşluğa düşüyor."

Hâkim televizyon algısıyla ilgili toplumda yaygın değerlendirmelere de işaret edelim. İzleyiciler kendi düşünce perspektiflerinden yola çıkarak bu konuda şunları söylemektedirler: *'Eğlendirici, ağrı kesici, israf diyarı, yalnızların yoldaşı, aptal kutusu, sihirli kutu, beyaz gürültü, zaman hırsızı, dünyaya açılan perde'.*

Hâsılı, televizyonu çağın esnek duruşlu yeni vaizi olarak düşünmek mümkün. Burada üzerinde durulması gereken nokta, bu yeni vaizin, safi iyi bir nasihatçi ve bilge bir mütefekkir mi, yoksa kötü bir nasihatçi, büyüleyici, kurnaz, baştan çıkarıcı bir tahrikçi mi olduğu meselesidir. Zira insan televizyona sırf iyi bir nasihatçi gözüyle baktığında orada ifade edilen bilgi ve görüntüleri doğru olarak kabul edecek, hatta kendisine de rehber edinecektir.

Televizyona iyi nasihatçi gözüyle bakmak, kaybedilen değerli bir eşyayı karanlıkta aramakla eşdeğerdir. Çünkü baştan yanlış bir yola girmiş olmak kişiyi doğru yola asla çıkarmaz. İnsan kaybettiği veya bulmak istediği duyguların hemen hepsini televizyon aracılığıyla kolayca elde ettiği için, neyi kaybettiğini ve neyi bulması gerektiğini baştan çok iyi belirlemesi gerekiyor. Her şeyden önce televizyonun neyi amaçladığını neyi hedeflediğini bilmek dikkat edilmesi gereken temel konudur. Eğer bu noktaya dikkat edilmezse, pasif konumda koltuğuna kurulan izleyici, kale çizgisinde piknik yapan bir kaleciyle benzer bir kaderi paylaşır.

Adem BAŞPINAR

SOSYOLOJİYLE BAKMAK

Sosyoloji disiplinine giriş mahiyetinde düşündüğüm bu metni, sadece bir giriş olmanın ötesine de taşıyarak bir nebze de olsa sorunsal bir bağlama taşımak istemekteyim; **sosyoloji dindarların ne işine yarar?**

Esasında sosyoloji, konu olarak *toplumsalı* merkezine alır. Toplumun yapısı, toplumsal kurumlar, toplumsal ilişkiler, toplumsal grup ve kültür gibi toplumsala içkin farklı düzlemler ve bu düzlemlerde meydana gelen değişme ve gelişmeler, sosyolojinin konusunu oluşturur. Toplumların değişimini, gelişimini, yapısını araştırmak genellemelere ulaşmak da sosyolojinin amacını teşkil eder.

Sosyolojinin ne olduğunu veya olmadığını daha net görebilmek için sosyolojinin ortaya çıktığı ortama yani 19. yy. Avrupası'na dikkat etmemiz gerekmektedir. Hem disiplinin isim babası Comte hem de disiplinin şekillendiricisi Durkheim, sosyolojiyi, Avrupa'da meydana gelen değişim ve dönüşümleri kavramak üzere kurgulamışlardı. Sanayi hamlesinin Avrupa'yı yeniden inşa etmeye ve şekillendirmeye başlaması ve etkilerini üretim yapısının ve üretim ilişkilerinin de ötesine geçip toplumun iliklerine kadar hissettirmesi, yaşanan değişimin nedenlerini ve sonuçlarını saptamak ve öngörmek isteyenler nezdinde merkezi bir konu haline gelmiş ve araştırılmaya başlanmıştı.

Bilindiği üzere Comte toplumun yasalarını bulmak istiyordu. Eğer toplum bir yasa üzerine hareket ediyorsa -ki Comte'a göre öyleydi- bu yasaların saptanması, toplumları kontrol etmek ve geleceği öngörebilmek açısından son derece gerekliydi. Bu ana fikirle olacak ki sosyoloji, üniversiteler bünyesinde yerleşmesinden sonra görüleceği üzere, genellikle siyasi yönetimlerin hizmetkârı olmuştur. Bu nedenledir ki sosyolojiyi biraz sert bir üslupla eli kanlı bir bilim olarak nitelendirenler bile olmuştur. Bu bağlamda, geçmişte sosyoloji-iktidar ilişkisinin tezahür ettiği en belirgin alan işçi sınıfı üzerine yapılan analizlerdir. İşçi sınıfının ortaya çıkması, dinamik gücü, devrimci potansiyeli, yaşam biçimleri, zafiyetleri gibi konular, sosyologlar tarafından raporlanarak siyasi iktidarlara sunulmuştur. Benzer şekilde klasik sömürge faaliyetlerinin sona erdiği topraklarda, insanların tüketim alışkanlıkları, gelenek ile irtibatları, dönüştürülebilme potansiyelleri hep sosyologların elinden çıkmıştır. Sosyoloji sahasında yaygın olan bu "rapor edici tutum", 19. yy. Avrupası için işçi sınıfı, 20. yy. Afrikası için yerli unsurlar üzerine yoğunlaşırken, 21. yy. Türkiyesi içinse dini topluluklar üstüne yoğunlaşmıştır.

19. yy. Avrupası'ndaki *Büyük Dönüşüm* tüm bir insan toplumunun geleneksel yaşam biçimlerini alt üst etti. Yerleşik ve belirleyici iktisadi üretim biçimi kapitalizm oldu, kilise salahiyetlerinden sıyrıldı, insan aklının belirleyiciliği merkeze alındı ve tarih ilerlemeci bir mantık ile kurgulandı. Sosyolojinin birikimi, Avrupa içindeki tüm bu değişim ve dönüşümleri anlamlandırıp kategorize etmeye çalışırken, Avrupa dışına da bu kuramsal yaklaşımını giydirmeye çalıştı. Modernleşme kuramının kendisi bu sürecin bir uzantısı olmuştur.

Başlangıç itibariyle sosyolojinin bütün iddiası, toplumsal dediğimiz olayların, evrensel bir determinizme ve düzen ilkesine bağlı ve tek kelimeyle "anlaşılabilir" olduklarıydı. Yani toplumsal olaylar metafizik bir durumun yansıması değil, insanoğlu arasındaki etkileşimin bir iz düşümüydü. Tabi daha sonraları sosyoloji kendi varoluş sorununa dair çok sancılar çekmiştir ve çekmektedir de. Mesela Durkheim için toplum organik bir bütünlük ve dayanışma üzerine kurulu iken, Marks için toplum çatışma üzerine kurulu bir yapıdır. Aslında bu sorunların hepsi, onların, toplumu ne olarak kodlamak istedikleri ile de çok yakından alakalıdır.

Sosyolojide kullanılan yöntem üzerine düşünüldüğünde de batı düşüncesinin uzanımları rahatlıkla görülebilir. Toplumu anlamak için doğal bilimlerde kullanılan yöntemleri ve yömtembilimi aynen uygulayarak sosyolojiyi bir doğal bilim gibi geliştirmek en temel hedefti. Toplum ve toplumsal ilişkiler hesaplanabilirdi çünkü rasyoneldi. Sosyolojideki bu pozitivizm uzun yıllar devam etmiştir ve hala devam etmekte olduğu yerler de vardır.

Sosyoloji Osmanlı mütefekkirinin gündemine de bu pozitivist yönü ile dahil olmuştur. Sosyolojinin bütün bir Avrupa dışı toplumlara biçtiği "modernleşmesi (batılılaşması) gereken yerler" rolü, Osmanlı'ya da batılılaşma tartışmaları bağlamında dahil olmuştur. Kendini batıcı olarak kodlayan sosyologlar da analizlerinde hep bu maceranın gözü pek kahramanları olarak konumlandırmışlardır. Bu analizlere göre, kente göç, gecekondulaşma, devletin yetersiz müdahaleleri, gelenekselcilik vs. din ve dinden kaynaklanan herhangi bir eylemlilik, kendiliğinden bir oluşla mevcut olamazdı. İlla ki bir yerde bir sorun olmuştu da din veya dindarlar bundan istifade ederek kitleleri manipüle etmişlerdi.

Türkiye'de din gerçeği göz ardı edilerek sosyoloji yapmak sert kayalara çarpmanın vereceği neticeleri vermiş ve sonuçta bugünkü toplumun dinamikleri anlaşılamamıştır. Gelenek ve toplumun dinamiklerinden bağımsız sosyoloji ameliyesi toplumların zihniyetlerini anlayabilecek ve sorunlarına çözüm üretebilecek yetkinliğe ulaşamamıştır ve ulaşamaz da. Batılılaşma macerası nedeniyle toplumsal dinamiklerinin üzeri küllenmiş bir toplumun gerçek kimliğini bulmasına yardımcı olacak sosyolojik bir yaklaşım, toplumu, sosyal davranışı, insanların oluşturduğu grup ve toplumsal kurumları, dinsel, politik iş ve organizasyonları analiz edecek çerçeveyi kendi toplumlarının tarih ve zihniyetlerinden süzerek oluşturmalıdır.

Batıda yaşanan değişim ve dönüşümleri çözmek üzere gelişen bir çerçevenin, batıdan çok farklı toplumsal yapıları olan diğer toplumlarda gördüğü işlev, bu toplumları kendi asli dinamiklerinden koparmak olmuştur. İhtiyacımız olan şey, batı merkezli bir sosyolojik tefekkürden özgürleşmiş, kendi dili ve çerçevesi olan bir analiz birimidir. Talip olduğumuz şey batılı sosyolojinin üçüncü düzey öğrenciliği veya tercümanlığı mıdır? ■

Mehmet ÇİÇEK

POSTMODERNİZM ve TERCÜME

Modern'den Postmodern'e

Biz bu çalışmamızda tercüme sorununa postmodern yaklaşımlar bağlamında bakacağız. Bu anlamda bu çalışma, konu ile ilgili daha sonra oluşturmayı hedeflediğimiz çalışmaya giriş mahiyetindedir.

Batıdaki tarihsel serencamı açısından tercüme eylemine baktığımızda karşımıza iki farklı bakış açısı çıkmaktadır. Bunlar; kaynak odaklı tercüme ile hedef odaklı tercüme yaklaşımıdır.

Kaynak odaklı tercüme; antik dönemden hareketle modern döneme kadarki tercüme faaliyetleri bu başlık altında incelenebilir. Kaynak odaklı tercüme yaklaşımını özellikle biçimci kuramlar savunmuştur. Bitmiş /tamamlanmış metni, "bağımsız" bir bütün olarak gören biçimciler metni aşan, onun dışında bulunan etmenlere dayalı değerlendirmeleri kabul etmemektedirler. Mütercim öncelikle yazarın dili nasıl kullandığına bakarak eserin dilsel/edebi ağırlığını ortaya koymaya çalışır.

Hedef odaklı tercüme ise post modern dönemin temel özelliği olup, kaynak metnin dolayısıyla yazarın, anlam üzerindeki otoritesini, belirleyiciliğini reddeder. Bizim buradaki incelememizin de konusu bu hedef odaklı tercümedir.

Kaynak ve hedef odaklı yaklaşım arasındaki ayrımı, salt uygulamaya yönelik basit ve sıradan bir seçim olarak görmek yanlıştır. Buradaki seçimin ardında iki zıt anlayışı dile getiren, dünyaya farklı (yani “realist” ya da “idealist”) bakma biçimi ve bu bağlamda ideolojik bir tutum farklılığı yatmaktadır. Zira kaynak odaklı yaklaşım realist; hedef odaklı yaklaşım ise idealist dünya görüşünü sunar.

19. yüzyılda dil felsefesinde kendisini gösteren kültürel/davranışsal yaklaşımlar, tercümede hedef kültürün önemine yaptıkları vurguyu gittikçe artırmaya başlamıştır. Ancak yine de hedef metin, kaynak metnin gölgesinde kalarak kendi başına değer taşıyan bir yapıt olarak görülmemiştir.

20. yy'ın ikinci yarısında toplumun hemen her alanında, yerleşik yaklaşımları tersine çeviren Postmodernizm, kültür alanında çoğulcu ve okurun katılımını sağlayacak geniş bir kitleye seslenmeyi seçmiştir. Bu anlamda postmodernizmin tercüme sahasına yansıması, tercüme teorilerinde seçkinci bir yaklaşımın göstergesi olan "kaynak odaklılık"ın yerine "hedef kültür odaklı" bir yaklaşımın benimsenmesi şeklinde oldu. Önceki dönemde tercümeler, ana metnin kendi dili ve bağlamı gözetilerek, Schleirmacher'in deyişiyle okura asıl metin karşısındaki yabancılığı fark ettirilerek, ana metnin üst, yüksek bir konuma sahip olduğu vurgulanarak yapılırdı. Yirminci yüzyıldan başlayarak genişleyen bu yeni kültürel değişim hareketi ise, tercümelerin, okunduğu topluma göre değerlendirilmesine ve anlamlandırılmasına kapı araladı. Zira yazının, entelektüel düzeyi küçük de olsa, demokratik değerlerin ve Pazar ekonomisinin egemen olduğu bir dünyada insanlara ulaşabilmesi /satılabilmesi demek, tercüme edilen eserlerin, insanların değer dünyasına hitap edebilmesi demekti.

Bu dönemde *Betimleyici, Çoğul Dizge ve Skopos* gibi kuramlar, tercümeyi hedef kültür açısından değerlendirmeye; tercümenin hedef kültürdeki işlevini, tercümeyi şekillendiren koşulları ve nedenleri ortaya koymaya çalıştı. Bunun en iyi göstergesi, dönem içerisinde tercüme eylemindeki sorunların dilsel değil, kültürel nitelikte olduğu görüşünün geçerlilik kazanmasıdır.

Tercümede Postmodern Kuramlar

1. Skopos Kuramı

Hans j. Vermeer'e ait olan bu kurama, kendisinin "Skopos" adını vermesi, tercümeye "işlevsellik", "hedefsellik" bağlamında baktığının bir göstergesidir. Yunancada "hedef" anlamına gelen skopos kavramının "işlev" ile birlikte eş anlamlı biçimde kullanılmasının nedeni, hedef ve işlev kavramlarının postmodern tercüme yaklaşımı ile örtüşüyor olmasındandır. Daha açık bir ifade ile Skopos kavramı, mütercimin bir metni hedef dile aktarırken, kaynak metnin niteliğine ve lâfzî anlamına bağlı kalarak değil, o metni kendi amacına uygun biçimde değiştirerek ve yeni kararlara uyarlayarak çevirmesine işaret eder.

Skopos kuramında tercümeyi belirleyen etmenler, metinden çok mütercimin niyeti, yayıncının beklentileri, okuyucunun nitelikleri gibi metin dışı niteliklerdir. Bu kurama göre tercümeyi belirleyen etmenler arasında mütercimin tercüme süreci başlamadan önce kendisinin ya da ona bu görevi veren işverenin alacağı kararlar son derece önemlidir. Ancak kaynak metinden ayrılma, mütercimin keyfi kararlarına değil, tercümenin hedef kültür tarafından "doğru" olarak anlaşılırlığına bağlıdır. Buna göre, bir kaynak metinden yola çıkan bir tercüme, hedef kültürün gereksinimine göre kaynak metinden bağımsız bir yapıya dönüşebilir.

Tercüme metninin kararlaştırılan uygun biçime getirilmesi demek, onun bilinçli bir değişime uğratılması demektir. Yani tercümenin, hitap ettiği "hedef ortam"a göre değişmesi demektir. Bu süreçte ise mütercim, kaynak/asıl metni, hedef dilin sınırları içerisinde tercüme ederken söz konusu metni farklı bir biçimde yorumlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, geleneksel tercüme anlayışını yansıtan tercüme kuramlarından

ayrı olarak "işlevsel tercüme" kuramında, kaynak metinle hedef metnin, “asla uygunluk” açısından karşılaştırılması söz konusu değildir. Hedef metnin uygun biçime getirilmesi demek, onun bilinçli bir değişime uğratılması demektir. Dolayısıyla kaynak metnin yorumlanması iki kez farklılaşır: Bir; iki dili de bilen mütercim kaynak metni okurken; iki; kaynak metni, hedef dilin sınırları içerisinde tercüme ederken…

2. Betimleyici Kuram

Betimleyici çeviribilim çalışmalarında başı çeken James S. Holmes, tercümenin içyapısından önce tercümenin yapılacağı hedef toplumun sosyokültürel ortamını betimleyici biçimde irdeleme konusu yapar. Burada tercüme, skopos kuramından farklı olarak salt çevirmenin/işverenin kararları doğrultusunda belirlenen bir faaliyet olarak değil, kaynak metnin, tercüme edilme nedenleri ve tercümenin hedef kültürde bırakacağı etkinin niteliği açısından da ele alınmaktadır. Betimleyici kuramda hedef kültüre ait değer ve normlar, o kültürün yaratmış olduğu koşulların bir yansıması olarak görülür. Dolayısıyla her hangi bir tercüme girişiminde, hedef kültürde anlamı meydana getiren, şekillendiren değer ve normların bilinmesi gerekmektedir.

Holmes bu bakış açısıyla, tercümede bir yaklaşımın mutlak olamayacağının, alanlara göre farklı ölçütlerin alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Tercüme faaliyetinde izlenecek yolun sosyokültürel koşullar tarafından çizildiği ya da çizilmesi gerektiği fikri, betimleyici tercüme kuramlarının "pozitivist", "gerekirci/determinist" yönüne işaret etmektedir. Çünkü tercümeyi yönlendiren kurallarla toplumsal/kültürel olgular arasında bir nedensellik bağı kurulmaktadır. Kısıtlayıcı ve yönlendirici olan bu bağ da, tarihsel bir "zorunluluğa" dayandırılmaktadır. Diğer taraftan, hedef kültürün bir üyesi olan mütercim de sürekli değişen kültürel etkileşimin içinde yer almaktadır. Böylece tercüme, her daim yenilenme ihtiyacı hissedilen bir durum arz etmektedir.

Mütercimin kişisel kararları toplumun beklentilerine uymayabilir ya da onlarla çelişebilir. Fakat bu, toplumda geçerli olan genel kuralların yadsınması anlamına gelmez. Çünkü hedef dilin okuruna karşı belli bir beklenti içerisinde olan mütercim, her şeyden önce toplumsal bir rol oynayabilmek için, o toplumun uygun gördüğü adlarla verilen bir işlevi, uygun görülen bir biçimde yerine getirebilmek amacıyla genel normları göz önünde bulundurmak zorundadır. Ancak bunun her zaman da böyle olmadığı, özellikle baskıcı iktidarlar döneminde, mütercimin kişisel kararlar doğrultusunda toplumsal kurallarla çeliştiği durumlar da olmuştur. Kısaca mütercimi, toplumsal kurallarla uzlaşmak zorunda olan bir araca indirgeyip, tercüme eylemine pragmatik biçimde yaklaşmak her zaman doğru olmayabilir. Neticede her ne kadar mütercim toplumdaki genel kuralların etkisi altında kalsa da, her toplumsal kuralın tercüme üzerindeki etkisi farklı olabilir ya da kişisel bazı nitelikler tercüme üzerinde bu kurallardan daha egemen olabilir.

3. Çoğul Dizge Kuramı

Even-Zohar’ın ortaya attığı betimleyici tercüme kuramının bir dalı olarak da kabul edilebilecek olan bu kuramın temel vurgusu şudur: Dilin dışında tercümede asıl belirleyici olan, tercümenin "kabul edilebilirliği" ve ideolojik anlamda tercümenin konumlandırılışı, yani gücün/iktidarın onun üzerindeki etkisi ve kullanım şeklidir. Dolayısıyla burada tercümenin nasıl çevrildiği,

hangi aşamalardan geçtiği değil, neden bu biçimde tercüme edildiği, tercümede hangi sosyokültürel, siyasal etmenlerin rol oynadığı gibi sorular ön plana çıkmaya başlamıştır. Çoğul dizge kuramında hedef kültürün tercümeyi nasıl etkilediği tartışılmaktadır. Çoğul dizge kuramı, tercümeyi hedef kültürden bağımsız biçimde değerlendirmediğinden, kaynak yapıtları, oluşum sürecinde olduğu gibi, yazıldığı ve tercüme edildiği koşulların etkisinden de ayrı görmemektedir.

Bu kurama göre, kurallar sosyokültürel etmenlerin etkisi altında sürekli değiştiğinden tercümeyi önceden belirlenen katı kuralcı bir yaklaşımla irdelemek doğru değildir. Sosyal kuralların tercümeyi nasıl etkilediğini ve değiştirdiğini daha iyi görebilmek için aynı kaynak metnin, farklı kişi ve zamanlarda yapılmış tercüme şekillerine bakmak gerekir. Bu karşılaştırmalar sonunda elde edilen somut veriler, kaynak metnin neden farklı biçimde yorumlandığı konusunda bize bazı önemli ipuçları verecektir. Bunlar aynı zamanda mütercimin hangi kültürel koşulların etkisi altında kaldığı ve neden tercümede bazı "değiştirici" kararlar aldığını göstermesi açısından da önemlidir. “Sorun-çözüm” ilişkisinin irdelendiği bu aşamada, dilsel bir düzlemde “kaynak metin” ile “çeviri/hedef metin” arasında olması gereken benzerlikleri bulmak ya da bu metinlerin birbiriyle ne kadar örtüştüğünü aramak yerine, tercümedeki farklılıkların nedenleri, çoğul bir dizge (sistem) bağlamında açıklanmaya çalışılır. Bir metnin kültüre göre nasıl farklı yorumlandığı, iki kültür arasındaki uzaklıkla da ilintili olabilir.

Çoğul dizge kuramı; tercümeleri hedef kültürdeki "merkez" yada "çevresel" konumlarıyla somutlaştırıp ilişkilendirmiştir. Çevrilecek eserlerin seçimi ve hedef kültürde gündemde kalmaları, okurun beklentilerinin dikkate alınmasıyla bağlantılıdır. Bu etmenler, tercüme edilen metinlerin hedef kültürdeki etkisinin zaman zaman değişmesine, farklılaşmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda tercümenin hedef kültürdeki değişen işlevini ve nedenlerini çoğul dizge kuramı ortaya koymaya çalışmaktadır. Bir tercümenin, yapıldığı dilde merkezi bir ilgi ve öneme sahip olmasını sağlayan en önemli şey, tercümenin, hedef kültürdeki yenilikçi ve değiştirici niteliğidir. Hedef kültürü bu biçimde etkileyen çeviriler, kendilerine gereksinim duyulan belli, özel zamanlarda ortaya çıkarlar.

Çoğul dizge kuramında tercümeyi nedenlerden bağımsız olarak ele alan bir yaklaşım; öznel, yapısal bazen de temelsiz değerlendirmelerin dışına çıkamamaktadır. Bu da tercümenin tarihsel konumundan koparılmasını beraber getireceğinden, bu durumun yerel kültürdeki koşullara bağlı olarak tercümenin değişebilen işlevinin göz ardı edilmesine yol açacağı söylenebilir.

"Betimleyici tercüme kuramları", somut veriler sağlayan kurallardan yola çıkmaktadırlar. Bu kuralları ise kuralcı bir yaklaşımla değil, kültürel ortamla bütünleşmiş bir biçimde ele almaktadırlar. Başka bir söyleyişle "var olan" koşullar ile okurun hangi sosyokültürel, siyasal etmenlerin etkisi altında tercümeyi yorumladığı tasvir edilmeye çalışılmaktadır. ■

SON DURUMDAN ÖNCE

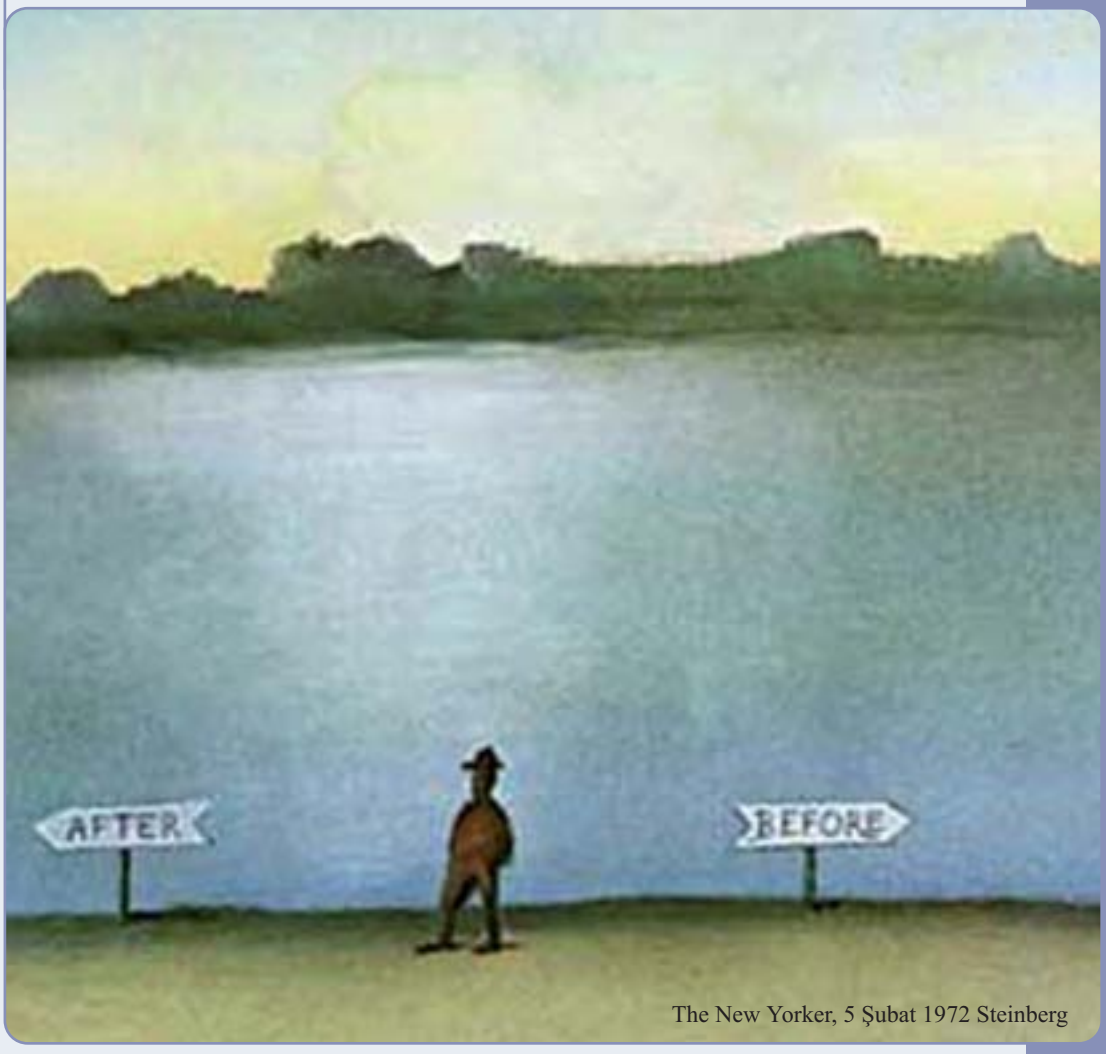

The New Yorker, 5 Şubat 1972 Steinberg

Mustafa YİĞİTOĞLU

"MERKEZ" TAVRI: OTORİTENİN ESNEKLİĞİ

Osmanlı ve Gayrimüslimler Üstüne Birkaç Not

Genel bir bakışla, Osmanlı Devleti'nde idari yapının; merkezden çevreye doğru yayılan, mekânsal olarak taşraya, kurumsal olarak da cemaatlere doğru uzanan, böylece merkez ile çevre arasında dengeye dayalı bir sistem üzerine kurulduğu görülür. Bu kapsamda, kendi içinde önemli bir özerklik alanına sahip cemaatler de, devletin küçük bir modeli olarak yapılanmışlardı. Bu cemaatsel yapının temel direği, "millet sistemi"ydi. Her cemaat salt dini bir topluluk değil, aynı zamanda idari bir komün niteliği de taşımaktaydı. Dolayısıyla cemaat liderleri yalnızca dini otoriteyi temsil etmiyor, aynı zamanda seküler, cismani, idari otoriteyi de temsil ediyorlardı. Osmanlı Devleti'nde kilise, sadece dini bir teşkilat değil aynı zamanda idari bir teşkilattı. Günümüzde belediyelerin yürüttüğü bazı hizmetleri onlar yürütmekteydi.

Osmanlı siyaset anlayışında, benzerlik, aynılık yerine farklılık düşüncesi esastı. Bu düşünce etrafında öne çıkan mozaik toplum modeli, inanç farklılıklarına göre biçimlenmiş ve yasalarla korunmuştu. Dolayısıyla Osmanlı, sınırları içinde, modern ulus devletler ve sömürge yönetimlerinde görüldüğü şekilde, toplulukların farklılığını değiştirmek ve uyumsallaştırmak yönünde bir politika izlememişti. Siyasi dengelerin değiştiği, her ulusun kendi devletini oluşturmaya gayret sarf ettiği dönemlerde gerçekleştirilen reformlarda dahi, tebaaya yönelik asimile çalışması değil, onları Osmanlı kimliği etrafında birleştirme fikri izlenmiş ve bütün Müslüman ve gayrimüslimler ana tebaa olarak kabul edilmişti. Hâsılı, Osmanlı Devleti'nde siyasi iradenin, çeşitliliği "benzer/aynı" kılmaya, homojenleştirmeye yönelik bir politika izlemediği görülür. İdari açıdan devlet, çoğulcu devletin klasik bir örneği olarak tecessüm etmiştir.

Osmanlı, gerek din, gerekse sosyal açıdan özel bir yapıya sahipti. Osmanlı toprakları dâhilinde, müslümanların dışında Katoliklerden; Latinler, Katolik Ermeniler, Katolik Gürcüler, Katolik Süryaniler, Kildaniler, Marunîler, Kıptiler, Katolik Rumlar, Katolik olmayanlardan; Ortodokslar, Gregoryenler, Nesturiler, Yakubiler, Melkitler, Mandeiler, Musevilerden; Rabbaniler, Karailer, Samiriler ve ayrıca Sabiler bulunuyordu. Gayrimüslim-

lerin etnik dağılımı ise şöyleydi: Rumlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Pomaklar, Sırplar, Hırvatlar, Karadağlılar, Bosnalılar, Arnavutlar, Macarlar, Polonyalılar, Çingeneler, Ermeniler, Gürcüler, Süryaniler, Kildaniler, Araplar (Marunî, Melkit vs), Yahudiler, Romenler, Türkler (Gagavuzlar), Kıptiler, Habeşler.

Osmanlının farklı etnik, dini çevreye ait bu topluluklara yönelik siyasi yönetimdeki esnek ve hoşgörülü tutumuna değinen Gibbons: "Yahudilerin toptan öldürüldüğü ve Engizisyon mahkemelerin ölüm saçtığı bir devirde Osmanlılar, idareleri altında bulunan çeşitli dinlere bağlı kimseleri barış ve ahenk içerisinde yaşatıyorlardı. Onların müsamahakârlığı, ister siyaset, ister halis insaniyet duygusu, isterse lakaydi neticesi meydana gelmiş olsun, şu vakıaya itiraz edilemez ki, Osmanlılar, yeni zaman tarihinde milliyetlerini tesis ederken dini hürriyet umdesini temel taşı olmak üzere vaz etmiş ilk millettir. Ardı arkası kesilmeyen Yahudi ta'zibatı ve engizisyona rağmen, resmen yardım mesuliyeti lekesini taşıyan asırlar esnasında, Hıristiyan ve Müslümanlar, Osmanlıların idaresi altında ahenk ve barış içinde yaşıyorlardı" der. Gibbons yine aynı konuda, şunları belirtir: "Müslüman Türkler, fetihler esnasında isteselerdi Hıristiyanları tamamen yok edebilirlerdi. Fakat mensubu bulundukları din, buna müsaade etmez. Bu yüzden Fatih Sultan Mehmet, nasıl ki daha önceleri dedeleri, kendi kilise teşkilatında serbest bırakmak suretiyle, Bulgarları rahatsız etmedilerse, o da dini eski gelenekle tanınmış İslami devlet görüşüne de tamamıyla uygun olarak Ortodoks Rum ruhani sınıfının silsile-i meratibini bütün salahiyetleriyle tanıdı. Hatta O, Hıristiyanlar üzerindeki medeni hukuk alanında kaza hakkını tanımak suretiyle kilisenin nüfuzunu artırdı bile."

II. Mahmut'un 1837 yılında Balkanlar (Şumnu)'da yaptığı bir konuşma, Osmanlı sultanlarının gayrimüslimlere bakışlarını ve takındıkları hoşgörülü tavrı yansıtan iyi bir örnektir: "Siz Rumlar, siz Ermeniler ve Siz Yahudiler hepiniz Müslümanlar gibi Allah'ın kulu ve benim tebaamsınız. Dinleriniz başka başkadır. Fakat hepiniz devlet kanunlarının ve irade-i şahanemin himayesindesiniz. Size tarh edilen vergileri ödeyin. Bunların kullanılacakları maksatlar sizin emniyetiniz ve refahınızdır." Sultan II Mahmut'un yapmış olduğu bu konuşma, Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan tüm halkın güvenlik ve hukukunun, eskiden olduğu gibi, o gün de devlet-i aliyenin himayesinde olduğunun ifadesidir.

Osmanlı Devlet ve toplum yapısında dil, dışardan gelen müdahalelerin giderek yoğunlaştığı, imparatorluğun son yüzyılına rastlayan döneme kadar bir kimlik aracı olarak görülmemişti ve modern devletlerde olduğu gibi toplumsal yapıda da önemli bir fonksiyon icra etmiyordu. Bütün dini ve etnik grupların kullandığı dil, yere ve zamana göre değişiklik gösteriyordu. Rumca bilmeyen Rumlar'a rastlandığı gibi, Türkçe'yi Türkler'den daha iyi konuşan Ermeniler'e ve Arapça konuşan Yahudiler'e de rastlamak mümkündü. Bir dili konuşmak, bir kişi ya da cemaat için kimlik göstergesi değildi. Pazarlarda insanlar çeşitli dillerle, lehçelerle karşı karşıya gelebilirlerdi. Ülkede egemen bir bürokratik yönetim dili vardı. Bu şüphesiz Osmanlıca idi. Fakat Osmanlıca, devletin resmi diliydi; toplum dili değildi. Osmanlı Devleti'nin topluma yönelik bir dil politikası da yoktu. Bu dil de, dini hakların bir parçası olarak görülmekteydi. Kısacası, insanların kimliklerini, konuştukları dilleri değil, dinleri, inançları ve toplumsal düzendeki yerleri belirliyordu.

Osmanlı'nın en zirve noktasını teşkil ettiği bir dönemde, istediği hükmü müntesiplerine rahatça uygulayabilecek güçte olan Fatih'in,

Müslüman-Hıristiyan ilişkilerinde her iki taraf nezdinde de adil kabul edilecek bir siyaset izlemesi ve bu hususta fermanlar vermesi bir hayli önemi haizdir.. Fatih'in İstanbul'u fethinden hemen sonra verdiği ferman şöyledir:

"Ben ulu padişah ve ulu şehinşah Sultan Muhammed Han bin Sultan Murad'ım. Yemin ederim ki, yeri göğü yaradan ve Perverdigar hakkı için, Hz. Muhammed'in pak, münevver, mutahhar ruhu için, yedi mushaf hakkı için, 124 bin peygamber hakkı için… Buyurdum ki, gayri memleketlerim gibi deryadan ve karadan bütün zımmiler sefer edeler, ticaret eyleyeler, kimesne mani ve müzehher olmaya, onları üşendirip rahatsız etmeye, gayriler gibi, Müslümanlar gibi bende bunların üzerlerinde nazar-ı şerifimi beri eyleyemem; kiliseleri ellerinde ola. Okuyalar ayinlerince, amma Müslüman mahallelerinde çan ve nakus çalmayalar, kendi mahallelerinde çalalar. … Dahi yeni kiliseyi izinsiz yapmayalar."

Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti Müslüman bir devlet olup, hukuk sistemi de İslam hukuku idi. Bu sebeple Osmanlı'da barış, adalet ve hoşgörü ortamı, gayrimüslim tebaanın hak ve hukuku, bu şeri ve örfi hükümlerden müteşekkil hukuk sistemiyle güvence altına alınmıştı. Bu sistem içerisinde, kimi zaman gayrimüslim haklarını ihlale dönük olarak verilen hüküm ve fermanların, şeyhülislamlık makamınca düzeltildiği görülür. Yavuz Sultan Selim'in, Rumeli'deki tüm gayrimüslim tebaanın Müslüman olacağına, olmayanların ise sürgün veya idamla cezalandırılacağına dair verdiği hüküm, dönemin şeyhülislamı Zembilli Ali Efendi tarafından düzeltilmiştir. Şeyhülislam'ın Yavuz'a gönderdiği cevap ilginçtir: "Sadece azletmekle komazım. Halline ve hatta katline fetva veririm."

Genel olarak, Osmanlı toplum yapısında farklı etnik dini kökene sahip unsurların, hep beraber huzur içinde yaşadığı hususunda bir fikir birliği vardır ve tarihimizde buna dair çok çeşitli örnekler görebilmekteyiz. Hıristiyan ve Yahudi din adamları da çeşitli dönemlerde Osmanlı'nın hoşgörüyü en iyi biçimde uygulamış olduğunu defaatle vurgulamışlardır. 1994 yılında Akdeniz-Avrupa işbirliği çerçevesinde yapılan hoşgörü toplantılarında, farklılıklara hoşgörünün örnekleri arasında Osmanlı uygulamaları dikkate değer görülmüş ve bu toplantının akabinde Osmanlı örneğinin daha derin bir şekilde incelenmesi ve tartışılması gerektiği ifade edilmiştir.

Yüzyıllarca dünyanın gidişatına yön vermiş olan Osmanlı, günümüzde hemen her ülkenin yakından ilgisini çekmekte ve özellikle çokuluslu devletlerin bir tecrübe kaynağı olarak görülmektedir. Osmanlı'nın bu kadar çok dikkat çekmesi, sadece dünyanın her köşesinde sahip olduğu geniş stratejik önemi haiz topraklar değil, aynı zamanda Doğu Roma gibi bir devletin varisi olarak, yönetiminde çok farklı milletleri ve dinleri bir araya getirmesi, onların bu şekilde uyum içinde yaşamalarına imkan sunmasıdır.

* * *

Müslüman-zimmi eksenli Osmanlı toplum örgütlenmesinde, sosyal konum farklılıklarına işaret eden kimi uygulamalara rağmen her iki tarafça da adaletli sayılan huzur ve düzen ortamının 19. yüzyıla kadar sürdüğü görülür. Bu dönemle birlikteyse yükselen milliyetçilik eksenli seslerle toplumsal dengenin bozulduğu bir süreç başlar. Bu süreçte Batı kaynaklı cereyan eden fikri akımlar, değişen değerler ve millet bilincinin yanında, farklılaşan devlet yapılarının etkisi neticesinde Osmanlı'da var olan etnik yapının taleplerinin ve bu yapıya karşı devlet erkânınca uygulanan politikanın; istenilmese de değiştiğini, değiştirildiğini ama bir türlü, iki taraf adına istenen memnuniyetin tekrar sağlanamadığını görüyoruz. ■

Ali CAN

TÜRKİYE'NİN KADİM KİMLİK TARTIŞMALARI

1980 öncesi sağ-sol şeklindeki kamplaşmalar yerini günümüzde dar ifadesiyle ilerici-gerici ayrımına bıraktı. Bu ayrımda ilericilik laiklikle eş tutulmaya çalışılırken, gericilik ise dinî olanla yan yana getirilmeye çalışıldı ve çalışılıyor. Dinî duyarlılıkları merkeze alanlar kendi içlerinde tekrar liberal, radikal, selefî, muhafazakâr ve demokrat gibi alt ayrımlar ile tasnif edilmekte ve bunlara yüklenen anlamlar her gün değişmekte. Laikliğin de, her ne kadar farklı yorumlarının olamayacağı iddia edilse de, muhafazakâr, liberal, otoriter, devrimci, evrimci, çatışmacı ve medeni türleri sergileniyor.

Osmanlının son dönemlerinden bu yana kimlik meselesi çok farklı nitelemeler ve kavramlarla tartışılmış ve süreç içinde bazen aynı niteleme/kavram farklı grup, olay ve olguları tanımlama ve anlatmada kullanılmıştır. Osmanlılar, 1699 Karlofça, 1718 Pasarofça ve 1878 Berlin antlaşmalarında önemli toprak kayıplarına uğrarken, tıpkı bugünlerde olduğu gibi, "farklı dinî ve ırkî unsurları nasıl aynı siyasî formülü destekler hale getirebiliriz"in arayışı içindeydi.

Türk düşünce tarihinde kültür ve kimlik sorununa Tanzimat dönemi ile ivme kazanan çözüm önerilerini ilk defa sistematik bir şekilde ifade eden, Yusuf Akçura olmuştur. Yusuf Akçura'nın 1904'te Mısır'da "*Türk*" adlı gazetede yayımlanan "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı yazıları Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük hakkında ilk tartışma konularını ortaya çıkarmıştır. Yusuf Akçura yazılarında bu üç fikir hareketinin ortaya çıkış nedenlerini, açmazlarını, sorunlarını ve yaşama şanslarını tartışma konusu etmiştir. Ona göre Osmanlıcılık artık terk edilmiştir. 1870'li yıllardan beri İslamcılık revaçtadır; Türkçülük hareketi ise yeni revaçtadır. Kimilerine göre, yazılarında Türkçülüğün bayraktarlığını yaptığı iddia edilen Akçura, neticede tarafsız gibi duran şu soruyla tartışmaları alevlendirdi: "Müslümanlık ve Türklük siyasetinden hangisi devlet-i Osmaniye için daha nâfi ve kâbil-i tatbiktir ?" Üç tarz-ı siyaset, aslında Türkiye'de tartışılan kavramlar etrafında nasıl kısır bir döngü oluşturulduğunu ve zihinlerin uzun süredir nasıl kilitlendiğini gözler önüne sermektedir.

Türkiye'de yaşanan kimlik kargaşasının temelinde, genel olarak dini referans alan yaklaşık bin yıllık Anadolu merkezli devlet geleneğinden, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu itibariyle Batı eksenli pozitivist seküler bir yapılanmaya geçiş çabaları ve bu süreçte yaşananlar yatmaktadır. Osmanlı Devleti 1839 Tanzimat Fermanı adı verilen Hatt-ı Hümayun ile iç ve dış yapısında Batı ile bütünleşmeye yönelik ilk ciddi adımını attı. Bu süreç 1860 ve 1870'de Genç Osmanlılar ve 1908'de Jön Türkler ile devam etmiş ve bugünkü süreç 1920'li yıllarla şeklini almaya başlamıştır.

1856 yılında Sultan Abdülmecid tarafından kabul edilen Islahat fermanı ile tam olarak yürürlüğe konan Osmanlılık kimliği, daha önce tanınan din, dil ve mezhep farklı-

lıklarının üzerinde bir siyasal birliktelik oluşturmaya çalıştı. Artık herkes, din, dil, cins, sosyal sınıf farkı olmaksızın eşit vatandaşlar olarak görülecek ve "Osmanlı" olarak kabul edilecekti. Mithat Paşa'nın 23 Aralık 1876 yılında yürürlüğe koyduğu Kanun-i Esasi'nin temel ilkesi de Osmanlılıktı. Osmanlı'daki gayrimüslim unsurlar batılı ülkeler ile temasa geçerek özerklik için isyan hareketlerine girişince, diğer iki kimlik siyaseti daha kademeli olarak gündeme geldi. Bunlar, Akçura'nın dillendirdiği üç tarz-ı siyasetin diğer iki ayağını teşkil eden İslamcılık ve Türkçülüktü.

II. meşrutiyet devri (1908–1918) kademeli olarak ortaya çıkan bu iki tarz arasındaki yoğun tartışmaların yaşandığı dönemdir. Bu çerçevede yapılan tartışmaların üç tanesi dönemin fotoğrafını vermesi açısından önemlidir.

Bulardan birincisi, Osmanlıcı Süleyman Nazif'le (1869–1927) Milliyetçi-Türkçü Ahmet Ağaoğlu (1869–1939) arasında geçen tartışmadır. Daha önce Ahmet Ağaoğlu'nun *Türk Yurdu*'nda yayımlanan bir yazısındaki hatayı vesile ederek *İçtihad* dergisinde kaleme aldığı yazısında Nazif şu görüşleri savunmuştur: "Her Müslüman Osmanlı gibi benim iki ananem ve iki akide-i içtimaiyem var: Biri dinî, diğeri millî. Anane-i diniyem hicret-i nebeviyenin on sene evvelinden, anane-i milliyem ise altıyüz doksan dokuz senesinde başlar. Hüviyetimi şu suretle tarifedeyim: Müslümanlık, Osmanlılık, Türklük. Bugün bir kerimem olsa putperest kalmış bir Türk'e hatta Şiiye tezvic edemem. Fakat bir Arap, bir Kürt, bir Çerkes makbul bir damadım olabilir. Bana 699 senesinden evvelki vakay-i gayri İslamiye'den hangisini hikâye edecek olursanız heyecansız dinlerim. Anibal mi, Cengiz mi hangisi büyük diye sorarsanız. Alacağınız cevap elbette Anibal'dir." Süleyman Nazif'in ifadeleri o dönem için oldukça tahrikkar unsurlar barındırmaktadır.

Bu tahrikkar cümlelere karşılık olarak Ağaoğlu, *Türk Yurdu*'nda, Süleyman Nazif'in dinî ananesini İslamiyetle, millî ananesini de Osmanlılarla başlatmasının yanlış olduğunu, İslamiyet öncesi Arap kültürünü bilmeden İslam'ın anlaşılamayacağı gibi, Osmanlı öncesi Türk kültürünü bilmeden de bugünkü Türk kültürünün anlaşılamayacağını söyler. Süleyman Nazif'in hem İttihadı İslam'dan bahsedip hem de Şiilerle putperestleri aynı kefeye koymasını da yadırgar.

Döneme hâkim "siyaset tarzı kavgaları"yla ilgili ikinci tartışma, İslamcı Babanzade Ahmet Naim'le (1872–1922) yine Ahmet Ağaoğlu arasında geçen tartışmadır. Yankıları ve etkileri uzun süre devam eden en önemli tartışma budur. Bu tartışmaya, Şeyhülislam Musa Kazım'ın (1858–1920) bir yazısı ve Nüzhet Sabit'in (1883–1919) bu yazıya dair bazı açıklamalar istemesi zemin hazırlamıştır. Musa Kazım, *İslam Mecmuası*'nda yayımlanan yazısında İslam'da milliyetçilik ve ırkçılığın şiddetle yasaklandığına değinmiştir. Nüzhet Sabit de, *Takib ve Tenkid* mecmuasında Musa Kazım'ın bu yazısına atıfla, *İslam Mecmuası* tarafından cevaplanmak üzere bazı sorular sormuştur:

1- Milliyetçilik davası ne ölçüde ve hangi şekliyle yasaklanmıştır?

2- "Ben arabım ve benden daha arabı yoktur" diye maruf bir hadis var mıdır, varsa bu hadisin anlamı nedir?

3- Türkçe veya Çince konuşan bir Müslüman "Türküm, Çinliyim" demekle milliyetçilik davasında bulunmuş olacak mı?

4- Yoksa maksat diğer kavmiyet ve milliyetleri zelil görmemek midir?

Bu sorular İslam Mecmuası tarafından cevaplandırılmayınca, Ahmet Naim "İslam'da davayı Kavmiyet " başlıklı uzun makalesini *Sebilürreşad*'da yayımlar (1914). Aynı yıl küçük bir kitapçık şeklinde de basılan bu makalede Ahmet Naim özetle, "ırkçılık İslamiyet tarafından şiddetle yasaklanmıştır" demektedir. Ona göre, İslam diyarının çoğu, düşmanların eline geçerken, bir avuç Müslümanın ırk davasına kalkışması cinnettir. Türk dilini geliştirmek, Türklerin sosyal ve ilmî seviyelerini yükseltmek tek başına müspet davranışlardır; fakat bütün bu çalışmaları, Türklüğü İslam'ın önüne geçirmek için yapmak yanlıştır. Milliyetçilikle İslam'ı birleştirmeye çalışmak imkân dışı bir şeydir. Ahmet Naim bu görüşlerini açıklarken birçok ayet ve hadisi de delil olarak kullanmıştır.

Ahmet Ağaoğlu bu fikirlere karşı tenkit ve cevaplarını, iki uzun yazı halinde "İslam'da Davayı Milliyet" başlığı altında *Türk Yurdu* mecmuasında yayımladı. Ağaoğlu, Ahmet Naim'in İslamiyet'in milliyet hissini reddettiğini göstermek için getirdiği, delillerde "kavm" kelimesinin geçmediğini, "asabiyet" kelimesinin geçtiğini ve bunun kabile ruhu anlamına geldiğini belirtir. Hz. Muhammed asabiyetle mücadele ederken Arap kavminin birliğini oluşturmaya çalışmıştır. Ona göre İslam'ın başarısı ancak kabile ruhunun yenilmesi ve Arap kavmi duygusunun kuvvetlenmesi sayesinde olmuştur.

Üç Tarz-ı siyaset üzerine üretilen tartışma ortamıyla ilgili vermek istediğimiz üçüncü örnek Osmanlıcı Ali Kemal (1867–1922) ile Milliyetçi-Türkçü Yusuf Akçura (1876-1935) arasında geçen tartışmadır. Ali Kemal, *Peyam* gazetesinde yazdığı "Atalet-i Fikriye" başlıklı yazıda, Türkçüleri ve milliyetçileri zaman zaman alaycı boyutlara varan bir dille tenkit etmiştir. Ona göre iyi kötü yönleriyle bugüne kadar gelişimizi Osmanlıcılık'a ve Osmanlı siyasetine borçluyduk. Yalnız Türk unsurunu öne çıkarmak, devleti ve milleti genişletmek bir yana, zararlı neticeler de verebilirdi; söz gelimi Şemseddin Sami gibi aslen Türk olmayanların katkılarından mahrum kalınırdı. Çünkü Osmanlı kavimleri içerisinde "fikren, temeddünen" Türklerden ilerde olanlar vardı. Ali Kemal'in "Atalet-i Fikriye" yazısının yayımlanmasının hemen ardından *Türk Yurdu,* Mayıs 1914 tarihli nüshasında, Ağaoğlu'nun daha önce Fransızca yayımlanan ve bu konuları işleyen makalesinin tercümesini neşreder. Ali Kemal'in yazısı sekiz maddede özetlenir ve daha sonra bunlara cevap verileceği kaydedilir. Yusuf Akçura bu sekiz maddeye göre kaleme aldığı yazısını "Peyam'a cevap" başlığı altında *Türk Yurdu*'nda yayımlar. Akçura'nın üzerinde durduğu esas konu, artık Osmanlılığı yaşatmanın imkânsız hale geldiğidir.

Örneklerini verdiğimiz bu tartışmalarda ilginç olan, yaşanan sorunlar için çözümün hala toplumun kendi iç dinamiklerinde aranıyor olmasıdır. Batılılaşma, alternatif bir çıkış yolu olarak gündeme tam olarak oturmamıştır. Öte yandan Ziya Gökalp'in 1913–1914 yıllarında *Türk Yurdu*'nda "Üç cereyan" başlığı altında yayımlanan ve 1918 yılında Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak adıyla kitaplaşan yazılarında, Akçura'nın Osmanlılık tarzının yerini "muasırlaşmak" almıştır. Yeni Cumhuriyetin Jakoben kimlik tasarımında önemli pay sahibi olan Gökalp, belliki muasırlaşmayı biraz da saf niyetlerle taklitçilik değil; Avrupa'nın ilim ve fennini alarak onlara ihtiyacımız kalmayıncaya kadar çalışmak olarak tanımlıyordu. Toplumu hareketlendirmeye yönelik samimi sayılabilecek bu tespitlerin, günümüze kadar gelen derin çatlaklı kimlik bunalımlarının da ilk temellerini attığı söylenebilir. ■

Dr. Salih İNCİ

ÇATIŞAN KOMŞULAR: CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİ

Genel Bir Bakış: Ortak Tarihin Farklı Anlamı

Türkler ve Yunanlılar. Ege'nin iki yakasında (zorunlu) ortak bir tarihe sahip iki ayrı millet. Ancak bu müştereklik, birleştirici değil, birini diğerinden ayırt eden, "ötekileştiren" ve bir tehdit unsuru haline getiren şey. Örneğin, aynı tarih, aynı kişiler, aynı kurum veya kurumlar, aynı mekanlar ve aynı sosyal gruplar, bu iki toplum için "akla kara" gibi birbirinin zıddı, taraflara farklı şeyler söyleyen/hatırlatan "ortak ama ayrıştırıcı" birer unsurdur.

Mesela; 1453 (Bu tarihten hareketle, Türkler İstanbul'un fethini kutlarken Yunanlılar şehrin düşüşü ve Bizans'ın sonu nedeni ile ağıt yakarlar), 1821 (bu tarih Türklere Yunan isyanını hatırlatırken Yunalılar için bağımsızlığı ve istiklali ifade eder), 1919 (Türkler için Yunan işgalini hatırlatırken, Yunanlılara Büyük Yunan idealinin ayak seslerini hatırlatır), 1922 (Türk'ün İstiklal savaşıdır, Yunan'ın ise Anadolu macerasının sonu ve büyük hezimeti), 1974 (Bizim için Barış harekâtıdır, Yunanlılar içinse Doğudan gelen büyük tehlikeye işaret eder) gibi tarihlere her iki kesimin toplumsal hafızasında farklı anlamlar yüklenir..

Dolayısıyla aynı tarihlerde biri yas tutar diğeri düğün bayram eder, birisi zafer gününü kutlarken, diğeri tarihinin acı hatıralarını tazeler. Aynı şekilde her iki toplum içerisindeki azınlıklar, hakları gasledilmiş ve zulme uğramış "mazlum"lar ya da içerdeki "potansiyel tehdit"lerdir. Yine her iki toplum içerisindeki aynı nitelikte kurum veya kurumlar da (örneğin Yunanlılar için İstanbul'daki Patrikhane ve Patrik, Türkler içinse Batı Trakya'daki seçilmiş müftüler) bir tarafın "varlık nedeni" ve "milli hafızası" iken, karşı taraf için "beşinci kol" faaliyeti yürüten içerdeki potansiyel tehditlerdir. Aşağıda, işte böylesine birbiriyle ilişkili, "çatışan iki komşunun" tarihsel münasebetlerinin son 85 yıllık tarihine kısaca bir göz atmaya çalışacağız.

Sorunların Kökeni

Modern Yunan tarihinde ana hatlarıyla 1453-1821 arası, "Türkokratoria" adı verilen Osmanlı hakimiyeti dönemidir. 1821 ayaklanması (Epanastasi = yeniden diriliş) ile bağımsız olan Yunanistan, 1833'de batılı güçlerin tanıması ile bağımsız bir krallık haline gelir. Kuruluşundan itibaren Osmanlı aleyhine topraklarını doğuya doğru sürekli genişleten Yunanistan, 1919'da Anadolu'yu işgal ile birlikte "Megali İdeayı"[1] gerçekleştirme haya-

line kapılır. Ancak bu hayalin faturası 1922'de (Yunanlıların deyimi ile "Küçük Asya felaketi ve hezimetiyle") ağır bir şekilde ödenir. Fırtınalı yılların (1919–1922) ardından, iki devletin de taraf olduğu Lozan Barış Antlaşması ile yeni bir döneme girilir.

1923 sonrası dönemde Türk – Yunan ilişkileri, Lozan'a da konu olan bazı anlaşmazlıkların giderilmesi üzerine odaklanmıştır. Bir kısmı Cumhuriyet döneminden günümüze kadar devam eden bu sorunlar; nüfus mübadelesi, karşılıklı olarak azınlıkların hakları, Fener Patrikhanesi meselesi, askeri ilişkiler (ege adalarının silahlandırılması, kıta sahanlığı, karasuları, hava sahası vb) ile 1960'lardan itibaren sürekli gündemde olan Kıbrıs meselesi şeklinde sıralanabilir.[2]

Bu haliyle, aslında Türk – Yunan ilişkileri başlıklı bir yazı, "Türk-Yunan Azınlıklarının Sorunlarının Tarihi Seyri" şeklinde değiştirilse sanırız çok da yanlış olmaz. Zira azınlıklarla hiç ilgisi olmayan dış meseleler (örneğin Kıbrıs sorunu) bile bir şekilde onlarla ilişkilendirilmiştir.

Yirmili Yıllar: Gerilimli Dönem

Lozanı takip eden 1923-1929 arası dönem, Türk –Yunan ilişkilerinde "gerilimli bir dönem"dir. Burada yaşanan en önemli sorun nüfus mübadelesidir. 30 Ocak 1923'te Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı "zorunlu nüfus mübadelesi" anlaşması yapılır. Buna göre Batı Trakya'da yaşayan Türklerle İstanbul'da yaşayan Rumlar hariç, Türkiye sınırları içerisinde bulunan bütün Rumlar ve Yunanistan'da bulunan Türkler zorunlu olarak yer değiştirecektir. (Bu göç sırasında yaşanan büyük dramlar ve acılar sonradan her iki ülkenin de edebiyatına konu olmuştur.)

Mübadele sırasında en büyük sorun, Türk tarafındaki Patriğin ve ona bağlı bir kısım metropolitlerin mübadeleye dâhil olup olmadıkları konusunda yaşanır. Aslında Patrikhane sorunu, Lozan'ın da en önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur. İşgal dönemlerindeki faaliyetleri nedeni ile Lozan'da Türk heyeti, Patrikhane'nin yurt dışına çıkarılması için çok uğraş vermiş, ancak sonunda Megali İdeacı bir görüşe sahip olan Patrik Meletios'un istifası ve Patrikhane'nin de önceki imtiyazlarından arındırılıp, sadece ruhani bir kurum olarak hizmet vermesi şartıyla İstanbul'da kalmasına izin verilmiş ve sorun çözülmüştür. Ne var ki, mübadelenin gündemde olduğu bir sırada, Patrik Grigorios Zervudakis'in ani ölümü Patrikhane sorununu yeniden gündeme sokar.

Eski Patriğin ölümü ile Patrikhane Kutsal Sinodu, 17 Aralık 1924'de, Konstantinos Arapoğlu'nu, Patrik olarak seçer. Oysa seçimden bir gün önce vilayet, onun mübadeleye dâhil olduğunu ve sınır dışı edileceğini, dolayısıyla Patriklik seçiminde aday olamayacağını bildirmiştir. Konstantinos Arapoğlu buna rağmen Patrik olarak seçilir ve bu, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Yunanistan arasında yaşanan ilk uluslar arası boyutta bir krize neden olur. Krizi hazırlayan süreci biraz geriden alırsak;

Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan mübadele anlaşmasına göre, Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul'da ikamet eden İstanbullu Rumlar, mübadelenin dışında bırakılır, ülkede yaşayan diğer Rumlarsa nüfus değişimine tabi kılınır. Buna göre Fener'e bağlı 222 din adamından 152'si mübadeleye dahildir. Bunlar içinde Kutsal Sinod (meclis) üyesi olanlar da vardır. Bu ilkenin uygulanması halinde, 12 Metropolitten oluşan Kutsal Meclis'de sadece üç tane üye Metropolit kalabilecektir. Bunları mübadele haricinde tutmak isteyen Patrikhanenin imdadına, yukarda sözünü ettiğimiz Patrik Grigorios'un ölümü yetişir. Patrikhane Türk hükümetinin uyarılarına rağmen mübadeleye dahil bir metropolit olan Arapoğlunu, Patrik seçerek olayı uluslararası bir boyuta taşır ve böylece Kutsal Meclis üyelerinin mübadele dışında tutulması-

na ortam hazırlamaya çalışır. Zaten Yunan tarafı da, Patriğin mutlaka mübadeleye dahil metropolitler arasından seçilmesi yönünde Patrikhaneye talimatlar vermiştir.

Bunun üzerine hükümet harekete geçer; Patrik, seçimden 43 gün sonra, hükümetin emri ile 30 Ocak 1925 sabahı, Sirkeci'den Selanik'e giden trene bindirilerek sınır dışı edilir. Bu olay Yunanistan tarafından protesto edilerek Milletler Cemiyetine başvurulur. Türk tarafı ise, bunun Türkiye'nin bir iç sorunu olduğunu söyler. Türk basınında ise "Halifeyi kolundan tutup trene bindiren bir hükümet, Rum patriğini sınır dışı etmekten elbette ki çekinmez" şeklinde haberler çıkar (*Tanin, 1 Şubat 1925*). Sorun anlaşma ile çözümlenir. Buna göre Türkiye, sınır dışı edilen Patriğin istifası ve yeni yapılacak Patriklik seçimine sadece Türkiye'de yaşayan metropolitlerin katılabileceği şartını kabul ettirir; buna karşılık olarak da Fener'deki Metropolitlerin mübadelesinden feragat eder. Patrikhane ise bir Patriği feda ederek Metropolitlerini kurtarmış olur.

Uzlaşma Arayışları:
Dostluk Denemeleri Üzerine Geçen Yıllar

1930'lu yıllardan itibaren Türk Yunan ilişlilerinde bir dostluk dönemi başlar. Bu yıllardan itibaren bir takım anlaşmalar yapılır. (Dostluk Tarafsızlık Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması, İkamet, Ticaret ve Seyrisefain antlaşmaları vb.) İki ülke geçmişte birbirlerinin vatandaşlarına uyguladıkları kısıtlayıcı kararları kaldırmaya başlarlar. Bu iyi ilişkiler basına da yansır. Aynı yıllarda karşılıklı üst seviyede ziyaretler yapılır. Venizelos Türkiye'yi ziyaret eder, bunu diğer ziyaretler izler. Şüphesiz dönemin en önemli olayı Alman ve İtalyan yayılmacılığına karşı 1934'de yapılan "Balkan Antantı" antlaşmasıdır. Bu antlaşmayla, o yıllara kadar çatışma havası içerisinde yaşayan iki komşu, müttefik komşular haline gelir. Bir dostluk göstergesi olarak, 1937'de Selanik'teki Atatürk'ün doğduğu ev, Selanik Belediyesince Türk Başkonsolosluğuna hediye edilir.

Ancak 30'lu yıllarda ufak tefek sorunlar da yaşanır. Örneğin Türk hükümeti tarafından getirilen Ruhani giysi yasağı (Bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair kanun), Patrikhane ruhbanlarını da ilgilendirdiği için, dönemin Türk - Yunan ilişkilerinde küçük ölçekli bir sorun olarak zikredilebilir. Buna Türkiye'deki Rumların seyahat ve ikame meselesi, iktisadi hayatın millileştirilmesi politikasının etkileri, adına "yirmi kur'a ihtiyatlar olayı" denilen II. Dünya Savaşı sırasında azınlıkların askere alınması ve varlık vergisi uygulaması, vakıf sorunları vb. de ilave edilebilir.

1941-1944'de Alman işgali sırasında ve 1944-1949 yıllarında Yunanistan'da yaşanan iç savaşta Türkiye Yunanistan'a elinden gelen desteği vermeye çalışır. II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünyada Türkiye ve Yunanistan, Rusya'ya karşı ABD safında yer alırlar ve Balkan İttifakını oluştururlar. Bu da Kıbrıs meselesi patlak verene kadar ilişkilerde daha iyi bir ortamın yaşanmasına vesile olur. Bu ilişkilerden de şüphesiz en kazançlı çıkan Fener Rum Patrikhanesi olur.

Bu dönemde, kendi topraklarındaki Ortodoks kilisesinin gücünü politikaya tahvil etmek isteyen Stalin'e karşı ABD, Fener Patrikhanesini destekleyerek cevap verir. 1948'de "Komünist Patrik" olarak bilinen Fener Rum Patriği Maksimos, zorla istifa ettirilerek yerine, ABD'nin Türk ve Yunan tarafını da ikna ederek desteklediği ABD Başpiskoposu Athinagoras, Fener Rum Patriği olarak seçilir. Aslında hukuken, Patriğin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması gerekmektedir. Bu şartı taşımayan Patrik, alelacele bir gecede T.C. vatandaşı yapılarak bu sorun çözülür. Bu seçim aslında ABD operasyonunun bir parçasıdır. Nitekim yeni Patrik, daha henüz ABD'de iken verdiği beyanatta, üstlendiği görevin "Truman doktrininin (ABD başkanının dış politika siyasetinin) dini bölümünü oluşturduğunu ve

artık Birleşik Devletlerin ilk savunma sınırının Kars'a kadar dayandığını" itiraf eder.

Siyasi konjoktörün avantajları ile 1949-1955 arasında "Altın Dönemini" yaşayan Patrikhane, mülkiyet meselesi, Heybeliada Ruhban Okulu'nun orta dereceli azınlık okulları statüsünden lise ve Yüksek İhtisas Mektebi statüsüne geçirilmesi, Patrikhane matbaasının açılması gibi konularda çok önemli kazanımlar elde eder. 1952'de ilk kez Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Patrikhaneyi ziyaret eder, yine Başbakan Menderes, Yunanistan'ı ziyaret eder, Yunan kralı da Türkiye'ye gelir. Aynı yılın sonunda Yunanistan'a giden Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın adı, bugün halen eğitime devam etmekte olan Gümülcine'deki Türk lisesine verilir.

Gerilim Dosyasında Yeni Bir Sorun: Kıbrıs

1955'lerden itibaren başlayan Kıbrıs meselesi, Türk – Yunan ilişkilerinin günümüze kadar uzayacak olan en temel gündem maddesini oluşturur. 1950'li yıllarda Ada'dan İngilizlerin ayrılmasıyla, iki toplum arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlar. Bu gerginlikten en çok zarar görenler, yine olaylarla hiç ilgisi olmayan iki taraf azınlıklarıdır. Bunun en somut örneği, İstanbul'da 1955'te yaşanan 6-7 Eylül olaylarıdır.

6 Eylülde, bazı gazetelerde çıkan Selanik'teki Atatürk'ün evinin bombalandığı yönünde sansasyonel bir haberle galeyana gelen bazı gruplar, iki gün boyunca İstanbul'daki Rum azınlığın ev, işyeri ve kutsal mekânlarına yönelik bir yağmalama ve şiddet hareketlerine girişirler; olaylardan Rum azınlık maddi manevi büyük zararlar görür. Yunanistan'dan "özür" dileyen Türkiye, takribi hesaplanan zararların tazminini tekeffül eder. Bu olaylar, İstanbul'daki var olan Rum azınlığın giderek azalmasına neden olur. İlişkilerin giderek gerginleştiği bu dönemde Yunanistan, İstanbul Rumları'nın Kıbrıslı Türkler'le; Türkiye ise Rumlar'ın Batı Trakya Türkleri'yle mübadelesini gündeme getirir, fakat bu gerçekleşmez.

Bu arada Kıbrıs Rum kesimi lideri Başpiskopos Makarios'un bir din adamı oluşu, Türk kamuoyunda onun Patrikhane ile ilişkilendirilmesine ve Patrikhane'ye ilişkin var olan tarihi menfiliklerin tekrar gündeme gelmesine neden olur. Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesinden sonraki süreçte azınlıklar iki tarafın da dış politikasında artık birer baskı unsuru olarak kullanılmaya başlanır ve azınlık haklarında bir kısım kısıtlamalara gidilir.

1960'lardan sonra Kıbrıs'taki EOKA adlı örgütün, adadaki Türkler'e yönelik terör saldırılarını artırmasıyla tansiyon iyice yükselir. Türkiye 1930 tarihli ikamet, ticaret ve seyrisefain antlaşmasını iptal eder ve Türkiye'de yaşayan Yunan uyruklu birçok kişinin oturma iznini yenilemez, sonuçta Yunanistan'a yönelik bir göç dalgası daha yaşanır ve bu dalgada 30-40 bin Patrikhane cemaati mensubu daha ülkeden ayrılır.[3] Akabinde Patrikhane matbaaları ve dergileri kapatılır, Türkiye aleyhinde faaliyet gösteren Patrikhane'nin bazı din adamlarına pasaportları verilmez veya ülkeye girişleri engellenir. 1964'ten itibaren Ruhban Okulu'na yabancı öğrenci alımı durdurulur, Patrikhane'nin teftişi meselesi Türk Yunan ilişkilerinde yine sorun olur ve olaya ABD de dâhil olur. Bu uygulamalara karşılık olmak üzere Yunanistan, Batı Trakya'daki Türk azınlığı için "Türk" kelimesinin kullanımını yasaklar, zamanla Türk adı taşıyan dernekler kapatılır, Türkiye'de okuyan azınlık üyelerine resmi okullarda görev verilmez, Türk azınlığın bulunduğu yerlerde, girilmesi yasaklanan "yasak bölgeler" oluşturulur, azınlığa yönelik ekonomik ve mali baskılar artırılır, sosyal örgütlenmeleri engellenir..

1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ile Türk Yunan ilişkileri gerginliğin zirvesine

ulaşır. Bu sıralarda askeri darbe nedeni ile iç sıkıntılar yaşayan Yunanistan ile Türkiye savaşın eşiğine gelir. Böylesi bir ortamda kendilerini güvende hissetmeyen İstanbullu Rumlar'ın bir kısmı daha Yunanistan'a göç eder. (Bu gün İstanbul'daki iki bin Rum'a karşılık, Batı Trakya'da yüz bin civarında bir Türk azınlık yaşamaktadır.) Patrikhane'de de bir içe kapanma dönemi yaşanır, Türkiye'de özel üniversite ve dengi okulların devletleştirilmesi yönünde çıkartılan bir kanun gereği Patrikhane'ye bağlı Ruhban Okulu'nun İlahiyat kısmı da kapanır. Okulun yeniden açılması meselesi de Yunanistan'la olan ilişkilerde en önemli sorun olarak kalmaya devam eder.

Son Duruma Dair:
Arayışlar ve Kırılgan Temaslar:

1980'lerde ilişkilerde yeni bir canlılık yaşanır, Türkiye Yunanistan'ın tekrar NATO'ya dönüşünde veto hakkını kullanmaz ve 40 yıldır bekleyen Patrikhane'nin tamiri için talep edilen izni verir. Bu arada Yunanistan AB'ye üye olur ve Batı Trakya'daki Türk azınlığa karşı uyguladığı bazı kısıtlamaları kaldırmaya başlar.

1990'larda iki ülke liderleri uluslar arası toplantılarda yakın ilişki içerisine girerler (Özal – Papandreu görüşmeleri). Aynı yıllarda Doğu Bloku'nun çökmesiyle birlikte ABD, Patrikhane'yi bu bölgeler üzerindeki nüfuzu için desteklemeye başlar, bu süreçte yeni Patrik Bartholomeos'la Patrikhane'de bir dışa açılma dönemi yaşanır. Türkiye'de yeni Patriğin bu faaliyetleri kamuoyu tarafından tenkit edilir. ABD'deki Rum lobisi de Türkiye'nin aleyhine bir baskı ortamı oluşturmaya yönelik faaliyetlere girişir. Aynı yıllarda Türkiye, Patrikliğe karşı Batı Trakya'daki müftülük müessesesini keşfeder ve Yunanistan'ın atadığı müftülere karşı Türk azınlığın seçtiği müftüleri desteklemeye başlar.

1995'de Yunanistan'ın Türkiye'nin Gümrük Birliğine girişini veto tehdidine, Türkiye Patrikhane'ye yönelik kısıtlamalar getirebileceği kartıyla karşılık verir ve Patrik bu konuda Atina'yı ikna etmeye çalışır. Tüm bunların yanında Ege'deki sorunlar (karasuları, kıta sahanlığı, hava ihlalleri) halen çözümlenmiş değildir. Nitekim iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren "Kardak krizi" ile karşılıklı bir bayrak gösterme yarışına girildiği görülmektedir.

2000'li yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerde temel sorunlar (Kıbrıs, Ege ve azınlık hakları meselesi) devam etmekle birlikte, öncesine göre nispeten daha ılımlı bir seyir takip edilir. Karşılıklı bir takım ticari ve ekonomik ilişki içerisine girilir. Yunanistan (başta Patrikhane olmak üzere azınlık meselelerinin daha kolay çözülebileceği düşüncesiyle) Türkiye'nin AB üyeliğine girişini destekler. Karşılıklı üst düzey ziyaretler yapılır. Nitekim geçtiğimiz Ocak ayı içerisinde yarım asır sonra bir Yunan başbakanının resmi olarak Türkiye'yi ziyaret etmesi, ilişkilerin yeni boyut kazandığını göstermesi bakımından önemli bir gelişme olarak zikredilebilir. ■

Dipnot

1- *"Büyük Fikir, Düşünce"* anlamına gelen *"Megali İdea"*, kısaca Osmanlı toprakları da dahil olmak üzere Rumların yaşadıkları bütün toprakları Yunanistan bayrağı altında toplamayı hedefleyen fanatik milliyetçi ve yayılmacı bir dış politika siyasetidir. 1844'de Yunanistan Başbakanı İoannis Koletes'in parlamentoda yaptığı konuşma söz konusu fikrin başlangıç tarihi olarak kabul edilir.

2- Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasında Yunanistan faktörünün, olduğundan fazla büyütüldüğünü söyleyen dış politika uzmanı Ahmed Davudoğlu'nun, bunu, Türkiye gibi büyük bir potansiyele sahip ülke için "bir ölçek küçülmesi" olarak nitelendirmesi ve "ağır sıklet bir boksörün karşısına daha hafif sıklette boksörün çıkarılarak oyalanmasına" benzetmesi, komşuluk ilişkilerindeki eksen tayiniyle ilgili dikkat çekici bir açıklamadır.

3- Bu olay, yakın zamanda Türk oyuncuların da yer aldığı "Politiki Kuzina" (tam Türkçe karşılığı "İstanbul Mutfağı" olan film, Türkçe'ye "Bir Tutam Baharat" şeklinde çevrilmiştir) adlı Yunan yapımı bir filmle beyaz perdeye aktarılmıştır. Film, bu meselelerdeki Yunan bakış açısını yansıtması bakımından dikkat çekicidir.

ARAMAKLA BULUNMAZ

Dr. Adem ERGÜL

Gönül Huzuru Yazıları- III
MUHİTLE İLİŞKİLER ve GÖNÜL HUZURU

Aramakla bulunmaz ve fakat bulanlar ancak arayanlardır." Böyle bir kelam-ı kibara dayanarak çıktığımız huzur arayışlarına devam ediyoruz.

Huzur iklimi, bir tek şeyin sonucu değil, belki birçok bileşenin ortak bir neticesidir. Bu iklimin oluşmasında, kişinin kendisiyle kurduğu sıhhatli ilişki kadar, "muhit"le geliştirdiği ilişkiler de son derece ehemmiyetlidir.

Başka türlü söyleyelim, kişinin hem kendisiyle, hem de kâinat âleminde ona eşlik eden tüm varlıklarla; eşiyle dostuyla, evladıyla ebeveyniyle, çiçeklerle, kuşlarla ve tabi ki Yaratanıyla kurduğu yakınlıklar, huzur arayışı için temel uğrak noktalarıdır. "Aile, toplum, âlem ve Allah" kavramlarında özetlenen bu geniş muhit ile geliştirilecek ilişkilerin niteliği, insanın varacağı huzur diyarını adım adım tayin eder. Zira hayat, insan penceresinden bakıldığında, benlik dediğimiz küçük bir noktadan başlayıp dışa doğru açılan, kıvrılan, gittikçe genişleyen ve ufuklara uzanan ihtişamlı bir "daireler muhiti"nin adıdır. Aranan huzur diyarı da, bu muhitin başıyla sonu arasında gözetilen nizam ve uyumun, sevgi, dostluk ve adalet duygusunun ardında saklıdır.

Gönle huzur veren; "daireler muhiti"ndeki kin, düşmanlık ve çatışma değil, dostluk, sevgi ve barıştır. Bu itibarla huzur soluklayan ruhlar, sulh ve ıslah merkezli bir hayatı düstur edinenlerdir. Hayatın daireleri arasında sulh, sevgi, adalet ve ülfet etraflı bir ilişki arayışı içinde bulunan kimseler, gönüllerinde cennet huzurunu tadabilenlerdir.

Huzur arayışındaki insana en yakın daire, ailesidir. Bu daire içinde anne-baba, kardeş, eş ve çocuklarıyla sulh ve muhabbet ilişkileri oluşturamamış bir gönülde huzur penceresi açılmamış demektir.

Diğer bir daire, içinde, seyrelen yoğunlaşan, yüzeyselleşen derinleşen, karmaşıklaşan, kendine has belli mecralardan akıp gelen ilişkilerin yer aldığı toplum hayatıdır. Bu hayatta beklenen huzur iklimi, muhitte yer alan insanlarla adalet, hakkaniyet, saygı ve anlayış eksenli bir ilişki ve nizam ortamının kurulmasını gerekli kılar. Böyle bir ortam ise, insanları hor-hakir görmeden, dışlamadan, aşağılamadan, kenara itmeden, yok saymadan, yüce menfaatlere, acımasız hırslara kurban etmeden, onurunu kırmadan, aldatıp oyalamadan, onları adam etmeye ya da kullanmaya çalışmadan, onlara eza ve işkence etmeden, onlara karşı üstünlük ve efendilik iddiasında bulunmadan, onlara dair kaba söylemler üretmeden ve fakat onları adam yerine koymaya, eşrefi mahlukat olarak görmeye, varlıklarına yaradan hatırına saygı duymaya bağlıdır. Kısacası insan onurunu eksen alan bir toplum ilişkisi, huzur arayışları için zorunlu bir esintidir. İçerisine, kin, nefret, öfke, korku ve düşmanlık sağanağının boşaldığı bir toplum hayatının gönül huzuruna sağlayacağı bir faydadan söz edilemez.

Canlı-cansız tüm yaratılmışlarla sulh içinde yaşamak, gönlün huzur dairelerinin sınırlarını daha da genişletir ki, böyle bir kimse için dağlar, taşlar, gökler ve yer farklı bir huzur penceresidir. Zira böyle bir kimse için, tabiat âlemi, kendisinde her an yaratanın tecelli ettiği, her haliyle yaratanı zikreden, hep o İlahi kudretin işaretlerini taşıyan, bu işaretler vasıtasıyla insanlarla konuşan, insanlara varlıklarını sürdürme imkânı sunan bir nimettir; bir ibretler âlemidir. Dolayısıyla her halinde Yaratanın mührünü taşıyan bu âlemi, hesapsızca kullanılıp sorumsuzca tüketilecek, sınır tanımız hırs ateşiyle tahrip edilecek ve denetim altına alınacak bir düşman değil, dostça geçinilecek, imar edilecek ilahi bir lütuf olarak görmenin gönül huzuruna ekleyeceği önemli güzellikler vardır. Başkaları için belâ ve musibet görünen birçok hadise ve olaylar, muhitiyle barışık kimse için farklı bir imtihan ve hikmet tecellisidir.

En geniş ve en derin huzur iklimine ise insanı hem içinden hem de dışından kuşatan ve en büyük muhit olan Allah Teâlâ'ya vuslat (yakınlık) neticesinde ulaşılır. Bütün alemi kuşatan, görüp-gözeten, idare eden, insana şah damarından daha yakın olan bir Allah idrakidir ki, insanın hayata bakışını, gönül dünyasını, düşünce ufkunu genişletir ve rahatlatır.

Çünkü böyle bir Yaratan tasavvuru, insanın başıboşluğuna, yalnızlık, anlamsızlık ve çaresizliğine çare sunar; sonu kestirilemeyen ama hayatımızda uzun süre kalmayacağı da, bizi ikbale erdirmeyeceği de bilinen heveslere karşı uyarır. İnsanın hayat içerisindeki birçok problem ve sıkıntıya karşı yüzünü dönüp yardım isteyeceği, yönlendirmesine ihtiyaç duyacağı, yaşamak için kendisinden güç ve heyecan devşireceği, gönlünü rahat ve iradesini metin tutacak, ona soyluluğunu hatırlatacak yüce bir varlığı hep hatırda tutmasını, unutmamasını, ona yakınlık duymasını telkin eder. Dolayısıyla böyle bir varlıkla beraberlik şuurunun derinliği nispetinde huzur gönle yerleşir ve kalıcı hale gelir.

Bu yüce muhitle kurulan yakınlık ve dostluk ilişkisi, insanı, başta kendi ailesine, sonra toplumun geri kalanına ve âlemin geleceğine ilgi duymaya, bunlarla sağlıklı ve dengeli bir ilişki kurmaya sevk eder. Gelgeç sevdâlâr ve fânî varlıkların verdiği huzur, bu büyük huzurun yanında ancak küçük bir avunma olarak nitelenebilecektir. Allah dostluğunun verdiği manevî haz, hiçbir şeyle kıyaslanamayacak eşsiz bir huzur okyanusuna dalmaktır. İşte bu sebeple buyrulmuştur ki:

"İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla (zikrullah ile) huzur ve itmi'nâna erer" *(Ra'd 13/28)*.

İnsanı saran muhitin iradesi en keskin, kudreti en geniş dairesi olan Allah'ı hatırda tutmanın, gönül dünyasına sunacağı huzurla ilgili Elmalılı Hamdi merhumun cümlelerine bakalım, ama ifadelerinde kısmi bir sadeleştirmeye gittiğimizi de belirterek:

"...Evet başkasıyla değil, ancak Allah'ın zikri ile- Allah'ın verdiği zikir, Kur'an veya Allah'ı anmak, hatırlamakladır ki- kalbler mutma'in olur. Zira her şeyin başlangıcı ve sonu ancak Allah'ta son bulur. Bütün sebepler O'na dayanır. Varlığı mümkün olan her şeyin meydana gelişindeki ihtimaller zinciri, Allah'ta kesilir. Allah, daha üstü ve daha ötesi olmayan, sınırdan ve miktardan münezzeh olan yüceler yücesi bir kebîru'l-müteâl olduğundan, gerek dış dünyadaki varlıklarda, gerek vicdanda O'ndan ilerisi yoktur ki fazla bir kalb hareketine imkan ve ihtimal bulunsun.

Allah deyince, düşünceler hareket hedefinin son noktasına erişmiş, mantıklar durmuş, bütün duygular, bütün korku ve ümitler son durağına dayanmış bulunur. Gönüller O'nun dışında mâsivâdan hangi şeye meylederse etsin, onların hepsinin daha iyisi ve daha üstünü, daha ötesi bulunduğundan, hiçbirinde karar kılamaz. Hiçbirinde itmi'nânını bulamaz. Yine hiçbirisi, ruhun iştiyâkını dindiremez, heyecanını doyum noktasına ulaştıramaz; lezzet ve gıptada daha yükseğine ulaşmak ister. Fakat kalb, ilâhî marifetten zevk almaya başlayınca, bütün isteklerin ve bütün işlerin Allah'a bağlı olduğunu anlar ve artık O'ndan yüksek bir makam ve merciye, O'nun dışında bir maksûda geçmek mümkün olmaz*"(Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 2983-2985).*

En büyük muhit olan Allah'tan habersiz yaşanan bir hayat, huzursuz ve stresli bir hayattır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim bu gerçeğe şöyle dikkat çeker:

"*Kim Allah'ın zikrinden yüz çevirirse onun hakkı dar ve sıkıntılı bir hayat olacaktır"* *(Tâhâ 20/124)*.

Yazımızı, yine Elmalılı Hamdi Yazır'ın insanın yaşadığı hayat kalitesinin muhitle ilişkisine işaret eden şu veciz cümleleriyle bitirelim:

"Hayat, muhite mutabakat diye mülahaza edildiğine göre, en yüksek hayat, en yüksek muhite mutabakat demek olur. En yüksek muhit ise Allah Teâlâ'dır. Binaenaleyh bu en yüksek hayat, her halükârda Allah Teâlâ'nın emrine intibak ederek O'nun likâsına yükselmekle olur…" *(Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili,VII, 5683)*.

Şükrü Mutlu KARAKOÇ

KAR TANELERİ VE KADINLAR

Sükûn ve İlgi Üzerine Bir Yazı

İki bilgenin anlattıkları ve "Kış" adlı bir misafir

Kış mevsimi, "takvimlerin yüce bilgeliği"ni dinlersek şayet, her sene Aralık ayı ile birlikte gelirmiş bizim ziyaretimize. Yine onun bilgeliğine göre, bütün bavullarını toparlayarak gelen bu tuhaf misafirin sözünü ettiğimiz ağır ziyareti, üç ay sürermiş. Ziyaretçimiz, bu üç ay boyunca insanların arasında fırtına gibi eser, etkileyici ve çarpıcı bir gösteri sunarmış. Takvim sayfaları Mart ayını göstermeye başladığındaysa, gösteri malzemelerini tekrar toparlar, çantasına doldurur ve ayrılırmış aramızdan. Ayrılık anının, gergin bir havada mı yoksa hüzünlü bir sahnede mi gerçekleştiğine dair, bilgemizin bize aktardığı açık ve kesin bir not yok; rivayetler muhtelif.. "Soğuk ama çekici misafir"in, ayrılık anında, yaşlı gözlerle veda ettiğini, çok üzüldüğünü, duygu yoğunluğu yaşadığını söyleyenler de var, sürenin çabuk geçtiğinden şikâyetle öfkelenip kızdığını belirtenler de. "Tepkisiz, ama soğuk bir bakışla gitti" diyenlere de rastlanıyormuş, arada bir.

Konuyla ilgili bir diğer bilge, "tabiat cenapları"nın görüşlerine baktığımızdaysa, kış mevsiminin, dünyamıza yapacağı ziyaret için öyle günü belli, kesin bir tarih filan yokmuş. Belirtiler varmış sadece. Onun gelişi, havada görülen değişikliklerden anlaşılırmış. İnsanların aklını başından alan keskin soğuklardan, dağların tepelerindeki beyazlıklardan, ince, lapa lapa yağan kar tanelerinden..

Evet, bu ziyaretçi her seferinde insanlara, onların beğenip beğenmediklerine aldırmadan, iki hediye ve yine onların isteyip istemediklerine bakmaksızın, sayısız sürprizlerle gelirmiş. Daha çok bu hediye ve sürprizlerden anlaşılırmış misafirimizin gelişi. Tabi anlaşılabilirse.

Hâsılı, bazen ansızın, bazen haberciler göndererek gelirmiş bu heybetli misafir. Kimi zaman hazırlıksız yakalarmış insanları, kimi zaman da onların, kendisini, ağırlığına yakışır bir törenle karşılamalarına müsaade edermiş.

Onun gelişi, tıpkı uzak diyarlardan gelen aksakallı yaşlı dedenin, evde akşam olunca valizini açıp, getirdiği hediyeleri heyecanlı ama ağır hareketlerle, bir bir torunlarına göstererek çıkarışına benzermiş. Tıpkı bu yaşlı dede gibi, misafirimiz de gelir gelmez, bavulundaki iki hediyeyi çıkarırmış, bakın size ne getirdim diye: "Kar" ve "donduran soğuk." Sonra hemen, bu hediyelerden her yere dağıtırmış.

İnsanlar, "kar"ı çok severlermiş, ama dondurucu soğuktan da bir o kadar çekinirlermiş. Bu nedenle olacak ki, bu misafire, onun duymadığı yerlerde "kara kış" adını takarlar ve ona karşı biraz soğuk ve ürkek davranırlarmış. Tıpkı bir yabancıyı gördüğünde, annesinin arkasına saklanıp, kenardan, ürkek ama dikkatli bakışlarla onun her hareketini süzen küçük bir çocuk gibi. Aynı bu çocuk gibi, bir yandan tuhaf misafire ilgi duyarlarmış insanlar; zira elinde kar tanelerinden oluşan çok güzel bir hediye paketi varmış. Bir yandan da çekinirlermiş ondan, "ya getirdiği soğuklarla bizi dondurur ve hasta ederse" diye.

Sonra paketteki kar taneleri etrafa yayılmaya başlayınca, korkularını unuturlar, git gide bu soğuk misafire daha fazla ilgi duymaya başlar ve ona doğru iyice yaklaşırlarmış. **Zira kar taneleri, ilgiyi, sükûnu, güzelliği, temizliği, masumluğu, yumuşaklığı, şefkati, renkliliği, esnekliği, huzuru, fedakârlığı ve sıcaklığı ifade edermiş hayli tuhaf bir şekilde. Tıpkı kadınlar gibi!**

Son cümle "biraz", ne birazı, "son derece" ilginç bir kafa karışıklığına yol açsa da, hırçın misafirin gelişiyle ilgili hikâyeye nihai noktayı böyle koyuyor bilgemiz. Kafalarda yeni soru işaretleri bırakarak ve keşfedilecek yeni anlam adalarına işaret ederek..

Acaba ihtiyar bilgemizin, kar tanelerinin arkasında saklı dünyayı izhar etmek için kurduğu bu cümle, tersten bir çabayla, kadınların dünyasına bir mum ışığı tutmak için vesile olabilir mi? Kadının ruh dünyasıyla kar taneleri arasında ne tür bir ilişki var ya da kurulabilir? Bunun için kar tanelerinin, semadaki uzun süzülüşlerinin ardından yeryüzüne düşüşlerine kadar geçen yolculuklarını izlemek, yol gösterici olabilir belki. İzlemek bizden, tevfik Allah'tan… Başka ne denebilir ki…

Kar Taneleri ve Kadınlar

Havalar soğur, güneş elinden tuttuğu ışıklarla artık aramızda daha az görünmeye başlar, gündüzleri bulutların ardına sanki bir daha hiç görünmeyecekmiş gibi saklanır. Akşamlar çabuk olur. Ağaçlar sararan yapraklarını bir bir döker. Evlerin bacalarından dumanlar yükselir. Sobaların üzerinde çaylar demlenir. Pencereler buğulanır. Rüzgârların uğultulu sesi kesik kesik duyulmaya başlar. Derken, ortalığı derin bir sessizlik kaplar. Beklenen misafir, "Kış", gelir. Ve kar taneleri semadan arza dökülmeye başlar.

Beyaz, bembeyaz kar tanelerine ilk, gökyüzünden heyecanlı, ürkek, kararsız tavırlarla yere inmeye, daha doğrusu yağmaya çalışırlarken şahit oluruz. Kendi halinde dolaşırcasına, bir yağıştır bu. Kapalı havada biraz gezinti yapmaya çıkmış gibi bir halleri vardır o görüntülerinde. Sanki "öylesine takılıyoruz işte" havasındadırlar. Tıpkı kadınlar gibi! Kar taneleri, bu yağış esnasında hiç ama hiç, tek yönde hareket etmez; çıktıkları yönde, "biz buradan aşağı dümdüz

gidelim de varalım şu varacağımız yere" demezler. Kafaları biraz karışıkmış gibi, yolda akıllarına bir şey takılmış gibi dalgın bir halde uçuşurlar, yere inene kadar. Tavırlarından, "şu yönde mi gitsek acaba, hayır belki de kuzey yönünde gitmeliyiz, en iyisi mi biz şu yönden gidelim. Doğru mu gidiyoruz acaba?" türü bir kararsızlık, belirsizlik ve tereddüt okunur hep.

Yolculukları boyunca, sağa sola, aşağıya yukarıya, doğuya, batıya, kuzeye derken aniden güneye, ana yönlere, ara yönlere, bilinen hatta adları henüz bilinmeyen hemen her yöne girip çıkarlar. Aşağı doğru yağarken birden, geride bir şeyini unutmuş gibi yukarı doğru yağmaya başlarlar. "Yukarı doğru da yağılır mı hiç" diyeceksiniz biliyorum, ama manzara böyle. Tam o esnada siz, afallayan bakışlarla, içinizden "Allahım! Bu kar tanesi, ne yapıyor böyle" demeye çalışırken, bu kez bizimki sağa doğru inmeye başlar. Geri dönmekten vazgeçmiştir; artık içinden ne geçtiyse.. Biraz o yönde devam eder, sonra yeniden şaşırtır bakışlarınızı. Bir ara bu, "halinden memnun" edasıyla dolaşan kar tanelerinin gerçekten yere inip inmeyeceklerinden şüphe duymaya başlarsınız. O arada tuhaf sorular da yağmaya başlar zihninize: "Sahi bu kar tanelerinin hepsi yere iniyor mu ola ki; yoksa aralarında, tam da yolu yarılamışken, tüm masumluğuyla 'ben inmeyeceğim ya, inmeyeceğim işte" itirazlarıyla, geri dönen veya farklı bir gezegene giden yaramaz, aksi, nazlı, oyunbozanlığında bile çocuksu bir şirinlik bulunan şımarıklar da var mıdır?.."

Sonuçta, yeryüzünde mevcut "pusula yönleri" ve dahi Hollywood filmlerindeki gözü pek kahramanların sıkça kullandığı "saat yönleri" bile yardımcı olamaz, kar tanelerinin gökyüzündeki hareketlerini kestirmenize. İnanır mısınız, gökten yere inene kadar, kaç kez yön değiştirdiklerini bir Allah bilir. Kendilerine sorsanız, "her zaman içlerinden geldiği gibi davrandıklarını, dolayısıyla davranışlarının çetelesini tutmamla ilgilenemediklerini" söyler ve eklerler: "onu da insanlar yapsın!"

İnsanların, kar tanelerinin bu serbest, hesapsız kitapsız, hemen her yönü ziyaret edip tüm yönlerin gönlünü alan dolambaçlı gezintilerinden şikâyetle, keşke hep dümdüz yağsalar diye direttikleri olur mu dersiniz? "Hiç sanmam!"

İsterseniz şöyle bir tenhaya çekip, bir kaçına sorun. (Ama canları sıkkınken değil ve bir de İngilizlerin istasyon gişesinde yazdığı gibi "ikinci kez düşündüğünüzde …" diye başlayarak.) "Yok canım, daha neler, öyle de olmaz ki! Bakmayın siz, bizim arada bir duyulan şikâyetlerimize; biz kar tanelerimizin davranışlarından memnunuz; onları öylece seviyoruz." demezlerse, bu satırların yazarının üstüne karlar yağsın.

Peki, kar tanelerinin sergilediği bu renkli hal, kötü müdür? "Tez elden cevap buyrulup, müsâb oluna" denecek olursa, iki sevaptan az almama beklentisiyle ictihad etmek istiyorum, el Cevap: "Asla ve kat'a!" "İlginç, farklı ve garip olduğu söylenebilir belki, ama bu hal kesinlikle kötü olamaz. Aksine çok iyi ve güzeldir." Hafif eğik bir başla, dövecekmiş gibi çatılmış kaşların altından, biraz kızgın, biraz müstehzi "Neden?" diye sormaya çalışan bakışların yükseldiğini hissediyorum sanki. Bu bakışlar altında daha fazla ezilmeden "gerekçeli kararımızı" açıklayalım, müsaade buyrulursa:

Efendim, her şeyden önce, Yaratan öyle yarattığı için iyi ve güzeldir bu haller. Zira O, (c.c.) yarattığı zaman, en güzel şekilde yaratır; bir ahenk, bir denge ve nizam içinde. Arz üzerinde hareket eden hiçbir varlığın, tek başına, ölçü ve dengenin timsali olmadığı,

ancak ve sadece, kurulu bir ahenk ve dengenin tamamlayıcı bir parçasını teşkil ettiği hatırlanırsa, durum daha açık olarak anlaşılabilir kanımca.

Bu "amentü" eksenli cevabın ardından, bir de şunları söyleyelim:

Hayat dediğimiz alan, tek düze, sabit, katı, sert, keskin, kararlı, değişmez, dönüşmez tutumlar, burnunun doğrusuna giden davranışlar, aynılıklar üzerinden yürümüyor. Çok yönlü, insan havsalasının alamayacağı boyutlarda karışıklıklar ve karşılıklı etkileşimler yumağından örülü o. Dünyayı anlamlı ve yaşanılır kılan şey, çeşitlilikler, yenilikler, değişiklikler, belirsizlikler, canlılıklar, heyecanlar, esneklikler, renklilikler, tereddütler ve zenginliklerdir. İnsanı, hayata bağlayan, canlı ve dinamik tutan da bunlardır. Mükemmele ulaşmak ve kemale ermek denen şey de, hayatın içinde bu tuhaf girdaplardan geçerek yol almak değil midir zaten? Hatta imtihanın sırrı da, bu çeşitlilik ve renklilik arasından menzile ulaşmaya çalışmakta saklı değil midir? İşte en belirgin örneklerini kar taneleri ve kadınlarda gördüğümüz çeşitlilik ve çok yönlülük, hem katı ve sabit duruşların sıkıntı ve buhranlarından kurtarır insanı, hem de hayatın ve büyük imtihanın sırrına dair önemli ayrıntılar fısıldar ona.

Gözünü bir noktaya diken ve o noktanın sonunu görmekten başka bir şey düşünmeyen sert, keskin bakışlar için, hep aynı yönde, aynı uygun adımda yürümek rahatlatıcı olabilir, ama Herkül Millas'ın "tereddüt" yazısına atıfla söylersek, mutluluk, huzur, uyum, barış, sağlık, sevgi, ilgi, şefkat gibi "şeyler" için, çok yönlülük ve tereddüt, tek yönlü ve kararlı eylemlerden daha yararlı olabilir..

Konuyla ilgili fetvamız ve açıklaması bitti. Biz kar tanelerine geri dönelim; heyecanla bizi bekliyorlar zira!

Kar Taneleri: Gizemlerin Dünyası

Binlerce hatta milyonlarcası havayı dolduran beyaz kar taneleri, asla birbirlerine benzemezler. Tıpkı kadınlar gibi!.. Geriden bakıldığında hepsinin beyaz, hepsinin altı kenarlı, her birinin "su asıllı" olması, insanda "bunların hepsi aynı" fikrini uyandırsa da, yakından bakıldığında her biri farklı özelliklere, şekillere, tavırlara, değişik simalara sahiptir. Yine, bu güzel, beyaz tanelerinin semadaki ele avuca sığmaz, etrafındakileri umursamaz, kendi halindeki ince, narin, nazlı, tedirgin, yumuşak gezintileri "bunlar hiç değişmeyecek" fermanlarının okunmasına aracılık etse de, aslında her biri ayrı bir incelik, ayrı bir yumuşaklık ve ayrı bir naz u niyazla gösterir kendisini; "ben senin bildiğin kar tanelerinden değilim" dercesine..

Fakat biraz melamî meşreptir bu kar taneleri, tıpkı kadınlar gibi. Uzaktan bakıldığında farklılıklarını gizlerler hep. İnsanların bu farklılıkları keşfetmek için uğraşmalarını, bu uğraş esnasında mümkünse "kırk kuyudan kırk bir kova su" getirmelerini isterler. Böylece, bu farklılıklarıyla uzun uzun ilgilenilmesini beklerler. Havada, yere inmeyecekmiş gibi dolaşmalarının bir nedeni de budur sanki. İşin tuhafı, hatta en şaşırtıcı olanı, böyle bir istek ve beklentilerinin olduğunu da gizler, değişik kisvelere bürürler, dahası bundan büyük bir zevk duyarlar.. Ne yaparsınız, isteklerin de, önceden kestirilemeyen meçhul bir kaderi var demek ki.

Bu belirsizlik içinde siz, onların sırf kendilerine özgü bir halini anlayıp keşfetmeye çabalarken, farkında olmadan yeni bir "özgün hal sorusu"nun, derin bir kuyunun içine düşersiniz. Bir ara, bu farklılıkları keşfetme yolunda boğulacakmış gibi olduğunuzu hissederken, içinizden bir ses yetişir imdadınıza: " 'bunların hepsi aynı' de ve kurtul. Yoksa o farklılıklarını keşfetmek için didindiğin kar taneleri bile kurtaramayacak seni!"

Ne yaparsınız? Aslında gönlünüz razı olmasa da "tamam bunların hepsi aynı" der ve boğulmaktan kurtulduğunuz için dualar edersiniz. Siz bu yeni "iman" ile yola devam ederken, "ben farklıyım, ben farklıyım" diyen kar taneleri gözünüzün, başınızın üzerinden yağar durur, itikadınızı ve sabrınızı sınarmış gibi. O esnada, dayanamayıp, bir yandan imanınızın zayıflamasından korkarken bir yandan da "aslında bunların her biri farklı mı ne?" türü bir şüpheye karşı tuhaf bir yakınlık duyarsınız. Biraz bu şüphe uyandıran sorunun ardından gidersiniz. Sonra durur, başınıza gelecek dehşetli akıbeti hatırlar ve "tövbe, estağfurullah, ne yapıyorum ben böyle", "boş ver, bunların hepsi aynı, hayatta ilgilenip kafa yorulacak başka işler var, buraya takılıp kalmayalım, zaten birbirine benziyor bunlar" diyerek yeniden iman tazelersiniz. Malum, insanın imanı zor zamanlarla sınanırmış hep. Bu sınamanın nerede, ne zaman, nasıl ve hangi beklenmedik şartlarda insanın karşısına çıkacağına dair, el hak, kimsenin bir bilgisi yoktur. Kar tanelerinin hatta kadınların bile..

Hazır burada, beyaz tanelerin "farklılık gösterileri"ne ve naz perdesiyle örtülü "istekleri"ne kadar gelmişken, onların "ilgi"ye olan tutkularına da uğramadan geçmeyelim.

İlginin Cazibesi

Karakterlerini, istek ve beklentilerini, örterek, susarak, saklayarak dile getiren kar taneleri, tarifsiz ilgi beklentilerini de yine aynı yolla, "umursamayan sessizlikle" ifade etmeyi seçerler. Tıpkı kadınlar gibi! Onlar, yere düşmeye hiç niyetleri yokmuş gibi havada uçuşup, gökten nazlı nazlı yağarken, biryandan "siz bize aldırmayın, işinize bakın, biz hep böyle yağar dururuz işte, sizin önemli işleriniz vardır, alıkoymayalım biz" türünden, insanların ilgisini hiçte umursamayan bir eda ile takılırlar. Diğer taraftan da, insanların başının tatlı ve güzel belası, sevimli ve sempatik hayaleti, iyi kalpli kâbusu gibi, beyaz bir sis perdesi halinde onların hayatlarının üstüne çöker, gözlerinin önünü, adımlarını, yollarını kapatır ve tüm ilgiyi üzerlerine çekerler. Umursamazlığın büyüleyici cazibesi böyle bir şey her halde.. Hâsılı zavallı insanlar, bu beyaz kar taneleri tüm efsunuyla yağarken, başka bir şeyle ilgilenemezler kolay kolay.

Bu esnada hasbelkader, bir yanlışlık yapıp, muhterem kar tanelerinin "siz bizi aldırmayın" sözlerine dayanarak, başkaca şeylerle ilgilenmeye kalkışan parlak zekâlı ve saf görünüşlü, gafil insanlar çıkacak olursa, işte o zaman kıyametler kopar! Bu durumda hayatlarının en büyük hatasını yaptıkları, bizzat kar taneleri tarafından bildirilir kendilerine acı bir şekilde. Zira bu durumda kıskanç kar taneleri, küçücük bir tavrı dahi doğru dürüst anlayamayan bu gafil bilgenin kafasına-gözüne, ağzına-burnuna yağmaya başlar, bütün şiddetiyle. Hesap soruş yöntemleri bile duygusal olan bu beyaz kar taneleri böylece, "nasıl ilgi göstermezsin sen bana bakayım ha" demeye getirirler. Tıpkı saf görünüşlü küçük bir erkek çocuğunu, istediği şeyi yapmadığı için kenara sıkıştırıp, hesap soran, sigaya çeken, itip kakan, ara ara "ne yapayım ben sana şimdi he" diye bakışlarını sertleştirmeye çalışan küçük ve hırçın bir kız çocuğu gibi.

Tabi bu "nazlı isyana", şefkatli itip kakmalara dayanamayan "anlam dehası dostumuz"un zihninde keskin şimşekler çakar; sonuçta sevgi ve ilginin kitabını yazmaya koyulan âlim edasıyla pişmanlıklar içinde saldırılara teslim olur. Yine o arada dostumuz hala parlak fikirler peşindedir; içinden, aradığı şeyin aslında bir "anlam dedektifi" olduğunu düşünür, ama böyle bir

meslek sahasının henüz açılmadığını hatırlar acı bir şekilde. Fakat filozof olma yolunda ilerleyen dostumuzu bekleyen daha büyük bir sürpriz vardır az ilerde.

İnsan tarafından kendilerine gösterilen kayıtsız-şartsız ilgiye dayanamayan küçük kar taneleri, bu büyük jesti, asla karşılıksız bırakmazlar. Zira kar taneleri de vefalı varlıklardır. Duygu ve sevgi deryası bu taneler, zorla da olsa bütün ilgiyi üzerlerine çektikten sonra, mutluluktan havalara uçarlar; belki de gökyüzünde uzun uzun uçuşmalarının, yere hiç inmek istemezmiş gibi savruluşlarının bir nedeni de bu, kendilerine gösterilen ilginin verdiği baş döndüren mutluluk ve sükûndur. Bu durumda heyecanlı, yerinde duramayan, kıpır kıpır, neşeli bir halle insanların boynuna sarılırlar. Kollarına girerler. Başını okşarlar. Sevgi dolu gözlerle bakarlar onların gözlerine. Sevgi adına, huzur adına, sıcaklık ve sükûn adına her ne üflendiyse hamurlarına, kalplerine, ruhlarına, hepsini paylaşırlar insanla. Yumuşak dokunuşlar, süzülen bakışlar, ürkek ve nazlı tavırlarla sarıp sarmalarlar insanı. "Seni çok seviyorum" diye fısıldarlar dinleyenlerin kulağına. İnsanlar bu sevgi ve ilgi gösterisinden bembeyaz olur; her taraflarını beyaz bir sevgi halesi sarar adeta. Hatta bir ara insanların bu yoğun sevgi bulutunda boğulmak üzere olduklarını bile zor fark eder kar taneleri. Olanları birbirine bağlamaya çalışan insanın zihninden şu parlak cümle geçer; "demek ki, kar tanelerinin sevgisi ayrıntıda gizli. İlgileri de nazlarında ve inceliklerinde. Tıpkı… Tıpkı kadınlar gibi…"

Bitirirken:
Çapraz ateşe doğru son birkaç söz…

Çöken gece, yağan yağmur ve kar taneleri… İnsanı, hayat üzerindeki anlam keşfi için derin yolculuklara çıkaran, ona anlamın kalın perdelerini belli noktalara kadar aralama (veya sadece "hissetme") fırsatı sunan üç mistik ve gizemli bilge. Bu üç sûfî ile kadın ruhunun kesiştiği yerse, anlam ve duygu dünyalarındaki derin zenginlik ve yoğunluk.

* * *

Hayat, beşikle mezar arasında nefes sayısı belli bir müzikse şayet, bu müziğin nağmesi, melodisi ve ritmi, kar tanelerinde somutlaşan kadınlardır. Ve söylenen müziği anlamlı, anlaşılır, dinlemeye değer kılan da, bu melodi ve ritimdir. Yükselen, alçalan, bir süre düz akan, sonra yeniden kıvrılan, ince nağmelerden geçen, ilgi ve özen bekleyen, her biri farklı bir güzellik saklayan, kalpleri heyecanlandıran, hüzünlendiren, neşelendirip üzüntülere salan, şaşırtan, güldüren, ağlatan, bazen yoran, çoğu zaman dinlendiren, hasılı tüm insanlık hallerini ayrı ayrı tattıran bir melodi ve ritim.. Başkası değil.

* * *

Mevsimlerden kış! Ve dışarıda, her kış mevsiminde yolunu beklemekten zevk duyduğumuz kar taneleri toprağın üstüne yağmaya devam ediyor. Yeryüzündeki öyküsünü, sahip olduğu engin duygularla tekrar tekrar anlatıyor.

Ve bu satırların yazarı, böyle bir yazıdan dolayı, bir tarafta "sert erkek" tavrı ("ataerkil" kelimesini kullanmayacağım) diğer tarafta "haşin feminist" yaklaşım ve tam karşıda ise "ağır adam" tarzından oluşan üçlü bir cephe arasında, çapraz bir ateşe tutulabileceğinin farkındadır. Ama bu ateşlere karşılık vermeyecektir. Yalnız bir tek sözü vardır:

"O, burada, kutsal bir kitap yazmamıştır."
"Tıpkı yaşayan her fani gibi…" ■

ATÖLYE/İKTİBAS

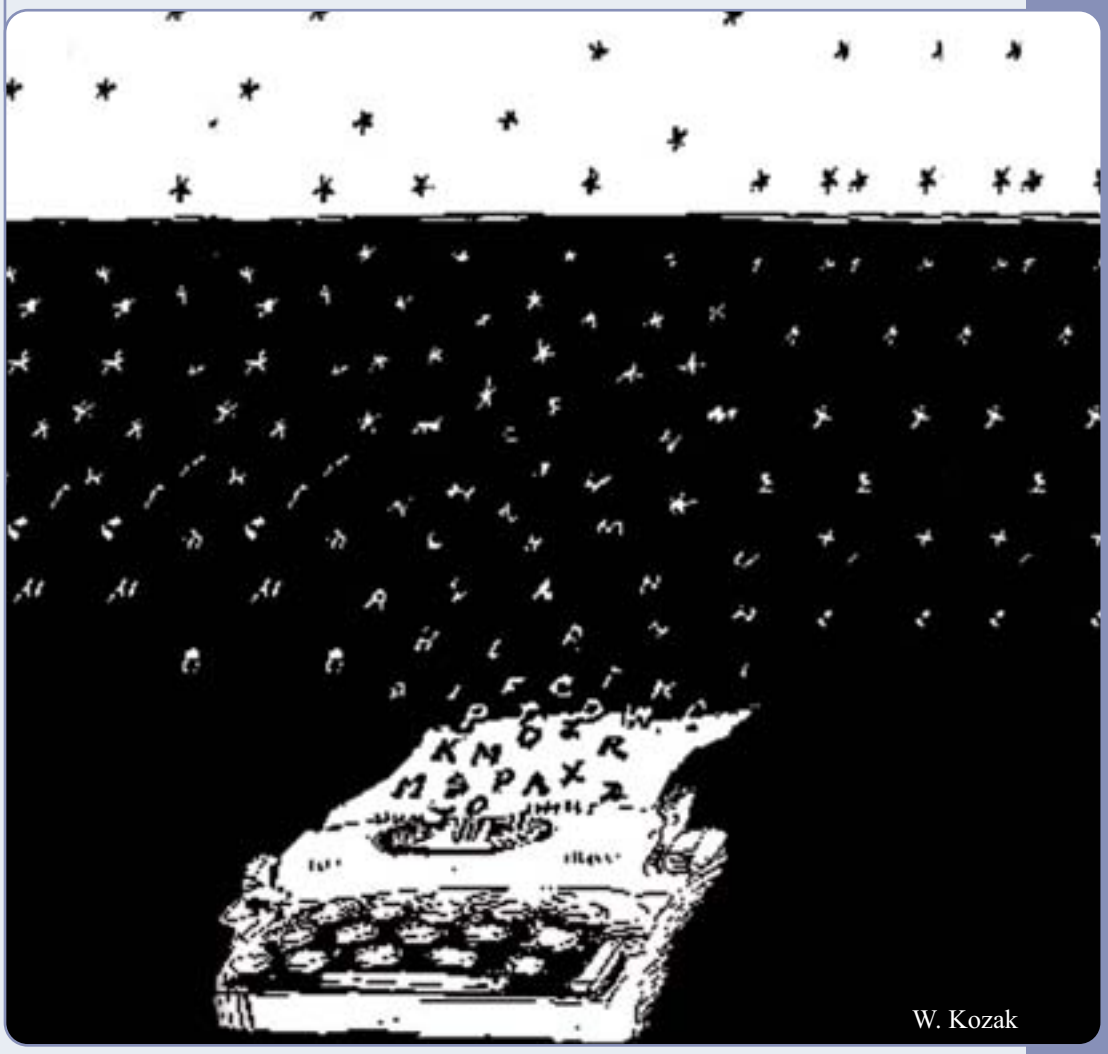

W. Kozak

Prof. Dr. Zafer TOPRAK

CUMHURİYET, DEMİRYOLU ve LAİKLİK: BİR "MODERNİTE" METAFORU[1]

Cumhuriyetin ilk on yıllarında demiryolu politikası ya da o günkü deyişle "millî şömendöfer siyaseti" "millî" politikaların başında yer aldı. Demiryolu birçok yönden çağdaşlığı, "modernite"yi simgeliyordu. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Türkiye'de döşenmeye başlanan demiryolları cumhuriyet hükümetleri sırasında hız kazandı. 40'lı yılların sonlarına kadar ülke, yine o günün deyişiyle "demir ağlarla örüldü."

Cumhuriyet Türkiye'sinin demiryollarına önem verişinin değişik nedenleri vardı. Kuşkusuz askeri strateji başta geliyordu. Üniter bir devlet, ancak ülkenin dört bir yanının ulaşılabilir olmasıyla bağlantılıydı. Doğu Anadolu demiryolundan yoksundu. Daha doğrusu, dış siyasal dengeler nedeniyle Osmanlı döneminde bu yörelere demiryolu döşenmesi önlenmişti. 19. yüzyıldan beri ordu sevkıyatı demiryoluyla yapılıyordu.

Rusya güney sınırlarını güvence altına almak için Osmanlı'nın Doğu Anadolu'da demiryolu döşemesini önlemişti. Demiryolu uzun yıllar "düvel-i muazzama" arasında çatışma gerekçesi oldu. Son yıllarda birçok araştırmacı, Almanların döşediği Bağdat Demiryolu'nu ve Amerikalıların Doğu ve Güneydoğu Anadolu için düşündükleri Chester Projesi'ni siyasal boyutlarıyla enikonu tartıştı.

Öte yandan, demiryolu döşenmesi büyük ölçekte bilgi, beceri ve yatırım gerektiriyordu. Bu nedenle Osmanlı demiryolları yabancılar tarafından yapılmış ve işletilmişti. Cumhuriyet, daha kuruluş yıllarında demiryolunun önemini kavramıştı. Bu denli stratejik bir ulaşım aracı yabancı ellere bırakılamazdı, demiryolları kısa sürede millileştirilmeliydi. Ayrıca yeni demiryolları döşenmeli, ülkenin sınır boyları Ankara'ya bağlanmalıydı. Mali olanakların en kısıtlı olduğu bir evrede, cumhuriyetin ilk on yıllarında, Osmanlı'dan

devralınan 4000 kilometre demiryoluna bir 4000 kilometre daha eklendi.

Stratejik kaygıların ötesinde, ülke ekonomisinin kalkınması için de demiryolları öncelikli ulaşım aracıydı. Demiryolu, iç pazarın ana arterlerini oluşturacaktı. Demiryolu sayesinde ülkenin dört bir yanıyla bağlantı kurulabilir, iç pazar bütünlenebilirdi. İki dünya savaşı arasında ekonomik nedenlerle içe kapanan çoğu ülke, kendi yağıyla kavrulmaktan başka çare bulamamıştı. Türkiye de bundan böyle ihtiyaçlarını, dışa muhtaç olmaksızın yerel kaynaklarından karşılamak zorundaydı. Buğdayını, şekerini, pamuğunu kendi üretecek, ülkeyi en azından "üç beyaz"da dışa muhtaç bırakmayacaktı.

Öte yandan, 30'lu yılların sanayi planlarıyla demiryolu güzergâhları arasında yakın bir bağ vardı. İki dünya savaşı arası, özünde gizil bir "savaş ekonomisi" dönemiydi. Her türlü ekonomik karar stratejik kaygılarla alınıyordu. Sınai kuruluşlar Anadolu'nun içerlek yörelerinde kuruluyor ve demiryolu ile pazarlara entegre ediliyordu. Karabük Demir Çelik Fabrikası ne kömüre ne de demire yanaşabilmiş, iki cevherin ortasında bir yerde kurulmuştu. Demiryolu, özellikle Doğu Anadolu için ayrı bir anlam taşıyordu. Savaşlar sırasında Anadolu'nun hayvan varlığı büyük bir darbe yemiş, dörtte bir oranına düşmüştü. Besiciliğin geliştirilmesi için demiryolu şarttı. Erzurum yaylalarından Trabzon'a sevk edilen hayvan sürüleri uzun yürüyüşlerde telef oluyordu. Nitekim demiryolunun önce Sivas'a, ardından Erzurum'a varışı büyük bir coşkuyla karşılandı.

Ancak tüm bu gerekliliklerin ötesinde, demiryolunun bir de simgesel önemi vardı. Demiryolunun gittiği yöreye "cumhuriyet" ve "devlet" de gidiyor, Ankara'nın iktidarı ulaşmış oluyordu. Her yeni istasyon cumhuriyetçi söylemin güçlenmesine vesile oldu. Cumhuriyet, demiryolu ile görünür oldu, kitlelere ulaştı. Demiryolu bir anlamda o gün için "modernite"ydi. Geleneksel toplumsal dokuları çözüyor, "uhrevilik"ten "dünyevi"liğe geçişi simgeliyordu. Demiryolu birçok yönüyle çağdaş değerleri ifade ediyordu, nitekim Türkiye'de zaman ve mekân anlayışını kökten dönüşüme uğrattı.

"Ezanî vakit" diye bilinen, günü beş namaz vaktiyle algılayan ve günbatımını saat 12 diye belleyen zaman kavramı, demiryolu tarifeleriyle geri plana itildi. Alafranga saate, güneşin tam tepe noktada olduğu anı 12 olarak gören "zevâlî vakit"e, demiryolları ile geçildi. Tren kalkış ve varışlarındaki dakiklik, demiryolunun ulaştığı coğrafyalarda günü yirmi dört saate bölen ve hava kararması ve aydınlanmasıyla ilişkisi olmayan bir zaman anlayışını zorunlu kıldı. Demiryolunun Türkiye'ye gelişiyle birlikte insanlar çifte "zaman"la yaşamaya başladı. Tıpkı eğitim, adalet ve benzeri düzenlemelerde olduğu gibi, bir boyutu İslam, diğer boyutu Batı olan bir ikilem, demiryoluyla "zaman"a da sirayet etti. Mektep-medrese yanında rüştiye-idadi ve din esası üzerine kurulu şer'î mahkemeler yanında nizami mahkemeler ne tür bir yeniliği simgeliyorsa, "ezanî vakit'le günü yirmi dört saate bölen "zevâlî vakit" de aynı işlevi görüyordu.

Keza, kurulduğu evrede kalkış zamanı tarifelerde "ikindi vakti", "akşamüstü" terimleriyle yer alan Şirket-i Hayriye vapurları dakik olma gereği duydular. Kısaca, çağdaşlık zamana duyarlılığı gerektiriyordu. Tren dakik olmalıydı, vapur dakika ile kalkıp varmalıydı. Saat kavramı bundan böyle dakika ile takviye edilmişti. Özellikle demiryollarında geliş gidişin tek hat üzerinden gerçekleştirildiği düşünülürse, bu dakikliğin demiryolu yönetimleri için ne denli önemli olduğu ortaya çıkıyordu. Demiryolunun uğradığı yörelerde kısa sürede "zevâlî" saate geçildi.

Ancak bu geçiş sancılı oldu. Zamanda

ikilem sorun olmakta gecikmedi. Ülkenin dört bir yanındaki farklı "gün batışı", günümüzde iftar vakitlerindeki farklılıklar gibi birkaç kilometrelik mesafelerde bile saati farklı kılıyordu. Bu, doğal olarak dakiklik gerektiren kimi alanlarda karmaşaya neden oldu. Ordu bünyesinde, savaş alanlarında harekât planlarını olumsuz etkiledi. Balkan Harbi'ndeki yenilginin nedeni, bu farklı zaman anlayışına bağlandı. Harekât, komutanların zaman anlayışına göre değişiyor, uyum içersinde davranamıyorlardı. Nitekim Balkan Harbi'nin ikinci evresinde ordular "ezanî vakti" bıraktı. Komutanlara bundan böyle "zevâlî vakit"i kullanacakları emrolundu. Cumhuriyetle birlikte gündeme gelen devrimlerden biri, laik bir toplum inşa sürecinin bir parçası olarak "zevali" vakit oldu. Ülkenin dört bir yanında çağdaş zaman anlayışı hâkim kılındı. Demiryolu ile başlayan zamanın dönüşümü, Cumhuriyetle birlikte bir "inkılap" niteliği kazandı.

Demiryolu Türkiye'de zaman kavramını değiştirirken, mekânı da genişletiyordu. Toplumu "dünyevi"leştiren etkenlerden biri, yine demiryoluydu. Tren ufkun ötesini simgeliyordu. Kasaba şehre bağlandı; şehir başkente, ülke dış ülkelere. Osmanlı nüfusunun büyük bir çoğunluğu köyünün ya da kasabasının dört beş kilometrelik çevresi ile yetinirken, şimdi birkaç saat içersinde onlarca kilometre ötelere ulaşabilme olanağına sahip olmuştu. Nüfus hareketlilik kazanmış, yöre insanı kimi ihtiyaçlarını yöre pazarlarının ötesinde, şehirden karşılıyordu. Pazarı genişleten demiryoluydu. Tren seferleri pazara etkinlik getirmiş, geçimlik ekonomileri çözmüş, insanlara para ekonomisinin üstünlüğünü kanıtlamıştı. Bundan böyle demiryolu ile parasallaşma uyum içersinde gidiyordu. Dolaşımdaki para, demiryolu ile birlikte artıyor, dolaşımı da hızlanıyordu. Tren seferleriyle Anadolu insanı "ahret"in ötesinde, "dünyevi" hazlar peşinde koşmaya başlamıştı.

Demiryolunun "modernite"nin simgesi oluşunun bir başka kanıtı da, istasyonun kamusal alan anlayışına farklı bir bakış getirmesiydi. Kasaba insanı, büyük bir ahenk içinde çalışan demir yığınını görmek için istasyona gidiyordu. İstasyon bir cazibe merkeziydi ve zamanla, caminin çevresinde oluşan kamusal alana rakip oldu. Osmanlı'da "İslam" kentinin odak noktası cami idi. Caminin iç ve dış avlusu kamusal alanı simgeliyordu, iktidar odağı, cami mekânı ile yakından bağlantılıydı. Cami imamı yörede "uhrevi" olduğu kadar "dünyevi" bir işlev de görüyordu. Din ile devlet iç içe geçmişti. 19. yüzyılda gerçekleştirilen idari reformlarla, cami imamının iktidarını yöreye atanan kaymakam paylaşmıştı. Demiryolunun kasabaya gelişiyle bu kez yeni bir kimlik daha ortaya çıkıyordu. Oturduğu mekânla, giyim kuşantıyla, düzenli aylık maaşıyla ve de "şapka"sıyla istasyon şefi yörede "dış dünya "yı simgeler oldu, saygı gördü.

Demiryolu istasyonları belki birçok yörede hükümet binalarına göre daha düzgün kesilmiş taşlardan inşa ediliyordu. Modern yapı anlayışı, yöreye demiryolu istasyonları ile birlikte ulaşıyordu. Kapısı, penceresi düzgün, müstahkem inşaat cezp edici bir görünümdeydi. Durağan bir toplumdan devinime, harekete geçilirken demiryolu kadar bu dönüşüme destek çıkan başka bir maddi ortam düşünülemezdi. Demiryolu, tren hareket demekti. Tren katarı anlık bir görüntüydü. Gelip geçiyordu. Bir film şeridi gibi insanların görüntüyü yakalayıp belleklerine nakşetmeleri ilk kez trenle mümkün olmuştu.

Demiryolu, eşyanın yapısını da dönüşüme uğrattı. Sanayi çağı öncesi insanı, taşı, toprağı, odunu keresteyi biliyordu. Ama bu devasa, uzayıp giden, hareket eden nesne demirdendi. Kırsal kesime "demir çağı"nı, demiryolu sokuyordu. Belki de karasabandan demir

pulluğa yönelim demiryolunun bir telkini, demirle bu tür bir ünsiyet peyda etmenin sonucuydu. Demiryolu bu nedenle seyirlikti. Trenin geçişi kırsal kesimde beklenir, gözlenir olmuştu. Yöre insanı bacasıyla, dumanıyla, tiz düdüğü ve istim sesiyle gelip geçen bu demir yığınını her gün özlemle bekliyordu. Zamanla istasyon etrafı "tenezzüh" mekânına dönüştü. Kahveler, çayhaneler trenin geçişini seyreyler oldu. Gar lokantaları varlıklı zevatın uğrak yeriydi. Akşamcı taifesi, rakılarını gar lokantasında yudumladılar. Kısaca, İslam kenti cami çevresinde oluşurken, demiryolu kasabanın yerleşim anlayışını değiştirdi. Kent ya da kasaba istasyona doğru yöneldi, istasyon çevresi yoğunlaştı. Pazar istasyon çevresinde toplandı, çarşı istasyonla bütünleşti. Bir başka deyişle, tren istasyonu toplumu laikleştiren, sekülerleştiren bir öğe oldu, camiye alternatif bir mekân yarattı. İstasyonun kendi "cemaat"i vardı. Günlük alışveriş için istasyon çevresine iniliyordu.

İstasyon yoğunluğu, kitleyi simgeliyordu. Tren saati yaklaştıkça istasyonun kalabalığı artardı. Kasaba sekenesi birbirini istasyonda görür olmuştu. Oysa o zamana kadar namaz vakti, kasabanın haftalık pazarı ya da yıllık panayırı dışında bu tür bir birliktelik ender görülürdü. Tren vakti, ülkenin o güne kadar görmediği düzenli bir hareketlilik getirdi. Türkiye'de demiryolları kasaba kültürünü köklü bir dönüşüme uğrattı.

Cumhuriyet Türkiye'sinin Anadolu'nun bağrında kurulması, demiryoluna ayrı bir önem kazandırdı. Büyük Millet Meclisi Ankara'da kurulmuş, Milli Mücadele Ankara'dan yönetilmişti. Bunun nedeni, Anadolu demiryolunun Doğu'da vardığı son noktanın Ankara olmasıydı. Devletin inşa sürecinde demiryolu önemli bir işlev gördü. Demiryolunu mali olanaklar elverdiği ölçüde Doğu'ya itmek, "millî şömendöfer siyaseti"nin ana ilkesini oluşturdu. Devlet ricali bundan böyle yoğun bir biçimde demiryolunu kullanıyordu. Osmanlı hanedanı İstanbul'da, payitahtta kapalı kalmış bir yönetimdi, sultan ise İstanbul dışına ender olarak çıkmıştı. Oysa başta Atatürk olmak üzere, cumhuriyet yöneticileri çok daha görünürdüler. Bir anlamda katılımcı bir siyaset anlayışını benimsemişlerdi. Kitleyle iç içe olmak halkçılığın gereğiydi.

Bu açıdan TBMM, Meclis-i Mebusan'dan farklıydı. Milleti temsil, millete gitmeyi gerektiriyordu. O günlerde en etkin ulaşım aracı da demiryoluydu, Anadolu gezileri demiryolunun ulaşabildiği yörelere yapılırdı. Bu nedenle demiryolu güzergâhı siyasetin atardamarlarına dönüştü. Demiryolu istasyonları kamusal alanın ta kendisiydi. Anadolu'yu demiryollarıyla turlarken, Gazi'yi taşıyan trenin bir istasyona varışı ya da Gazi'nin trenle istasyondan ayrılışı yayın organlarında ana haber olurdu. Tüm devlet ricali, protokol, dış ülke temsilcileri, asker, öğrenci, izci istasyonda toplanır, tören yapılırdı. Bakanlar her seferinde şehrin dışındaki ilk istasyona kadar Gaziye eşlik ederlerdi. Tren durmasa bile güzergâhı çiçeklerle donatılır, zafer takları kurulur, okul öğrencileri demiryolu boyunca dizilir ve bayrak sallarlardı. Gazi'nin o köy ya da kasabadan geçeceği yöre insanına önceden duyurulur, Gazi'yi görmek isteyen halk tren güzergâhına ya da en yakın istasyona koşardı. İstasyonlar ayrı bir görkemi ifade ediyordu, sanki bir mabetti; uygarlığın, "modernite"nin mabedi.

Cumhuriyet döneminde devletle demiryolu bir bütündü. Demiryolu devleti simgeliyordu. Ulusal günlerde demiryolu tıpkı okullar gibi süslenir, bezenirdi. Zafer takları demiryolu hattı üzerinde kurulurdu. Lokomotifler çiçeklerle donatılır, ay yıldızlar dört bir yana asılırdı. Tren sanki demirden bir gelindi. Aslında bu süs devletin taçlandırılışı, hegemonik konumunun pekiştirilmesiydi. Vagon penceresi,

Gazi'nin fotoğrafına birçok kez çerçeve oldu. Gazi'nin Ankara garında ve Haydarpaşa'da çektirdiği fotoğraflar halkla bütünleşen devleti simgeliyordu. Demiryolu istasyonları bundan böyle kamusal alanların başında yer alıyordu. İstasyon, "demokrasi"nin ta kendisiydi. Devletle halk, demiryolu istasyonlarında kaynaşıyordu. Karşılama ve uğurlama törenleri cumhuriyet sembollerine dönüşecekti.

Demiryolunun devletle bütünleşmiş imgesi çokpartili döneme kadar sürdü. İkinci Dünya Savaşı ertesi Türkiye'nin ulaşım politikalarında köklü değişiklikler gözlendi. Stratejik kaygılar geri plana itildi. Karayolları, demiryolları arterlerini köylere kadar ulaştıran bir ağa dönüşüyordu. Ulaşımda artık kömürden petrole geçiliyordu. Kırsal kesimin çözülüşü karayollarıyla daha da hızlandı. Nüfus artışı göç olgusunu gündeme getirmiş, kentleşme başlamıştı. 50'li yıllarda devletin öncelikleri bu doğrultuda değişti.

Çokpartili döneme geçişle demiryolu da önemini yitirdi. Türkiye'nin Batı demokrasileri safında yer alması ve NATO şemsiyesi altına girmesi demiryolunun stratejik önemini yitirmesine yol açtı, ülkede demiryolu çağının son bulmasına neden oldu. Demiryolu devletle o denli özdeşleştirilmişti ki, karayollarına öncelik verilmesi sanki tek parti döneminin devletçiliğinin ölüm fermanıydı. Bundan böyle Türkiye'de yerli kömürün yerini ithal petrol alıyordu. Demiryolu geçmişle, dünün rejimiyle özdeşleştirildi; hantal, çağ dışı görüldü. "Modernite" bayrağı karayolunun eline geçti. Birçok ileri sanayi toplumunda demiryolu ve hızlı trenler yeni bir kimlik kazanarak kitle ulaşımında önemli bir yük kaldırırken, Türkiye'de kendi haline bırakıldı. Demokrasi rüzgârı demiryollarının kaderini devletin imgesiyle bütünlemişti. Devlet-toplum ikilemi sanki demiryolu-karayolu ikilemine dönüşmüştü. Demiryolu gericilikti, karayolu ileriyi simgeler oldu.

Oysa Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşunda devlet bütçesinin önemli bir kısmı demiryollarının inşasına ayrılmıştı. Demiryollarının millileştirilmesi, dönemin "milli iktisat" anlayışının bir uzantısıydı. Türkiye, demiryolu sayesinde Doğu Anadolu'yu ülkeyle bütünleştirmişti ve iç pazar, demiryolları sayesinde oluşmuştu. Kendi demiryolunu inşa ederek mühendisiyle, işçisiyle kendisine yeni bir kimlik kazandırmıştı. Türkiye'de 40'lı yılların sonuna kadar çağdaş, seküler toplumu en iyi ifade eden metafor, "demiryolu"ydu. Demiryollarının görselliği her fırsatta ön plana çıkarıldı. Nitekim Atatürk'ün demiryolu seyahatleriyle ilgili fotoğrafları belleklerde uzun yıllar yer etti. Gazi'nin naaşını İstanbul'dan Ankara'ya, Etnografya Müzesi'ne, çiçeklerle bezenmiş ve Türk bayraklarıyla donanmış tren taşımıştı. İzmit'ten Ankara garına kadar tüm güzergâh bir matem yerine dönüşmüştü. ■

Dipnot

1- Bu yazı, Prof. Dr. Zafer Toprak'ın Toplumsal Tarih dergisinde [sayı 168, Aralık 2007, s. 26-30] aynı başlıkla yayınlanmış makalesidir.

Prof. Dr. İsmail KARA

"SECDE"DE BULUŞAN ÖYKÜLER[1]

Babanzâde Ahmet Naim Bey'in secdeden Hakk'a yürüdüğünü öğreneli çok olmuştu; dostlarından Elmalılı Hamdi Efendi'nin, vefatına yazdığı meşhur tarih beytini de:

Verdi ser Hamdi bu tarihe cihan
Secdeden gitti Hûda'ya Naim

Fakat bu vefatın arkasında rüyalarla, sayılarla örülü çok katmanlı bir "müslüman tarihi"nin olduğunu yakın zamanlarda öğrendim. İşte bu "tarih"in tabakalarını kendi kronolojisine göre değil de benim öğrenme seyrime göre tahkiye edeceğim.

1. 1933 Üniversite reformuyla tasfiye edilenler arasında 1911 'den beri Darülfünun felsefe grubu hocası olan Ahmet Naim Bey de vardı. Fakat Buhari muhtasarı Tecrid-i Sarih tercümesi ve şerhi gibi büyük ve muhalled bir işle iştigal ediyor oluşu, bu tasfiyeyi muhtemelen gözünde küçültmüştü. Çok az insana nasip olacak bir işin, bir mazhariyetin dünyasında yaşıyordu.

Tercüme "Hasta namazı" bölümüne gelmişti. Kendisi de hasta idi, kalp rahatsızlıkları gittikçe daha fazla kendini hissettiriyordu. Hadisin "[Efendimiz] sonra ikinci rekâtta da evvelkisi gibi yapardı" kısmını tercüme etti, muhtemelen öğle namazının geçmekte olduğunu farketti, metnin tercümesini tamamlamadan kalktı ve namaza durdu, ikinci rekâtın secdesinde de teslim-i ruh etti (14 Ağustos 1934, Pazartesi). Hadisin devamını tercüme ederek tamamlayan merhum Kâmil Miras düştüğü dipnotta şunları söylüyor:

"Mütercim merhumun müsveddesi burada hitam buluyor. Bu hadisin tercemesi tarafımızdan ikmâl ve izah edilmiştir. Bir seneden fazla bir zamandan beri hasta bulunan merhum, 1934 senesi Ağustosunun 14üncü Pazartesi günü öğle namazı kılarken ikinci rekâtte

secdede teslim-i ruh etmişti. Salât-ı marîza (hasta namazına) dair olan yukarıki hadisin tercemesi ikmâl edilmeyip de ikinci rekâtte bırakılmasiyle hâdise-i vefatın bu suretle vukuu arasında aşikâr bir alaka vardır. Cenabı Hak ilâhî rahmetine müstağrak buyursun. Âmin."[2]

2. Cinuçen Tanrıkorur ağabeyin cenazesinde (29 Haziran 2000) duyduğum bir rüyayı ve tabirini daha yakın bir kaynaktan tahkik etmek ve detay bilgiler almak için Sadettin Ökten ağabeye açtım; onun verdiği bilgilerle daire genişledi. Şöyle ki: Merhum Naim Bey, Tecrid tercümesinin daha başlarında iken hastalıkları yüz gösterince, tercümeyi bitirip bitiremiyeceğine dair tereddütlere düşmüş ve işaretler almak üzere istihareye yatmış. Âlem-i manada Peygamber Efendimiz'i görmüş. Fatih Camii'nde Efendimiz namaz kıldırıyor, Naim Bey de ilk safta cemaatı arasında. Efendimiz birinci rekâtı kıldırıp ikinci rekâta kalktıktan sonra geri dönmüş ve Naim Bey'e enfiye ikram etmiş... Rüya bu kadar. Fakat bütün unsurlarıyla ne görkemli ve nezih bir rüya değil mi?

Naim Bey rüyayı, Galatasaray Lisesi'nde birlikte Arapça hocalığı yaptıkları meslektaşı ve dostu Celal Hoca'ya anlatmış ve tabir için Cerrahî Âsitanesi şeyhi Fahrettin Efendi'ye sorması ricasında bulunmuş. Fahrettin Efendi rüya naklini duyar duymaz "ömrü tercümeyi tamamlamaya vefa etmeyecek, erken göçecek, fakat bunu bu şekilde kendisine söylemeyiniz" demiş. Celal Hoca yumuşak bir üslupla tabiri kendisine iletmiş (Ne yazık ki bu tabiri nasıl karşıladığına dair bilgimiz yok). Efendimiz'i rüyada namaz kılarken görmesi de namazda göçeceğinin işareti imiş.

Sadettin ağabeye sordum: Rüyada enfiye görmek menfi bir şey mi? "Öyledir" dedi. "Az da olsa işin içinde biraz kerahiyet var ya! Bunlar inkıtaa işarettir. Süt ve sütten mamul şeyler görmek ise devamlılığa ve iyiye işarettir."[3]

O yaz Celal Hoca Ada'da bir yazlık kiralamış. Kızkardeşi de yanında. Kızkardeşi her sabah kahvesini içer, fincanı ters çevirir, sonra da kaldırıp fala bakarmış. O sabah fincanı kaldırınca, "Ağabey, bugün çok sevdiğin bir zatın vefat haberini alacaksın" deyivermiş. Rüyanın bir tür hakikat olduğunu bilenler için ne kadar ürpertici değil mi? Celal Hoca o gün içindeki kanayacak bölgeleri yoklaya yoklaya ilk vapurla İstanbul'a gelmiş ve "sahabeden biri" dediği Naim Bey'in Hakk'a yürüdüğü haberini almış...

3. Bilginin de merdivenleri, basamakları ve tabakaları vardır şüphesiz. Bilmek var, bilmek var... Benim "Secde" şiiriyle alakalı malumatımın basamakları tükenecek gibi değil. Hasbelkader bir basamak daha tırmandıkça başdöndürücü unsurlar ziyadeleşiyor.

"Şiirlerini, Akif bazı kimselere ithaf etti. (...) Bunlar, Akif'in ölünceye kadar seveceği insanlardır; bu sevgiler de senelerin neticeleri. (...) Fakat bu ithaflarda Naim'in adı yok. Niçin mi? Çünkü Naim o kadar çok yüksek yerde oturuyordu ki, onun eşiğine uzatacağı şiiri Akif bir türlü yazamıyordu. Nihayet ihtiyarlığında Mısır'da yazdı: 'Secde'. Bunu Fuat Şemsi'ye gönderdi; Naim'e gösterilecek, beğenirse ona ithaf edilecekti. Naim 'Secde'yi o kadar beğeniyor ki, Akif in yazısıyla olanı alıkoyuyor, suretini çıkarıp Fuat Şemsi'ye veriyor. Amma Akif, her zamanki bedbinliğiyle meseleyi anlıyor: Naim'in geç kalan cevabı 'manzumeyi beğenmedi' demekti; ve şiirini Naim'e ithaf etmekten çekinerek kitabında bastırıyor."[4]

Bu satırları okuyunca "lâ-havle" çekip kalktım, ne kalkması fırladım ve Safahat'a sarıldım. (Çok etkilendiğim ve 'Hicran' ve 'Gece' gibi her seferinde ancak giryan olarak

bitirebildiğim bu şiir şimdi bambaşka bir mâna ve mahiyet kazanmıştı). “Şuhûdundan cüdadır çok zamanlar var ki, imanım” mısraıyla akmaya başlayan kanlı göz yaşı nehri sarp kayalıklardan haykırarak, düzlüklerden inleyerek nihayete varıyor:

İlâhî! Serseri bir damlanım, yetmez mi hüsranım?

Bırak, taşsın da coştursun şu vahdet-zârı imanım

Bırak, hilkatte hiç ses yok, bırak, mec-zubunun feryad...

Bırak, tehlîlim artık dalgalansın, herçi bâd âbâd!

...

Kıyılmaz lâkin, Allahım, bu gaşyolmuş yatan vecde...

Bırak, "hilkat"le olsun varlığım yekpare bir secde!

Akif, diyar-ı gurbette en yakın dostu Babanzâde'nin vefatı haberini aldıktan sonra Şerif Muhiddin'e yazdığı mektupta, "Naim'in vefatı beni çok sarstı; hanümânım yıkılmış da ben altında kalmışım sandım" demiş.[5] Bunu biliyoruz ve fakat yıllar önce ona ithaf ettiği şiirin secde ile başlayıp secde ile bitmiş olması “kehanet”ine ne dediğini bilmiyoruz.

Yok yok ben biliyorum: Ecdat garip insanlardır, "Hacıbaba! Sen cevap vermedin ama görüyorsun ya, abdala malum oluyor, bizden habersiz Secde'den gidiyorsun!" demiş, yere bakarak ve dahi Eşref Edip'in İstanbul'dan gönderdiği adi bastona kuvvet verip tebessümle ağlamak arası bir eda ile geçip gitmiştir! ■

Dipnot

1- Başlık BÜLTENİLAM tarafından konmuştur.

Bu yazı Prof. Dr. İsmail Kara’nın Dergâh yayınlarından çıkan Aramakla Bulunmaz adlı kitabından alınmıştır. [“Rüya İle Sayıların Esrarı Arasına Sıkışmış Bir Secde-Ömür”, Aramakla Bulunmaz, İstanbul, Dergah Yay., 2006, s. 11-15.]

2- Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi, 8. bs. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1983, III, 402/dn.

3- Bu rüyanın, rahmetli Mahmut Bayram hocadan naklen eksik ve kısmen farklı bir başka anlatımı için bk. Mustafa Özdamar, Celal Hoca Kuşağı, İstanbul, Marifet Yay., 1993, s. 196.

4- Mithat Cemal [Kuntay], Mehmed Akif, İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1939, s. 127-28.

5- Vefatından kısa bir müddet önce kendisini Alemdağı'nda ziyaret eden Mahir İz'e ise "Naim'in vefat haberi üzerime dağ gibi yıkıldı" demiş; bk. Mahir İz, Yılların İzi, 2. bs. İstanbul, Kitabevi Yay, 1990, s. 145.

Nathan GARDELS & Masumeh EBTEKAR

ŞAH'TAN SPİCE GİRLS'E UYGARLIKLAR DİYALOĞU[1]

MASUMEH EBTEKAR, İran İslam Cumhuriyeti yönetiminde en üst düzeyde görev yapan kadın bürokrat ve çevre bakanlığı başkan yardımcısıdır. Yıllardır İran'da kadın hakları savunucusu olarak faaliyet göstermektedir. Tıp eğitimi almış olan Ebtekar, bağışıklık sistemi uzmanıdır. İranlı militanlar 1979 yılında ABD büyükelçiliğinde görevli diplomatları rehin aldıklarında militanların sözcülüğünü yapmıştı. NPQ yayımcısı Nathan Gardels ile görüşmeyi, Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin Batı'yla diyalog çağrısı kapsamında kabul etti.

NPQ | İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin "Batı'yla diyalog" çağrısını duyan bir insanın kafasında, Samuel Hungtington'la oturmuş, uygarlıklar çatışması üzerine tartışmalar yürüten İranlı aydınlar canlanıyor.

Aslında Batı'ya açılmak Harvardlı akademisyenlerle diyalog geliştirmek anlamına değil, bir yanda İslâmi değerler ile öte yanda MTV'siyle ve Spice Girls'üyle tüm bir postmodern kitle kültürü arasında diyalog geliştirmek anlamına geliyor. İran buna hazır mı? Bu diyalogta İslâm Batı'ya ne önerecek?

MASUMEH EBTEKAR | Günümüzde dünyanın kapıları, sevseniz de sevmeseniz de ardına kadar açık. Başka toplumlarda da olduğu gibi, bizim gençliğimiz de bu çekici eğlence kültürünün etkisi altında. "İslâmi bir toplum içinde bizim de eğlenme hakkımız yok mu?" diye soruyorlar. Aslında bu, İslâmi devrime yönelik bir meydan okumadır; burada devrimin, "Hollywood"un moda deyişle söylersek, evrensel olarak işlediği lâkayt, başına buyruk ve rezil yaşam tarzından başka bir eğlence ve kendini gerçekleştirme modeli bulması isteniyor.

Bu aynı zamanda bir kültürel çeşitlilik meselesi. Hollywood'un yaydığı, insanın

içindeki soyluluktan çok, zavallılığı vurgulayan insan doğası görüşüne hepimiz uymak zorunda mıyız? Peki ya, kadınların cinsel nesnelerden ibaret gösterildiğini düşünürsek, erdeme ne oldu? Yaşamda bir tüketici statüsünden ve bir kaç haz anından başka, eksiklikleri yaşamı boş ve anlamsız kılacak, daha varoluşa ilişkin bir şeyler yok mu?

Bence Batı'daki postmodernizmin, tüketim kültürünün en temel öğüdü, toplumun geri kalanı ya da dünyanın geleceği hakkında düşünmeksizin yaşamda anlık hazlara varılması; sanki bir şekilde gerçeklikten sürekli kaçmak olanaklıymış gibi. Aslında bu sorumsuzca yaşamak demek.

Gerçekten 20. Yüzyıl'ın en büyük trajedisi, söz konusu Hollywood kültürü dâhilinde yaşanıyor: yaşam manevi boyutlarından yoksun bırakılıyor.

Belki de bu yaşam tarzı, insanların yaşamları üzerinde hâkimiyet kuramayacaklarını hissetmelerinden kaynaklanıyor. Dolayısıyla bir şeyleri değiştiremedikleri için küçük fani dünyalarının tadını çıkarma ve bunun dışında her şeyi unutma gereksinmesi duyuyorlar.

Bu tür bir yaşam tarzı, Batı'da yaşanan –şiddet, uyuşturucu, çevresel bozulma, cinsel sömürü ve hatta Asya merkezli yapılan seks ticareti gibi– başka olgularla da sıkıca bağlantılıdır. Örneğin –çıkışı itibariyle bu yoz kültürden kaynaklanan hoşnutsuzluğun bir ifadesi olan– Rap müziği bile, karşı olduğu kültür tarafından yutulmaya başladı ve kendisi bir şiddet ve şehvet ifadesi durumuna düştü. Hollywood müzik endüstrisi inanılmaz kazançlar sağlıyor ve sorun içindeki gençlik böylece oyalanıyor, peki tüm bunlar neye mal olacak?

Batı yaşam tarzı genç kuşaklarına, hayatlarında sahiplenilmeye değer herhangi bir şey verebilmiş mi? Onlara kendine saygı ve kimlik kazandırabilmiş mi? Bu gençlerin kalplerini başka insanlara ya da doğaya açmalarını sağlayabilmiş mi?

Bir kaç dakikalık hazdan sonra içinizdeki duygular sönüp gider ve geride, ruhun olması gerektiği yerde bulunan kocaman bir boşluk kalır.

NPQ | Peki alternatif nedir?

EBTEKAR | Bunun alternatifi, içsel varlığınızı dönüştüren ve yaşamda size yön gösteren, yaşamınıza anlam veren bir manevi hazdır. Bunun alternatifi, sizi yalnızca kendi bencil egonuzu beslemeye iten değil, tersine Allah'ın tüm yarattıklarıyla ilişkiye geçiren bir kalıcı doyumdur. Dinsel değerler yaşamda size rehberlik ederler; bu değerler yalnızca sizinle ilgili değildir, tüm bir insanlıkla ilgilidir. Daha fazla eşya, eğlence ve yeni deneyim tüketerek insanı içten içe kemiren bir huzursuzluğa yönelmek yerine huzur hissi verir. Manevi sevinç derindir ve kalıcıdır.

Batı'daki uyuşturucu sorunundan konuşurken, Karl Marx'ın sözünü tersine çevirip söyleyebiliriz: "Afyon kitlelerin tanrısıdır". Hem ayrıca insan erdemini küçültmeyen, bir takım fiziksel eğlence biçimleri vardır; her türden spor buna örnek gösterilebilir. İmam Humeyni hep klasik müzikten çok zevk aldığını söylerdi. Ama rezalette sınır tanımayan bir kültürden akan çürüme –bu konuda seks köleliği ve seks ticareti örneğini vermiştim– ile aramıza sınır çekmeliyiz.

NPQ | Öyleyse "uygarlıklar çatışması"nı, Harvardlı Profesör Samuel Hungtington'ın öne sürdüğünün tersine, İslâm ile Hıristiyan Batı arasında bir çatışma olarak değil de, İslâmi değerleri, Papa Jean Paul'un ve Madonna ve Michael Jackson kültürüne karşı

çıkmış Ortodoks Aleksandr Soljenitsin'in değerlerini rencide edenlerle çatışma olarak görüyorsunuz değil mi?

EBTEKAR | Kesinlikle öyle. Aslında tüm kutsal dinlerin aynı kaynaktan geldiğine inanıyoruz. Bir gün bu dinler küresel bir din oluşturacak şekilde kaynaşacaklar ve insanlık için nihai bir çözüm yaratacaklar.

Bugün, 21.yy'da insanoğlunun iki başlıca sorunu var: benlik ve doğa. Birey bugün haz ve şehvetin hâkim olduğu bir kültürün içinde kuşatılmış olarak eğlendiriliyor ve aldatılıyor. Bunun sonucu; ahlâksal çöküş. Bununla birlikte doğa o kadar kolay aldatılamaz. Hepimiz çevreye karşı işlediğimiz suçlardan dolayı cezalandırılıyoruz, cezalandırılacağız da.

Bu yüzden önümüzdeki yüzyılda yaşamdaki ahlâksal ve manevi boyutun ekonomiden, bilimden ve teknolojiden çok daha önemli bir duruma geleceğine inanıyorum. İslâm'ın daha önce kesinlikle gerçekleştirilemez bir şey olarak gördüğümüz zihin ve kalp buluşmasına bir model teşkil edebileceğine inanıyorum. Nasıl bu dünya ile öbür dünya buluşturulabiliyorsa, maddecilik ile maneviyatçılık da buluşturulabilir.

Pek çok insan şunu sormaya başladılar bile: "Tüketicilikle tatmin olamıyorsak, neyle tatmin olacağız?"

NPQ | İran'da devlet ile din hep kaynaştırılmak durumunda mı? İran daha demokratikleştikçe günün birinde din ile devletin birbirinden ayrılma olasılığını görüyor musunuz?

EBTEKAR | İslâmi aydınların arasında büyük çoğunluk İslâm'ın içsel olarak siyasal bir din olduğunu düşünüyor. İslâm siyasal boyutunu kaybettiğinde uygulanamaz hale gelecek olan bir sürü ilke ve emir var. İran'daki daha gelişkin bir demokrasiyle, halkın bu görüşü sahiplendiği onaylanmış durumda.

İslâm İran'da hiç bir zaman bir dayatma olmadı. İnsanların kendisini benimsemesiyle boy gösterdi. Bir kaç ay önceki seçimlere oy verebilecek durumda olanların yüzde doksandan fazlası katıldı. Bu İran ve Arap dünyası açısından olduğu kadar Batı açısından da çarpıcı bir gelişme; örneğin Birleşik Devletler'de oy verebilecek nüfusun ancak yüzde 45'i seçimlerde oy kullandı.

İnsanlar İslâm'ı istemeseydi, bu dini onlara dayatmak anlamsızlaşacaktı. İran'da iman, siyasal gücün bir ürünü değildir, bunun tam tersi geçerlidir.

NPQ | Siz İran'da kadın hakları savunucususunuz, bu yüzden de Cumhurbaşkanı Hatemi tarafından kabineye seçildiniz. Hatemi'nin İranı'nda feminizm tam olarak ne anlama geliyor?

EBTEKAR | İran'da "feminizm" terimini kullanmıyoruz; çünkü bu terim Batı kaynaklı seksüel ve hatta cinslerarası ayrım gözeten bir özgürlüğü barındıran belli bir tanıma sahip. Ama sözcüğü doğrudan doğruya, kadın haklarının, kadının bir insan olarak eşit statüsünün ve erdeminin yapılandırılması olarak anlarsak, o zaman bu konuda büyük yol aldığımızı gururla söyleyebiliriz.

İslâmi devrimin ilk dönemlerinden itibaren imam Humeyni, kadınların toplum içinde eşitliğini ve kadının sesinin siyasal yaşamda duyulmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Devrimde merkezi rol oynayan ve hatta İran'daki pek çok baka dini liderin imam Humeyni'ye karşı çıkmasına yol açan bu mesaj, Batı'da her nasılsa duyulmamıştır. İmam Humeyni, kadının toplumsal ve siyasal ilişkilere katılımında hiç bir engel olmadığı konusunda nettir. İran'da kadınların yolunu

açmıştır, onları karar alma konumlarına getirmiştir.

Daha tutucu mollaların ve dinsel niteliği olmayan daha geleneksel güçlerin üniversite sınıflarında erkek ve kadın öğrenciler arasındaki duvarları korumak istediklerini anımsıyorum. İmam Humeyni duvarların yok edilmesini emretti ve "Erkekler ile kadınların bir arada okuyamamaları için hiç bir neden yoktur" dedi.

Bu, biz kadınlar için çok büyük önem taşıyor. Üniversite gibi kutsal bir yerde duvarları kaldırmak, İran toplumundan kadını yalıtan tüm duvarları kaldırmak anlamına geliyor. Bunun sonucunda günümüzde İran'da geniş ve önemli bir uzman kadın sınıfı bulunuyor.

NPQ | Kadınlar bu kadar özgür ve eşitlerse neden toplum içinde örtünmek zorundalar?

EBTEKAR | Kuran'a göre tesettür giyim erkeklerin dayattığı bir şey değildir ve kadınların yararınadır. Kadının İslâmi tarzda örtünmesi, erkek ile kadının toplumsal ilişkilerini düzenleyen kapsamlı çerçevenin bir parçasıdır.

Mesele, bir cinsin öbürünü sömürmesini engellemektir. Mesele, insan varlıkları olarak kadın ve erkeğe eşit biçimde davranılmasıdır. Dönüp dolaşıp kendimizi kadınların –Amerika'da ve hatta Washington'da çok duyduğumuz gibi– işyerinde tacize uğradığı bir durumda bulmak istemiyoruz.

İslâmi toplumda engellemek istediğimiz işte bu. Tümüyle başarılı olduğumuzu söyleyemem. Ama tesettür giyim alternatif bir toplumsal ilişki modeli öneriyor; bu model, kadın ile erkeğin eşit konumda yan yana, birlikte çalışma yaşamı içinde yer aldıkları toplumlarda giderek daha fazla karşılık buluyor.

Kadınlar aydın, sanatçı ve işçidirler ve onlara bu bakış açısıyla bakılmalıdır; yalnızca karşı cins değildirler. Beğensek de beğenmesek de –açık saçık olsun, tesettürlü olsun– giyim tarzımız toplum tarafından nasıl görünmek istediğimizi belirten bir mesajdır. Dünyadaki pek çok kadının erkeklerle eşitliğin, giyimdeki ahlâkla birlikte yürüdüğünü bildiğinden eminim.

NPQ | Yani İran'daki kadınlar Batı'daki kadınlardan daha fazla mı erdemli?

EBTEKAR | Şöyle söylenebilir, erdemli olma konusunda daha şanslılar. Örneğin, İran'da medya kadınları reklâmlarda kullanamaz. Hiç bir şekilde eşyaların satılmasına yönelik bir araç olarak kullanılamazlar. Batı, Asya'daki seks ticaretinden pek fazla konuşmak istemiyor ama bu da medyanın ticari amaçlarla yürüttüğü kadın sömürüsünün bir parçası ve parsası.

….. ■

Dipnot

1- Başlık BÜLTENİLAM tarafından konmuştur.

Bu yazı NPQ yayıncısı Nathan Gardels'in Masumeh Ebtekar ile yaptığı röportajdan ["Şah'tan Spice Girls'e İslami Devrim", NPQ TÜRKİYE Dergisi, Cilt: 4, Sayı:1, Yıl: 2002, s. 70-73] kısaltılarak alınmıştır.

PANEL ODASI

Ekim 2007'de Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği, "Türkiye'nin Örtülü Gerçeği" başlığıyla, ANAR'a yaptırdığı başörtüsü yasağı alan araştırmasının sonuçlarının değerlendirildiği bir panel düzenledi. Panele Prof Dr. Richart Falk, Prof. Dr. M. Naci Bostancı, Prof. Dr. Mümtaz'er Türköne, Prof. Dr. Melek Göregenli, Prof. Dr. Hilal Elver, Doç. Dr. Ferhat Kentel, Dr. Ayşe Güveli katıldı. Aşağıdaki yazıda panelde dile getirilen düşünceler, bakış açıları korunmak kaydıyla, farklı bir kavramsal çerçevede aktarılmıştır. Yazı tamamlandığında değil, ama yayınlandığında söz konusu yasak yasal olarak kaldırıldı (?). Uygulamada toplumu ve örtülü insanları ne tür bir geleceğin beklediği ise hala puslu bir havanın ardında saklı..

Şükrü Mutlu KARAKOÇ

YORGUN BİR KONU? ÖRTÜ, İKTİDAR ve TÜRBAN

De Certeau, Bourdieu ve Foucault Üçlüsünü Hatırlamak

Giriş:

Yeni Hükümdarın İlk Vaazı (!)

Aydınlanmayla ya da Weber'in anahtar kavramını kullanırsak "büyü bozumu"yla birlikte, "manevi, mistik, kutsal, dini, duygusal ve insanî" olan her şeyi, önünde diz çöktürüp, ardından son derece kibirli, kaba ve sert bir üslupla, "bana bakın!" diye uzun ve öfkeli bir konuşmaya başlayan, sağa sola tehditler savuran, parmak sallayarak ve kaşlarını çatarak önündekileri sindirmeye çalışan, zamanla sesinin kısılmasına rağmen, hiç aldırmadan, soğuk bir şekilde ferman okumayı sürdüren bir dönemi gördü dünya, uzunca bir süre.. Gelinen noktada konuşma ortamının aldığı hal bir tarafa, özetle fermanın ana fikri şöyleydi:

"Dünyanın daha rasyonel, bilimsel, seküler ve çağdaş tasarımı, mutlak özgürleşmeyi ve beklenen 'aydıklık, mutlu çağ'ı getirecektir. Dolayısıyla dünyayı anlamak ve bütün açıklığıyla yeniden kurmak için rasyonel, bilimsel kalıplar, yaklaşımlar, analizler ve seküler tasarımlar tek başına yeterlidir."

Usandıran konuşmasında özetle bunları söyleyen "kibirli hatip", önünde diz çöken zavallı fanilerin şaşkın bakışları arasında, onlara son söz olarak kısaca şunu söylemişti: "Artık gözümün önünde dolaşmayın! Yoksa kötü olur." "Hadi, kaybolun şimdi!"

Soruna Doğru

Her şeyin modern zamanlarla birlikte başladığına (kimine göreyse, "gün yüzüne çıkıp keskinleştiğine") dair genel bir kabul var. Toplumsal tasarımlar, insanlar üzerine yapılan projeler, mühendislikler, körüklenen çıplak ve acımasız çıkar mücadeleleri, iktidarın keskin ama teknik bir şekilde kendini göstermesi, egemenlik ilişkileri, bu arada üretilen yeni semboller, ideolojiler, seçkin zümreler, ince bir şekilde estetize edilmeye çalışılan ayrıcalıklar, ayrımcılıklar, yeni yaşam tarzı kodları ve ötesi…

Bu ortamda öne çıkan belki de en önemli nokta, modern iktidar çevresinin, kendisini, "eski", "geri", "geleneksel", "dini" unsur, özellik ve kodları "bastırma" pratiğiyle göstermesi ve ispatlaması oldu. İktidar çevresi çağdaşlık, yenilik ve ilerleme adına dini ve duygusal olan değerleri, "kötü/zararlı/tehlikeli sembol ve örnekler" addederek toplumdan sürmeye, böylece de ideal bir toplum manzarası çizmeye yöneldi. Ve bu girişimde, "kötü" görülen semboller ya da "kötü sembol"e dönüşen eşya, görüntü, kıyafet, davranış, olgu ve olaylar, iktidar otoritesinin hedef tahtasına yerleştirildi.

Zaten onlardan başka, iktidara, kendisine çıkardığı vazifeyi yerine getirme ve kendisini tahkim etme konusunda yardımcı olabilecek daha iyi bir enstrüman da yoktu. Malum, "iktidar asla rakipsiz doğamaz"dı ve iktidarın mağlup edebileceği kötü/tehlikeli bir rakibi her zaman olmalıydı.

İktidarın Gücü, Kıyafet ve Örtünme

Hazar Grubu'nun başörtüsü yasağıyla ilgili düzenlediği panel, Türkiye'deki modernleşme serüvenini ve bu esnada toplum içersinde geliştirdiği ayrıcalıklar, ayrımcılıklar, müdahale ve yasaklarla kendisini tahkim eden seçkinci iktidar çevresinin politik dünyasını ve tutumunu resmediyordu. Ve bu resim, gerçek hayat içerisinde "ideale uygun bir toplum resmi" çizme çabasındakilerin resmiydi. Bu resmin altında da "iktidar çevresinin örtülü hikayesi" notu vardı.

Ferhat Kentel'e göre bu hikâye, Osmanlı'nın sonu ve Cumhuriyet'in başı itibariyle yoğunlaşan, "çağdaş asrı yakalama" girişimleriyle birlikte başladı. Eski geçmişi silip yeni ve parlak bir toplum resmi çizmek üzere kolları sıvayan iktidar, öncelikle gereksiz, lüzumsuz, sakıncalı ve faydasız gördüğü unsurları, inançları, fikirleri, kültürel özellikleri, kodları kenara almaya, unutturmaya ve marjinalleştirmeye yöneldi. Bunu yaparken hep Batı'ya karşı "mahcup olmama" saikıyla hareket eden iktidar tarafından, sokaktaki insanlara, merkezine kendisini yerleştirdiği ideal bir modern memleket resmi projesi sunuldu. Bu proje dışındaki yaşam tarzları ve özellikle inanç/din eksenli alternatif modeller "geri" sıfatıyla tanımlandı.

Bu doğrultuda, sakınılması ve yaklaşıldığında utanç duyulması gereken unsurlardan biri örtüydü. Vakıa, çarşıda pazarda, devlet dairelerinde yani ortalıkta (o teknik kavramla "kamusal alan"da) dolaşan örtülü insanlar, memleket manzarasını bozuyor ve milleti, onun modern yüzünü çok kötü temsil ediyordu. O zaman iyisi mi, modernliğin simgesi olan şehirlerde, üniversitelerde, gençler arasında ve bürokrasi arenasında bu örtülü insan manzarası olmamalıydı. Zaten modernleşmenin "büyük büyük babası" Pozitivizm de öyle söylemiyor muydu; "eğitim, şehirleşme ve zenginlik artıkça dini kaygılar ve görüntüler kendilerine kaçacak yer aramayacaklar mıydı?" Bu anlamda, üniversiteler, istenilen formatı sağlayan en önemli kalelerden biri olarak görüldüğünden, ülke içinde iktidar sağlayan bu kalelerin kaybedilmemesi için katı bir tavır sergilenmesi gerekiyordu. Hem böylelikle, biraz zorlamayla da olsa, "kâhin Pozitivizm"in derin kehanetinin gerçekleşmesine yardımcı olunmuş olurdu. Zira "yaşlı kâhin", her ne kadar bahsettiği kehanetin kendiliğinden gerçekleşeceğinden sözle ikinci bir kehanette bulunmuş idiyse de, bir kehanet için bu kadarı da fazlaydı ve durum "ihtiyar kahin"in bahsettiği kadar basit değildi.

Böyle bir yaklaşımın ardından iktidar çevresi, toplum içinde tasnife dayalı, seçkinci ve ayrımcılık temelli bir "kibirli, otoriter ruh hâleti"ne daldı. Kendisini, sürekli toplumu tasarlarken, ona dair projeler üretirken bulan bu çevre, düzenin teminatı, sahibi, toplumsal norm ve tasavvurların yegâne âlimi, devlet erkinin yegâne güç kullanma tekeli olarak görmeye başladı. Böylece kendisini topluma karşı hâkim, efendi, "aklı başında mihmandar", "bilinçli sahip", "çağdaş bekçi" olarak konumlandıran çevre, bu algının ardından, diğer fanilerden "doğal olarak" üstün, ayrıcalıklı olduğunu düşünmeye başladı. Kendisine, konumuna uygun haklar yakıştırmaya, olmadık yetkiler tanımaya, "aşağıdaki cahiller"e yapılacak haksızlıkları doğallaştırmaya ve ayrımcılık yapmaya girişti.

Panel Odasında Afacan Üçlü Göründü: De Certeau, Bourdieu ve Foucault

Panele katılan Ferhat Kentel, Melek Göregenli ve Ayşe Güveli'nin sunumları birlikte okunduğunda, iktidar çevresinin bu üstünlük

ve ayrımcılık inşası, Fransız düşünür Michel de Certeau'nun kavramlaştırmasına atıfla bir "strateji", adı "elitizm"[1] olan bir strateji, olarak görülebilir. Elitizmin, bu şekilde, bir strateji perspektifinden ele alınması, kendisini toplumsal hayatın merkezine yerleştiren iktidar çevresinin yürüttüğü projeyi ve bu arada yaşanan süreci anlamak adına önemli bir pusula sunar. Peki, De Certeau'nun kavram örgüsü içerisinde "strateji" ne anlama geliyor?

De Certeau'un gündelik hayatla ilgili analiz kavramlarından biri olan strateji, bir toplumda ya da daha küçük birimlerde (fabrika, örgüt, firma, kurum vs.) egemen iktidar dairesinden güç alan eylem ve eylemler bütününü ifade eder. Stratejiler, iktidar/yönetim çevresi ile diğer unsur, grup ve insanlar arasında bir "ilişkiler ağı" kurar. Güç eksenli bu ilişkiler ağı içerisinde, oradaki her bir unsura belli bir konum/yer tayin eder. Bu aşamada stratejiler, tek yönlü bir merkeziyet ve otorite yaratmaya dönük disipline edici prosedürler olarak çıkar karşımıza. Zira burada farklı yerlere hâkim olma, yabancı/rakip güçleri nesneye çevirerek gözlemleme, kontrol etme ve görüş alanı içerisine dâhil etme pratiği göze çarpar.

Bu haliyle strateji, tarih ve toplum içerisindeki çeşitlilikleri, belirsizlikleri, ilişkileri hareket ve gelişmeleri belli özellikler etrafında tek tipleştirerek ve sabitleyerek, okunabilir, yargılanabilir alanlara çevirme, kalıplara sokma kabiliyetidir. Politik bir dille söylersek, strateji, doğruyu yanlışı tanımlayan, her yerde kendini kabul ettirmeye çalışan bir siyasettir. Kısaca, "iktidar gücü"ne yaslanarak tanımlama, kavram üretme, konumlan(dır)ma, yer edin(dir)me pratiğidir.

Peki, bir strateji olarak elitizm, toplum içerisinde kendisini nasıl gerçekleştirir? Bu noktada örtünün konumu nedir? Elitizmin, bu süreci, birbirini destekleyen iki yolla icra ettiği görülür. Bu yolların ilki, arzulanan toplum tasavvurunu ve siyasi düzeni hayata geçirip ayakta tutacak "yeni sosyal kodların inşası"na yönelikken; diğeri, bu kodlamayı ve kodlamayla ilgili uygulamaları düşünce/teori arenasında destekleyecek, savunacak bir "senaryonun/söylemin üretilmesi"ne dönüktür. Bu iki eğilim bizi, düşünce tarihinin önemli simalarından Bourdieu'ya, onun "sosyal kodlar" kavramlaştırmasına ve Foucault'ya, onun "söylem" yaklaşımına götürür. Bourdieu'nun sosyal kodlarıyla başlayalım.

Bourdieu'nun Sosyal Kodları ve Örtü

Ayşe Güveli'nin sunumundaki ifadelerine referansla, "sosyal kodlar", bilim, sanat, eğitim, ekonomi ve yönetim gibi "toplumsal alanlar"ın belli bir perspektifle inşa ve icra edilmesine aracı olan kural ve tutumlardır. Her toplumsal alanın kendisine ait ve kendisini sürekli olarak yeniden üretecek kodları ve değerleri vardır. Toplumlar, sözünü ettiğimiz alanların bu kural ve tutumlar üzerinden yeniden üretilmesiyle ayakta durur. Bourdieu bunları, kültürel ve ekonomik kodlar (forms) olarak ikiye ayırır. Modern sanattan haz almak, klasik müzik dinlemek, dans etmek, sürekli tüketmek çağdaş kültürel kodlar arasında sayılabilir. Girişimci, risk alan bir ruha sahip olmak, başarı ve kariyer, lüks hayat ise ekonomik alanın kodları olarak görülebilir. Sosyal alanlara ait bu kodlar, bir yandan bu alanların işleyişini ve yeniden üretilmesini sağlarken, diğer yandan buralara girişleri kontrol etmek için temel ölçüt araçları vazifesini görür.

Ayşe Güveli'ye göre, Türkiye'ye bakıldığında, hemen bütün toplumsal alanlar genel olarak iktidar çevresinin "elitist kodları" üzerine inşa edilmiştir. Bu alanları kontrolünde bulunduranlar, kendi sundukları kodlara ve o kodların işaret ettiği değerlere sahip olmayan bireyleri dışlarlar. Dolayısıyla kadınların başlarını örtmeleri, Türkiye'de daha çok alt sınıflara, "kenardaki insanlar"a ait değerlerin ifadesi olarak görüldüğünden, memleket man-

zaralarının sergilendiği yerlerde, örtü, elitist kodlara karşıt bir sembol olarak algılanır ve onu kullanan kadınlar, elitist iktidar çevrenin tekelindeki toplumsal alanlardan uzaklaştırılmak istenir.

Sürecin tam da bu noktasında, elitizm stratejisinin kendisini gerçekleştirmesi için gerekli olan ikinci araç, "Foucault'nun söylemi" nöbeti devralır.

Zira yasak kodlarının inşası, tek başına, stratejinin işlemesi için yeterli değildir. Bir yandan bu kodların toplumsal bir meşruiyet ve kabul görebilmesi, diğer yandan kodlara dayanarak gerçekleştirilecek uygulamaların/yasakların toplum nezdinde estetize edilebilmesi için örtüyü dini inançları arasında gören insanlar hakkında, örtüden hareketle geliştirilen kalıp önyargılar, imajlar, semboller, senaryolar, kategorilendirmelere ihtiyaç vardır. Bu görev de hiç kuşkusuz, söyleme düşmektedir.

İmajlar ve Senaryolar ya da Stratejinin Söylemi,

Melek Göregenli'ye göre "kalıp yargılar", insanın sosyal dünyayı algılama ve yorumlama sürecinde, hayatı ve insanları kabaca şematize etmeye yarayan, zihinlerde onlara ilişkin bilgi boşluklarını dolduran, böylece karar vermeyi kolaylaştıran, önceden oluşturulmuş izlenimler ve atıflar bütünüdür. Kısaca olgu, nesne ve insanlara dair, zihin dünyasında şekillenen imajlardır. Kalıp yargılar ya da imajlar, dışarıdaki, "bizden olmayan" insanlarla ilgili olduğunda hoşlanmama, hor görme, kaçınma, öfke ve nefret etmeye kadar uzanan olumsuz duyguları ve ötekileştirmeye, yok saymaya dönük menfi düşünceleri ihtiva eder. Sonuçta önyargılara dönüşür.

Önyargılarla çizilmiş imajlarsa, Foucault'nun "söylem teorisi"ne bağlayarak söylersek, dünya tasarımını tarih boyunca "biz" ve "onlar" perspektifinden kuran insanlık için, hayata, kimin nerede durduğuna dair kuşatıcı ve zaman üstü söylemler inşa etme imkânı sunar. Söylemler, onları inşa eden zihnin hayata bakış tarzını yansıtan kurgulardır. Olaylar, olgu ve nesneler, sembolleştirilip imaja dönüştürülmek suretiyle, insanların bulundukları yerden hayatı anlamlandırmalarını sağlayan bu "muhteşem kurgular"ın anlamlı birer parçasını oluşturur.

Söylemler bir kere oluşturulduktan sonra, bir daha kolay kolay değiştirilemez. Dolayısıyla iktidar mücadeleleri dışında hemen hiçbir gelişme tek başına bu söylemleri başının üstüne dikemez. Her söylem/senaryo, yeni bir olay, olgu, obje ya da grupla karşılaştığında, onları bağlamlarından kopartır, alır, kendi bakışına göre anlamlandırır, yeniden üretir ve topluma servis eder. Dolayısıyla her olay, olgu, nesne ya da grup, kendi bağlamsal özellikleriyle değil, söylem sahiplerinin düşünce eğilimlerine göre algılanır; neticede tuhaf bir şekilde, söylemi güçlendiren, anlamlı kılan, popülaritesini artıran bir aygıta dönüşür. Ayrıca o söyleme dayanılarak gerçekleştirilecek eylem ve uygulamaları açıklayan, meşrulaştıran, rasyonelize eden, hatta yaygınlaştıran bir kimliğe bürünür.[2]

…Ve Türban Söylemi

Kendisini merkezin sahibi ve yükseklerin efendisi sayan seçkin İktidar çevresi, tam da yukardaki satırlarda ifade edilen bir üslupla, örtü konusunda daha önceden ürettiği yasak kodlarıyla ilgili, elini zihin diyarında kuvvetlendirebilecek bir söylem üretir.

Söylem üretme sürecinin, örtülü insanların, dışlayıcı bir kavram olan "türban" üzerinden yeniden tarif edilip etiketlenmesiyle başladığı görülür. Melek Göregenli'ye göre, etiketleme ve işaretleme girişimi, konunun asıl muhatapları olan kadınların ısrarla reddetmesine karşın, iktidar çevresinin "başörtüsü" yerine "türban" nitelemesinde diretmesiyle başlar. Bu kavramın dayatılması, ayrımcılığa konu olan kadınların,

toplumun diğer kesimlerinden, iktidarın istediği içerik ve şekilde ayrılmasını hedefler. "Türbanlı kadınlar" bu coğrafyada yüzyıllardır başını örten kadınlardan ayrılmaya ve özel/sakıncalı bir grup olarak etiketlenmeye çalışılır.

Etiketleme ve kategorizasyonun ardında, örtülü kadınlarla ilgili üretilmek istenen o büyük söylemin ana teması yani bu grubun toplum için "tehlikeli" olduğu "efsane"si vardır. Söylemin özü şudur: "Türban takan kadınlar, siyasi bir sembol olarak özel bir şekilde örtünmektedirler; bu örtü geleneksel başörtüsünden farklıdır ve özel bir siyasi hatta *gizli/tehlikeli/korkunç (!)* bir amaca hizmet etmektedir." Bu şekilde, örtülü insanların toplumun genel yaşama biçimini tehdit ettiğine yönelik karanlık bir imaj ve bu imaja dayalı bir söylem üretilir. Başörtüsüne türban kavramı üzerinden sembolik bir güç, anlam atfedilir; başörtülü kadınlar neredeyse tamamen kendi toplumsal, bireysel bağlamlarından (özel hayatlarından) koparılmak suretiyle, yeniden anlamlandırılmaya çalışılır ve artık başörtüsü olgusu, tartışılması da anlaşılması da karmaşıklaşan, kendisinden bağımsız faktörlerce belirlenen bir sorun haline getirilir.

Sonuçta başörtüsü nedeniyle bir dizi haklardan mahrum edildiğini ifade eden bir kadının sırtına ülkenin bütün politik meseleleri yüklenir; yaşadığı kişilik zedelenmeleri, iç sarsıntılar, kırılmalar, üzüntüler, sıkıntılar, uğradığı hakaretler, aşağılamalar, tacizler görmezden gelinir; maruz kaldıkları somut ayrımcılık, baskı ve sonuçların üzeri örtülür ve normal gösterilmeye çalışılır.

Oluşturulan ve sürekli tekrar edilen efsanevi söylem, toplumda egemen olan sistem, hiyerarşi, politik yapı ve uygulamaların doğal, meşru olduğuna dair göndermelerde bulunur; kimlerin yönetilebilir ve tabi gruplar olduğunu tayin eder; yine aynı söylem, muktedirlerin bu "bilinçsiz (!)", "akılları her şeye ermeyen(!)", dolayısıyla "her şeylerine karışılabilir (!)" faniler üzerindeki üstünlüklerini koruyucu düzenlemelerin meşruiyetini sağlamlaştırır. Başörtüsünün sembolize ettiği hayat tarzının, bir dayatma olarak, gelecekte toplumun demokratik yaşamını tehdit edeceğine ilişkin oluşturulan yaygın korku atmosferiyle, paradoksal bir biçimde, bugün bir grup kadına başkalarının hayat tarzını dayatma girişimi normalleştirilir. Hatta bu yöndeki baskılar demokratik siyasetin bir gereği olarak sunulur.

Bu genel bilgiler ışığında bakıldığında, toplumda seçkinci iktidar çevresinin, örtüyü anlam yüklü bir sembole dönüştürmek suretiyle örtülü insanlar aleyhinde ürettiği, kod, imaj, senaryo/söylem (ve tasniflerle), arzuladığı "üstünlük ve ayrımcılık politikası"nı anlamlı ve ebedi kılmaya çalıştığı söylenebilir.

Bitirirken:
Birkaç Kısa Not

Panelde Naci Bostancı, tek boyutlu olarak "başörtüsü" üzerinden tanımlanan çevrenin sosyal arka planına dikkat çekerken, Mümtaz'er Türköne ise Türk toplumunda kıyafetin kadim zamanlardan gelen bir statü ve güç göstergesi oluşuna vurguda bulunuyordu. Türköne başörtüsü yasağının bir tür "iktidar pratiği" olduğunu, yasağın geri planında başörtüsünün bir "yönetilen simgesi" olarak tutulmak istenmesinin bulunduğunu savunuyordu.

Evet, simgesel bir dünyanın hakim olduğu ortamda, örtü ve iktidarla eskiden kalma sarsılmaz bir dostluğu bulunan temel bir başka soru(n) da şu galiba: Yönetilen fanilere özgü bir simge, hiç "yönetenler simgesi"ne dönüşebilir mi ya da insanın algısını körelten, en azından engelleyen önyargılardan, sağlıklı bir anlayış ve tartışma zemini doğar mı?

Türkiye'nin örtüyle ilgili sorunları bir değil birden fazla aslında.

Dipnot

1- Bu stratejiyi, katı-laikçilik veya Kemalizm ya da klasik-modernlik olarak adlandıranlar da yok değil.

2- Söylem teorisinin bu şekilde izahında M. Naci Bostancı'nın senaryo metaforundan yararlanılmıştır.

KİTAP RAFLARI

OSMANLI AYDINLARI ve SOSYAL DARWİNİZM

Atila DOĞAN

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAY.

Avrupa'da materyalizmden Darwinizme yönelen düşünürlerin etkisiyle Osmanlı aydınları da biyolojik ve sosyal açılardan Darwinizmle ilgilenmeye ve onu Osmanlı toplumuna uygulamaya başladılar.

Sosyal Darwinizmin çeşitli türlerini geliştiren Osmanlı aydınlarının kimisi bu teoriyi gelenekten kopmanın bir aracı olarak görürken, kimisi de felsefi olarak bu teorinin önermelerini mutlak doğrular olarak kabul ettiler.

Atila Doğan bu kitabında Darwinizmin Avrupa'daki gelişim süreçlerini, Darwinizmin sosyal yorumlarına ilişkin tartışmaları, Osmanlı aydınlarının Darwinizmi hem biyolojik hem de sosyolojik açıdan nasıl alımladıklarını ve Osmanlı toplumuna bu teoriyi nasıl uygulamaya çalıştıklarını bütünlüklü bir yaklaşımla inceliyor.

"Dr. Atilla Doğan'ın Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm çalışmasını büyük bir ilgi ile okumuştum. Çalışmanın önemi, Osmanlı fikir hayatının az bilinen bir gelişmesini, bu kadar detaylı bir şekilde inceleyerek tarihimizde şimdiye kadar boş kalmış alanlardan birinin doldurulmasında yatmaktadır. Bu açıdan kendisine bir teşekkür borçluyum. Pozitivizmin ülkemize yansıması sürecini bir bütün olarak değerlendiren Doğan'ın bu katkısının, 20. yüzyıl düşünce tarihimizde açtığı yeni bakış açılarıyla, yeni bir bilimsel ilham kaynağı teşkil edeceğine eminim."

Prof. Dr. Şerif Mardin

"Dr. Atila Doğan'ın başarılı çalışması düşünce dünyamıza, hem dilimizde Avrupa materyalizminin Darwin sonrası geçirdiği dönüşümü detaylı biçimde anlatan tek eser olması, hem de bu materyalizmin basitleştirilmiş bir yorumunun Osmanlı entelektüel çevreleri üzerindeki derin tesirini göstermesinden dolayı son derece mühim katkılarda bulunmaktadır. Türk resmi ideolojisinin bilimci (scientist) arkaplanını oluşturması nedeniyle günümüze yansıyan ciddî neticeleri olan bu popüler materyalist yorumu kavramadan, çağdaş Türkiye'yi anlamak mümkün değildir. Dr. Doğan'ın titiz, orijinal kaynaklara inen, bulgularını anlamlı bir çerçeveye oturtan çalışması ise şüphesiz bize bu konuda en fazla katkıda bulunacak eserlerden birisidir."

Prof.Dr. M. Şükrü Hanioğlu

anlamak değil, açıklama açısından da işe yarar olduğunu vurguluyor. Daha sonra Türkiye'nin çağdaşlaşma ideolojisinin billurlaşmasında çok önemli bir yeri olan Ziya Gökalp'in fikirlerini derinlemesine inceliyor. Yazar, ayrıca, Türkiye'deki modern ve laik modelin gelişim sürecini, Batı'daki sekülarizm uygulamalarından farklarını ve Kemalist elitin politikalarını değerlendiriyor.

"Bu kitap, sosyal bilimler bağlamında hermenötik yorumun ne anlama geldiğini mükemmel bir şekilde ortaya koymanın yanı sıra, bu yorumun kullanımına dair olağanüstü bir örnek oluşturuyor."

Clifford Geertz

TÜRKİYE'DE SEKÜLARİZM ve MODERNLİK

Andrew DAVİSON

İLETİŞİM YAYINLARI

Türkiye'nin modernleşme sürecinin kilit aşamalarını ele alan bu kitapta, Andrew Davison siyaset biliminde hermenötik yaklaşımın ne denli yararlı olduğunu ortaya koyuyor. Türkiye'de Sekülarizm ve Modernlikte, önce hermenötik analizin teorik temellerine ve uygulama alanlarına açıklık getiriliyor, ardından Türkiye'nin deneyimi alternatif modernlikler çerçevesine yerleştiriliyor. Davison, yorumlayıcı yaklaşımın toplumsal gelişmeleri yalnızca

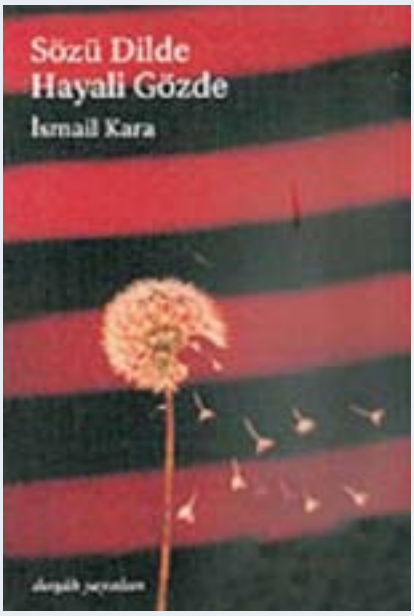

SÖZÜ DİLDE HAYALİ GÖZDE

İsmail KARA

Dergah YAYINLARI

Bu kitapta tesadüf edeceğiniz zevat hakkında hatıra deneme metinleri kaleme almanın benim için vazife diyebileceğim bir tarafı var. Onlar, kaderin sevkiyle tanıdığım, bilgi ve görgü itibariyle istifade ettiğim, dünya tasavvurları hakkında fikirler ve intibalar edindiğim, bir ilmi ve fikri çabanın nasıl yürütüleceğiyle alakalı tutamaklar yakaladığım hayatımın tesadüfleri oldular. İyi ve bereketli tesadüfler... Onları bende bıraktıkları ebedi izlerle; bir kısmı derin, ahlaki ve felsefi, bazıları acı, az bir bölümü de ironik veya şaşırtıcı taraflarıyla kendimce inşa edecektim.

Yapmak istediğim şey klasik manada bir hatırat yazmak değil. Yazdığım metinlerde her ne kadar belli kişiler etrafında bir takım hadiseleri gevşek bir kronoloji içinde aktarmak olsa da birkaç neslin hangi bilgi dağarcığı, nasıl bir hissiyat, ne tür bir Türkiye ve gelecek arzusu içinde yeşerip serpildiğini vermek benim için daha önemli ve önceliklidir. Çünkü o bilgi dağarcığı, o hissiyat ve gelecek tasavvurru içinde başkaları gibi ben de bir şekilde varım."

Bir anı:

O zaman tramvay yoktu, Divayolu caddesi araba tarfiğine açıktı. Sinan Paşa Külliyesi ile Çorlulu Ali Paşa Medresesi arasında, o fotoğaflara ve garvürlere çokça konu olan güzel sebilin hizasında Pleymut marka bir dolmuş taksi istop etmiş, dışarı çıkan şoförü, benim gibi yoldan geçenlere seslenerek "ağabi şu merete bir el atın da yolumuza devam edelim" diyordu. Yakınımdaydı, hemen el verip itmeye başlamıştım ki kolumun yanına ince mi ince, esmer ve uzun bir kol daha ilişiverdi. Prasa kol dedikleri cinsten. Bir taraftan itiyor, içimden de "bu kolla arabayı mı iteceksin?" diyerek kendi kendime tebessüm ediyor, bir taraftan da yardım hissine, merhamet duygusuna gıpta ediyordum. Birkaç adım sonra araba sarsıldı, bildik harıltılar, sesler çıkararak çalışmaya başladı. Ellerimi silerken yan gözle o mahut "kol" sahibine de bakmaktan kendimi alamadım.

Kimi görsem beğenirsiniz? -Muhammed-Hamidullah Hoca!

Benim hayretimi farketmiş olmalı ki, her zaman mütebessim yüzü o an daha bir tebessüme gark oldu. Selamlaştık, baş kesip ihtiram vaziyeti aldım. Büyüklüğü ve ağırlığı kendi kilosuyla gayrimütenasip, muhtemelen yarım asırlık deri çantası elinde, yola devam etti. O gün Süleymaniye Kütüphanesi'nde hangi yazmalara baktı, hangi keşfiyatta bulundu, ne tür notlar aldı, kimlere yol gösterdi... bilmiyoruz.

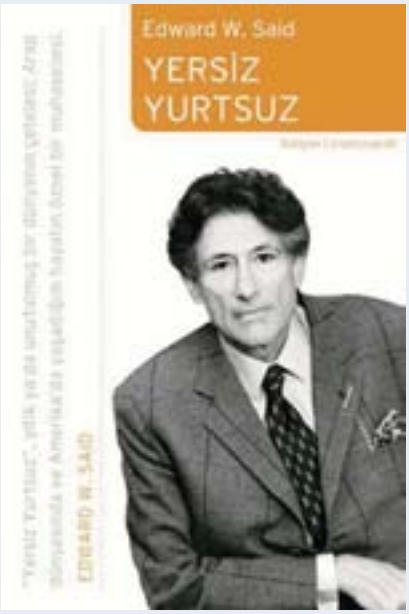

yapıyor: İkinci Dünya Savaşı, Filistin'in yitirilişi, İsrail'in kuruluşu, Mısır'daki krallık rejiminin sona erişi, Nasır yılları, 1967 Savaşı, Filistin hareketinin doğuşu, Lübnan İç Savaşı ve Oslo barış süreci... Önde ise, Said'in 'özel' dünyası: Kendisine tiyatro, edebiyat ve müzik sevgisi kazandıran, bir çeşit aşk-nefret ilişkisi yaşadığı annesi; korumacılıkla bilinçli bir Viktorya dönemi kararlılığını inatla kişiliğinde birleştirmeye çalışan babası, kardeşleri ve diğer yakınları...

Kudüs'te doğan, Mısır'da İngiliz eğitimi alan, ABD'de öğrenim gören ve yersiz yurtsuzluğunu bir zenginlik olarak benimseyen Said'in, benliğini her yerde "dışarıdan" biri olarak kuruşunun hikayesi.

YERSİZ YURTSUZ

Edward W. Said

İLETİŞİM YAYINLARI

Edward W. Said'in, son yüzyılın en büyük entelektüellerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Oryantalizm kavramını, eleştirel bir kuramsal araç olarak, o 'icat etti'. "Eski zamanlardaki" gibi, siyasal fikirleri doğrultusunda harekete geçen, angaje olan bir entelektüeldi.

Yersiz Yurtsuz, Said'in otobiyografisinden bir kesit: Çocukluk ve ilk gençlik yıllarının muhasebesi, Kanser olduğunu öğrendiği 1991'de yazmaya başladığı anılarının arka planında, dünyamızın bir dönemi resmi geçit

HABER-İLAM

UZUNGÜNDEM

AKADEMİDE SON DURUM

KÜLTÜREL BAĞLANTILAR

İsmail GÜLLÜK
TELEVİZYON ve HAYAT

Adem BAŞPINAR
SOSYOLOJİYLE BAKMAK

Mehmet ÇİÇEK
POSTMODERNİZM VE TERCÜME

SON DURUMDAN ÖNCE

Mustafa YIĞITOĞLU
"MERKEZ"İN TAVRI:
OTORİTENİN ESNEKLİĞİ

Ali CAN
TÜRKİYE'NİN KADİM
KİMLİK TARTIŞMALARI

Dr. Salih İNCİ
ÇATIŞAN KOMŞULAR:
CUMHURİYET DÖNEMİ
TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

ARAMAKLA BULUNMAZ...

Dr. Adem ERGÜL
MUHİTLE İLİŞKİLER
VE GÖNÜL HUZURU

Şükrü Murtu KARAKOÇ
KAR TANELERİ ve KADINLAR

ATÖLYE / İKTİBAS

Prof. Dr. Zafer TOPRAK
CUMHURİYET, DEMİRYOLU, LAİKLİK:
"BİR MODERNLİK METAFORU"

Prof. Dr. İsmail KARA
"SECDE"DE BULUŞAN ÖYKÜLER

Nathan GARDELS & Mesumeh EBTEKAR
ŞAH'TAN SPICE GIRLS'E UYGARLIKLAR
DIYALOĞU

PANEL ODASI

Şükrü Murtu KARAKOÇ
YORGUN BİR KONU?
ÖRTÜ, İKTİDAR ve TÜRBAN
De Certeau, Bourdieu ve Foucault'yu
Hatırlamak

KİTAP RAFLARI

& OSMANLI AYDINLARI
VE SOSYAL DARWİNİZM
& TÜRKİYE'DE
SEKÜLARİZM ve MODERNİLİK
& SÖZÜ DİLDE HAYALİ GÖZDE
& YERSİZ YURTSUZ